

T.C.
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

İSLÂM CEZA HUKUKUNDA HAPİS

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HATİCE ÇİTİL

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ İSMET KALKAN

ADİYAMAN 2025

ÖZET

İSLÂM CEZA HUKUKUNDA HAPİS

Hatice ÇİTİL

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Adıyaman Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mayıs/2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İsmet KALKAN

İslâmiyet, bireysel ve toplumsal hayatı düzenlemek maksadıyla emir ve yasakların uygulanması için özendirici veya caydırıcı önlemler almıştır. Bu önlem ve yaptırımlar ceza kavramı içinde değerlendirilmektedir. İslâm hukukunda kişinin hürriyetini kısıtlayan cezalardan biri de hapis cezasıdır. Bu ceza çeşidi, Hz. Peygamber döneminden itibaren çeşitli değişimler geçirmiştir. Ta'zîr suçları kapsamında ele alınan hapis cezası, İslâmiyet'in ilk dönemlerinde alıkoyma amaçlı kullanılmıştır. Bu alıkoymalar cezadan çok, cezayı hazırlayan ortamlar olarak görülmüştür. Ancak İslâmiyet'in egemen olduğu toprakların büyümesi, büyük İslâm devletleri kurulmasıyla birlikte yaygın olarak asıl ceza olarak kullandığı görülmüştür. Hapis cezasının geçirdiği bu süreç oldukça karmaşıktır. Aynı zamanda Kur'an'da hangi suçlarda hapis cezası verilmesi gerektiği belirtilmemiş ya da yasaklanmamıştır. Bu ceza çeşidi, toplumsal gerekliliklerin bir sonucu olarak değişim ve dönüşüme uğramıştır. Hz. Ali'nin hilafet dönemine kadar, özel olarak inşa edilmiş hapishaneler bulunmamaktadır. Ancak alıkoyma amacıyla, mescitler, evler, dehliz, mahzen ve kuyu gibi mekanlar kullanılmıştır. Dolayısıyla uygulama farklılıkları olmasına rağmen ilk dönemlerden itibaren İslâm adalet sisteminde hapis cezasının yeri önemli olmuştur. İslâm hukukçuları hapis cezasının uygulama şekilleri konusunda fikir ayrılıklarına düşmüştür. Cezalar, ağırlığına ve işlenen suça göre hem devlet yöneticileri hem de yargıçlar tarafından belirlenmiştir. Hapis cezasının İslâm hukuk literatüründe yer bulması, hapishanelerin ve mahkûmların durumlarını da ele alma lüzumu doğurmuştur. Temel hak ve özgürlüklere önem veren ve doğuştan getirilen haklara inanan İslâm hukuku kapsamında, hukukçuların uyarılarına zaman zaman uyulmamış, hapishaneler korkutucu zindanlara dönüşmüştür. Bu durum, mahpusların ve hapishanelerin durumunu yeniden gözden geçirmeyi gerekli hale getirmiştir.

Anahtar kelimeler: Sicn; Habs; Hapis; İslâm hukuku; Mahpus

ABSTRACT

IMPRISONMENT IN ISLAMIC CRIMINAL LAW

Hatice ÇİTİL

Department of Basic Islamic Sciences

Adıyaman University, Graduate Education Institute, May/2025

Supervisor: Asst. Prof. Dr. İsmet KALKAN

Islam has implemented encouraging or deterrent measures to ensure the enforcement of commands and prohibitions aimed at regulating individual and social life. These measures and sanctions are considered within the concept of punishment. In Islamic law, one of the punishments that restrict a person's freedom is imprisonment. It has undergone various changes since the time of the Prophet. Imprisonment, which is considered within the scope of Ta'zîr crimes, was used for detention purposes in the early periods of Islam. These detentions created an environment that prepared the punishment rather than the punishment itself. However, with the growth of the lands dominated by Islam and the establishment of great Islamic states, it was seen that it was widely used as the main punishment. This process of imprisonment is quite complex. At the same time, this type of punishment, which is not specified or prohibited in the Quran, has undergone change and transformation as a result of social requirements. There were no specially built prisons until Ali's caliphate. However, places such as mosques, houses, cellars and wells were used for detention purposes. Therefore, although there are differences in practice, the place of imprisonment in the Islamic justice system has been important since the early periods. Islamic jurists disagreed on the ways of applying imprisonment. Punishments were determined by both state administrators and judges according to the severity and crime committed. The fact that imprisonment has a place in Islamic law literature has created the need to address the situation of prisons and prisoners. Within the scope of Islamic law, which attaches importance to fundamental rights and freedoms and believes in innate rights, the warnings of jurists were not followed from time to time, and prisons turned into frightening dungeons. However, this situation necessitated reconsidering the situation of prisoners and prisons.

Keywords: Sicn; Habs; Imprisonment; Islamic law; Prisoner

ÖNSÖZ

Toplumların adalet arayışı, tarih boyunca farklı hukuk sistemlerinin doğmasına ve gelişmesine vesile olmuştur. Bu arayışın merkezinde yer alan ceza hukuku, suçla mücadelenin yanı sıra bireylerin davranışlarını düzenleyen, toplumsal düzeni korumayı amaçlayan temel bir disiplindir. İslam ceza hukuku da bu bağlamda sadece hukuki değil, aynı zamanda ahlaki ve sosyal yönleriyle insan davranışlarını şekillendirmeye çalışan bütüncül bir sistem sunar. Bu sistemin içerisinde yer alan hapis cezası, klasik kaynaklarda sınırlı uygulamalarla yer bulmuş, ancak zamanla farklı sosyal ve siyasal koşullar altında yeniden yorumlanma ihtiyacı doğmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, İslam ceza hukukunun kendi iç dinamikleri çerçevesinde hapis cezasının mahiyetini ve sınırlarını ortaya koymak ve bu cezanın caydırıcılık işlevini gerek teorik gerekse uygulamalı yönleriyle ele almaktır. Özellikle modern dönemlerde ceza adaletinde en yaygın araç haline gelen hapsin, İslam hukuk sisteminde ne ölçüde yer bulduğu, hangi gerekçelerle uygulandığı ve hangi şartlarda caydırıcı olabileceği soruları bu tezin çıkış noktasını oluşturmuştur.

Bu sürecin her aşamasında, yalnızca bir akademik metin ortaya koymak değil; aynı zamanda geçmiş ile günümüz arasında köprü kurabilecek bir düşünsel zemin oluşturmak amaçlanmıştır. Tez çalışmam boyunca karşılaştığım zorluklara rağmen, bu konunun hem akademik hem de pratik yönlerinin ne denli önemli olduğunu her geçen gün daha iyi kavradım.

Bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında bilgi birikimi, rehberliği ve akademik vizyonuyla yanımda olan değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmet Kalkan'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Hayat yolculuğumun en kıymetli yol arkadaşı olan sevgili eşime ise sabrı, sevgisi ve sonsuz desteği için minnettarım. Bu süreçte, anlayışıyla beni motive eden, en yoğun zamanlarımda bile yanımda olduğunu hissettiren eşim, bu çalışmanın sessiz kahramanıdır. Ve elbette, varlıklarıyla hayatıma neşe katan sevgili çocuklarıma... Onların bir tebessümü, kimi zaman saatler süren yorgunluğu unutturdu. Bu tez, sadece bir akademik emeğin değil, aynı zamanda bir ailenin birlikte omuzladığı bir yolculuğun ürünüdür.

Bu çalışmanın, İslam ceza hukuku alanına katkı sunması ve konuyla ilgilenen araştırmacılara yeni bakış açıları kazandırması en içten temennimdir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI

İslam ceza hukuku, adalet, denge ve toplumsal barış ilkeleri çerçevesinde şekillenmiş bir hukuk sistemidir. Bu sistemde cezanın amacı yalnızca suçluyu cezalandırmak değil, aynı zamanda bireyi ıslah etmek ve toplumu kötülüklerden arındırmaktır. Modern ceza hukukunda yaygın olarak uygulanan hapis cezası, İslam hukukunun klasik kaynaklarında sınırlı şekilde yer almakla birlikte, farklı hukuki yaklaşımlarla zaman içinde teorik ve uygulamalı olarak tartışılmıştır. Bu bağlamda, İslam ceza hukukunda hapis cezasının yeri, meşruiyeti, kapsamı ve caydırıcılığı üzerine yapılacak derinlemesine bir analiz, hem klasik kaynakların yeniden değerlendirilmesine hem de günümüz ceza politikalarıyla mukayeseli düşünmeye imkân sağlayacaktır.

Bu tez çalışması, İslam ceza hukukunda hapis cezasının teorik temellerini ortaya koymayı, tarihsel gelişimiyle birlikte günümüz uygulamalarındaki karşılıklarını analiz etmeyi ve bu cezanın caydırıcılığına dair değerlendirmeler yapmayı amaçlamaktadır. Araştırma, hapsin sadece cezai bir yaptırım değil; aynı zamanda bir sosyal denetim mekanizması olarak nasıl konumlandırıldığına da ışık tutmaktadır. Bu yönüyle çalışma, hem normatif hem fonksiyonel açıdan hapis cezasının İslam hukuku içindeki yeri hakkında daha bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır.

Mevcut literatürde hapis cezasının İslam hukukundaki yerini konu alan çalışmalar sınırlı sayıdadır ve çoğu zaman ya normatif yaklaşımlarla sınırlı kalmakta ya da çağdaş uygulamalarla yeterli düzeyde ilişkilendirilmemektedir. Bu tez, klasik fıkıh kaynakları ile çağdaş ceza hukuku doktrinini birlikte ele alarak hem tarihsel derinliği hem de güncel geçerliliği olan bir analiz ortaya koymaktadır. Böylece tez, İslam ceza hukukunun dinamik yapısına katkı sunmayı, çağdaş ceza hukuku tartışmalarında İslam hukuku perspektifine bilimsel bir zemin oluşturmayı hedeflemektedir.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Adıyaman Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Hatice ÇİTİL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ VE LİTERATÜRE KATKISI	vi
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	x
1. GİRİŞ	1
2. İSLÂM HUKUKUNDA SUÇ	3
2.1. Suç Kavramı	3
2.2. Ana Hatlarıyla İslâm Cezâ Hukuku	5
2.3. İslâm Hukukunda Suç	7
2.4. İslam Hukukunda Suç Unsurları	9
2.4.1. Kanûnîlik unsuru	9
2.4.2. Maddî unsur	9
2.4.3. Manevi unsur	10
3. İSLÂM HUKUKUNDA CEZA	11
3.1. İslâm'da Ceza Kavramı	11
3.2. İslâm'da Ceza Çeşitleri	14
3.2.1. Had cezaları	14
3.2.2. Kısas ve diyet cezaları	15
3.2.3. Ta'zîr cezaları	15
4. İSLÂM CEZA HUKUKUNDA HAPİS	18
4.1. İslâm'da Hapis Kavramı	18
4.2. İslâm Hukukunda Hapis Cezasının Tarihçesi	20
4.2.1. Hz Peygamber döneminde hapis	20
4.2.2. Hz. Ebubekir döneminde hapis	23
4.2.3. Hz. Ömer döneminde hapis	23
4.2.4. Hz. Osman döneminde hapis	24

4.2.5. Hz. Ali döneminde hapis.....	24
4.2.6. Emeviler döneminde hapis	25
4.2.7. Abbasiler döneminde hapis	27
4.2.8. Türk İslâm Devletleri döneminde hapis.....	28
4.2.9. Osmanlılar döneminde hapis	29
4.3. İslâm Hukukunda Hapis Cezasının Çeşitleri ve Uygulanma Şekilleri	29
4.3.1. İhtiyati tedbir olarak hapis	30
4.3.2. Ceza niteliğinde hapis (mahkûmiyet)	35
4.4. Hapishane Çeşitleri ve Koşulları	39
4.5. İslâm Hukukunda Mahpus Hakları	41
5. HAPİS CEZASININ YAPTIRIM GÜCÜ VE CAYDIRICILIĞI.....	45
5.1. Caydırıcılık Çeşitleri.....	46
5.1.1. Genel caydırıcılık	46
5.1.2. Bireysel caydırıcılık.....	47
5.2. Ölüm Cezasının İslâm Hukukundaki Yeri ve Caydırıcılık Boyutu	53
5.3. Zina Cezasında Caydırıcılık	54
5.4. Hırsızlık Cezasında Caydırıcılık: Modern Ve İslâmi Yaklaşımlar	55
5.5. Borç Cezasında Caydırıcılık: İslâmi Ve Modern Hukuk Yaklaşımları.....	57
6. SONUÇ	59
KAYNAKÇA.....	62
ÖZGEÇMİŞ	

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: Bin (oğlu)
bkz.	: Bakınız
byy.	: Basım Yeri Yok
c.	: Cilt
(c.c.)	: Celle Celêluhû
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
md.	: Madde
ö.	: Ölüm
örn.	: Örnek
s.	: Sayfa
(a.s)	: Aleyhisselam
ss.	: Sayfa sayısı
tah.	: Tahkik eden
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz

ty. : Tarihi yok

vb. : Ve benzeri

vs. : Ve Sâire

1. GİRİŞ

VII. yüzyıldan itibaren hızla genişlemeye başlayan İslâm coğrafyaları, Kur'ân ve Sünnet'e dayanan hukuk kurallarıyla yönetilmiş; sonradan ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçları karşılamak için de kıyas ve icmâ yoluyla ayrıntılı bir adalet sistemi geliştirmiştir.

Dünya hayatına yönelik hukukî ve ahlâkî prensiplerin uygulanması, huzurun ve saadetin sağlanması için her türlü önlemi alan İslâm dininde suç ve ceza, Kur'ân ve sünnet esasına göre temellendirilmiştir. Sonradan suç olarak kabul edilen bazı konularda ise ceza-i müeyyide; sahabe, tabiin ve raşit halifelerin kararları çerçevesinde belirlenmiştir. Hakkında sarîh nass bulunmayan suç ve cezalarla ilgili karar mercii, devlet yöneticileri ile yargıçlar olmuştur. Bu tür cezalardan biri olan hapis cezası İslâm hukukunda önemli bir yer edinmiş ve bir bakıma modern batı hukukuna da ilham kaynağı olmuştur.

Çalışmamızda, hapis cezasının İslâm Ceza Hukuku'ndaki yeri, Hz. Peygamber döneminden başlayarak ele alınmıştır. Hapis cezası, mezhepler arasındaki farklı uygulama ve tavsiyeler sebebiyle gelişmiştir. Çalışmamızda hapis cezasının hukukî dayanakları, uygulama şekilleri, tarihçesi ve hapis cezasının caydırıcılığı gibi tartışmalı diğer yönlerin incelenmesi hedeflenmiştir. Öte yandan çalışmamızda İslâm toplumlarında hapishanelerin ve mahkûmların durumu da ele alınmıştır. Halife Harun Reşid, Emevî valisi Haccâc b. Yusuf gibi bazı İslâm yöneticilerinin özellikle üzerinde durduğu hapishanelerin şartları, infaz koruma memurları ile suçlulara uygulanan muameleler konuları ele alınmıştır.

Hapis cezasının hangi suçların karşılığı olarak verildiği, süreli ve süresiz hapis cezaları, hapis cezası çeşitleri ve uygulanma biçimleri, cezaların alt ve üst sınırları, hukukçuların tavsiyeleri ve uygulama örnekleri verilerek incelenmiştir. Hapis cezasının suçluların ıslahındaki rolünü ortaya koymak, çalışmanın amaçlarından biridir. İslâm'da hapis cezasının, diğer cezalardan farkı ortaya konmaya çalışılmıştır. Başlangıcından beri çeşitli ihtilaflara rağmen uygulanmaya devam eden bu ceza şeklinin çok detaylı ve çeşitli uygulamaları bulunmaktadır.

Çalışmamızda hapis, hapishane, mahkûm hakları ve hapis cezasını çektikten sonra mahkûmların durumları hakkında yapılan Akademik ve ilmi yayınlardan faydalanmaya çalıştık. Çalışmamız; Hz. Peygamber'den günümüze kadar gelen süre içinde öncelikle Hanefî hukukçuları Kâsânî (ö. 587/1191) ve Şâfiî hukukçu Mâverî'nin (ö. 450/1058) İslâm muhakeme hukukuna ilişkin görüşleri ile diğer yargı tarihi kitaplarına dayanmaktadır.

Ayrıca hapis cezası, mahkûm hakları ve hapishaneler ile ilgili Ali Bardakoğlu'nun Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi'nde, tarihçesiyle hapis cezasını, örnekleriyle

hapishaneleri ve mahpusluk durumunun ele alındığı “Hapis” maddesi, Memet Zeki Uyanık’ın hapis cezası üzerine yazdığı tez, kitap ve makaleleri, Hilal Hanay ve Nasi Aslan’ın mahkûm hakları ile H. Mehmet Günay’ın İslâm hukukunda hapis ve hapishaneler üzerine yaptığı çalışmalara başvurulmuştur. Ne var ki bu çalışmalar İslâm hukukunda hapis cezasının caydırıcılığı üzerinde çok durmamıştır.

Çalışma, İslâm’ın ilk dönemlerindeki hapis cezası ile Müslüman devletlerin hapis cezasına bakışı ve uygulayış biçimiyle sınırlı tutulmuştur. Çalışmada, konu ile ilgili Osmanlı devletindeki bazı uygulamalara temas edilmiş olsa da daha çok genel bir çerçeve çizilmeye ve tartışmalı konulara değinilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde çalışmamızın içeriğinden bahsedilmiştir. “İslâm Hukukunda Suç” başlığı taşıyan ikinci bölümünde; suç kavramı, ana hatlarıyla İslâm Ceza Hukuku ve İslâm Hukuku’nda suç konuları ele alınmıştır. “İslâm Hukukunda Ceza” başlığı taşıyan üçüncü bölümde; İslâm’da ceza kavramı ve ceza çeşitleri açıklanmıştır. “İslâm Ceza Hukukunda Hapis” başlıklı dördüncü bölümde hapis kavramı, İslâm Hukuku’nda hapis cezasının tarihçesi, İslâm Hukuku’nda hapis cezasının çeşitleri ve uygulanma şekilleri, hapishane çeşitleri ve koşulları ile İslâm hukukunda mahpus hakları anlatılmıştır. “ Hapis Cezasının Yaptırım Gücü ve Caydırıcılığı” başlıklı son bölüm de hapis cezası değerlendirmesine tâbî tutulmuş ve İslâm Hukuku’nda hapis cezasının caydırıcılığı tartışılmıştır.

Ayrıca çalışmamızda, İslâm Ceza Hukuku’nda yer alan belli başlı suç türlerine yönelik cezaların; özellikle ölüm cezası, zina cezası, hırsızlık cezası ve borçlulara uygulanan cezaların caydırıcılık yönü de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda söz konusu cezaların yalnızca İslâm Hukuku bağlamında değil, aynı zamanda modern hukuk sistemleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınması amaçlanmıştır. Böylece hem geleneksel İslâmî ceza anlayışının dayandığı esaslar hem de çağdaş hukukta bu tür suçlara yönelik yaklaşımlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu karşılaştırmalı analiz, sadece cezaların hukuki yönünü değil, aynı zamanda toplum üzerindeki psikolojik ve sosyal etkilerini de değerlendirme imkânı sunmaktadır. Çalışmanın genel amacı, İslâm Hukuku’nda ceza ve özellikle hapis cezası bağlamında caydırıcılık ilkesinin ne ölçüde etkili olduğunu tespit etmek ve bunun modern hukukla ilişkisini kurmaktır.

2. İSLÂM HUKUKUNDA SUÇ

2.1. Suç Kavramı

Suç, genel anlamıyla bireyin toplum içinde kabul görmeyen, ahlâkî ya da yasal normlara aykırı düşen ve bu nedenle çeşitli yaptırımlarla karşılık bulan davranışıdır. Sözlük anlamı itibarıyla suç; ahlâkî ve toplumsal kurallara aykırı olan, yazılı ya da yazısız normlar tarafından yasaklanmış ve yaptırım gerektiren eylemler bütünüdür (Boynukalın, 2009: 453). Hukukî bakımdan ise suç, yürürlükteki kanunlarda cezai yaptırımlarla yasaklanmış fiillerin, bireyin iradesiyle gerçekleştirilmesi ya da gerçekleşmemesi durumudur (Erman, 1946: 509).

Suç kavramı, yalnızca hukukî bir tanım olmanın ötesinde sosyolojik, psikolojik ve tarihsel boyutlar da taşır. Toplamların yapısı, kültürel kodları ve tarihsel süreçleri, suçun tanımında ve algılanış biçiminde farklılıklar yaratmaktadır.

Çalışmamızı hazırlarken suçun yalnızca kanun metinleriyle sınırlandırılmasının yeterli olmadığı gözlemlenmiştir. Suç, aynı zamanda toplumun ortak ahlâkî anlayışı, gelenekleri ve dini kabulleriyle de şekillenen bir kavramdır. Özellikle İslâm hukukunda olduğu gibi, hukukun temelini oluşturan dinî referanslar, suçun tanımında ve ceza mekanizmasında doğrudan belirleyici rol oynamaktadır.

Günümüzde suç, yalnızca yasaların ihlali olarak tanımlanmakla kalmayıp, aynı zamanda bir dizi sosyolojik, psikolojik ve ekonomik faktörle ilişkilendirilmektedir. Suç, eğitim düzeyi, sosyal grup, sosyo-ekonomik statü, aile ilişkileri, gelir düzeyi, yaşanan çevre, kişilik özellikleri, ruh sağlığı, yaş ve cinsiyet gibi pek çok değişken ile doğrudan bağlantılıdır (Tepecik, 2016: 162). Ayrıca kentleşme ve göç problemleri, siyaset ve iktisat politikaları gibi modern sorunlar da suç davranışının sebepleri arasında sayılmaktadır. Modern hukukta suçun ne olduğu, hukuka aykırı fiillerden nasıl ayırt edileceği, suçun tespiti için gerekli unsurlar ve suçun etkileyen sebepler üzerinde ciddi bir tartışma vardır.

Bu faktörler, suçun daha derinlemesine anlaşılmasına olanak sağlar ve sadece bireysel bir davranış olarak değil, toplumsal bir olgu olarak ele alınmasını gerektirir. Bu yönüyle bireyin topluma uyumu, toplumun da bireyi yönlendirme biçimiyle ilişkilendirilmektedir. Dolayısıyla suç kavramı, sadece “ne yapıldı?” sorusunu değil, aynı zamanda “neden yapıldı, kime karşı yapıldı ve hangi koşullarda yapıldı?” sorularını da beraberinde getiren çok boyutlu bir olgudur.

Suç kavramı, tarihsel ve coğrafi farklılıklar gösteren, hatta kısa zaman dilimleri içinde değişken olabilen karmaşık bir olgudur. Günümüzde suç olarak tanımlanan bir davranış, geçmişte normal kabul edilmiş olabileceği gibi aynı şekilde, geçmişte suç sayılan bir eylem

de günümüzde olağan karşılanabilmektedir. Toplumların yaşayış şekillerinin değişmesi, suç algısını ve davranışlarını etkilemektedir. İnsanın hem bireysel hem de toplumsal var oluşu için çok önemli olan bu kavram, kapsayıcı ve açık olmalıdır. Nelerin suç olduğu açıkça belirtilmeli, karşılığında alınacak cezalar da bir o kadar net olmalıdır.

Suçun tanımında mutlak bir evrensellikten söz etmek mümkün değildir. Zira hem tarihsel süreçler hem de kültürel farklılıklar, bu tanımın içeriğini sürekli olarak dönüştürmektedir. Ancak akademik bir çalışma açısından bakıldığında, suçun tanımının açık, kapsamlı ve sistematik bir şekilde ele alınması; ceza hukuku açısından da öngörülebilirliği ve adaleti sağlaması açısından elzemdir.

Suçun cezasının ne olacağını hukuk belirlemektedir. Bu nedenle sosyal yaşamda bireylerin birbirleriyle ve içinde bulunduğu toplumla olan ilişki ve bağlarını düzenleyen, çeşitli yaptırımlarla uyulması desteklenen sosyal kurallara hukuk kuralları denmektedir (Boran Güneysu, 2018: 6). Yaşamın düzenini sağlayan kanunların belirlenmesindeki temel kaynaklar içerisinde sosyal normlar, örf, adet ve değerler, gelenek, görenek, töre gibi kültürel unsurlar önemli bir yer tutmaktadır (Vurucu, 2020: 494).

Sosyal düzenin bozulmasını engellemek, suçu önlemek ve suçluyu ıslah etmek amacıyla çeşitli ceza yaptırımlarına başvurulmaktadır (Özekes, 2015: 118).

Suç, yalnızca bireylerin bilinçli seçimleriyle değil, aynı zamanda çevresel faktörler ve toplumsal yapılarla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Suç kavramı sadece bireylerin hukuk dışı davranışları ile sınırlı kalmaz; suçlar, aynı zamanda toplumun ortak değerleri, ahlâkî anlayışları ve toplumsal yapısının da bir yansımasıdır. Suçun tanımını yaparken yalnızca “hukuka aykırı fiiller” ifadesini kullanmakla kalmayıp, aynı zamanda suç davranışlarının, toplumsal yapıya ve zamanın getirdiği normlara göre şekillendiğini belirtilmektedir (Boynukalın, 2009: 453).

Bu noktada, suçun yalnızca bireysel bir sorumluluk meselesi olarak değil, toplumsal yapılarla ilişkili bir olgu olarak ele alınmasının önemli görülmektedir. Özellikle sosyo-ekonomik faktörlerin suç davranışlarını tetiklemedeki rolü, göz ardı edilmemelidir. Örneğin, düşük gelir seviyeleri ve işsizlik, bireyleri suç işlemeye iten önemli faktörlerden biridir. Bu durum, toplumda eşitsizliğin artması ve bireylerin hayatta kalma mücadelesi verirken suçlara başvurma olasılıklarını artırması ile açıklanabilir. Ayrıca, kentleşme ve göç gibi modern sorunların suç davranışına etkisi, daha önce köy ya da kırsal alanlarda daha az görülen suç türlerinin kentlerde daha sık ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Özellikle büyük şehirlerdeki

anonimleşmiş yaşam tarzı, bireylerin kimliklerini gizlemeleri ve sosyal bağların zayıflaması, suç oranlarının artmasına neden olabilmektedir.

Suç kavramı, sadece bireysel ve psikolojik faktörlerle sınırlı değildir; toplumsal yapılar, ekonomik koşullar ve siyasi faktörler de önemli ölçüde etkiler. Bu bağlamda, suçun nedenleri yalnızca bireysel kararlar ve niyetlerle açıklanamaz, aynı zamanda suçun doğasında yer alan sosyo-ekonomik dinamikler ve toplumsal eşitsizlikler de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu geniş perspektif, suçla mücadele etmek için daha etkili ve toplumsal yapıya dayalı çözüm önerileri sunar.

2.2. Ana Hatlarıyla İslâm Cezâ Hukuku

Etik, bağlayıcı bir sistem olarak din, özellikle ceza hukukunun temelini oluşturmakta ve hukukun geliştirilmesi için engin bir kaynak işlevi görmektedir (Rahimov, 2014: 20). İslâm dininin tebliğinin ilk yıllarında, hicret, dört halife devri ve takip eden dönemde İslâm Ceza Hukuku terimine rastlanmamakla birlikte, bu terim modern dünyada kullanılan bir kavram haline gelmiştir (Boran Güneysu, 2008: 55). Bu süreçte, İslâm hukukunun ceza hükümleri, toplumsal düzeni sağlamak ve bireylerin davranışlarını düzenlemek amacıyla önemli bir yer tutmuştur.

İslâm kanunlarının uygulandığı yerlerde yaşayan Müslüman ve Ehl-i Kitap bireylerin, yani Zimmî ya da Müste'men statüsündeki kişilerin hayatı, malı, mülkü, şerefi ve ırzı İslâm hukuku tarafından korunmaktadır (Üçok, 1946: 127). Bu koruma, sadece hukukî değil, aynı zamanda etik bir sorumluluğun da göstergesidir. İslâm Hukuku, aynı zamanda şariat olarak da adlandırılmakta olup, İslâm'ın ilahi ilkelerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Şariat, ibâdât (ibadetler), muâmelât (hukukî işlemler, sözleşmeler, evlenme, boşanma, miras) ve ukûbât (ceza hükümleri) gibi üç ana başlığa ayrılmaktadır. Bu başlıklar, fıkıh terimiyle de örtüşmekte ve İslâm hukuku içinde her bireyi kapsayan bir düzenin temelini atmaktadır (Boran Güneysu, 2008: 55).

İslâm hukukunun amacı, insanların hayatını ve eylemlerini düzene sokmak, sosyal adaleti sağlamak ve bireylerin toplumsal hayata uyumlarını gözetmektir. Bu düzen, ezeli ve ebedi olan Allah'ın ilmini ve iradesini ortaya koyan vahyin ta kendisidir. Suç işleyen bir kişi, bu ilahi iradeye karşı gelerek cezalandırılmayı hak etmekte ve aynı zamanda günah işlemektedir (Rahimov, 2014: 25). Bu çerçevede, İslâm ceza hukuku sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve dini bir sorumluluk olarak değerlendirilir. Ceza, hem dünyevi

düzenin sağlanması hem de kişinin ahlâkî ve dini sorumluluklarının yerine getirilmesi için bir araç olarak kullanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de adalete işaret eden adl, kıst ve mîzân sözcükleri sık sık geçmektedir. Dolayısıyla İslâm'ın birinci kaynağı, defalarca adaletten söz ederek, kullarına âdîl olmayı buyurarak, hukuka sarsılmaz bir dayanak oluşturmaktadır: "Biz peygamberlerimizi açık ve kesin delillerle gönderdik. İnsanlar adaleti ayakta tutsunlar diye de onlarla beraber Kitabı ve adalet terazisini (mizan) indirdik" (Hadid 57/25).

Kur'ân-ı Kerîm'de emredilen adalet ilkesi, kişilerin toplumsal konumlarına bakılmaksızın herkese eşit muamele edilmesini öngörür. Bu ilke doğrultusunda, suçun faili kim olursa olsun hukukî yaptırımların uygulanması, İslâm ahlâkının temel değerlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in uygulamaları, adaletin şahıs ya da statü temelli değil, ilkeler üzerinden yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. Rivayetlere göre, Kureyş kabilesine mensup ve itibarlı bir aileden gelen Fâtıma bint Esed adlı bir kadının hırsızlık yaptığı tespit edildiğinde, bazı sahâbîler onun cezasının kaldırılması için Hz. Peygamber'e başvurmuştur. Ancak Hz. Muhammed, bu talebi reddetmiş ve geçmiş kavimlerin, güçlülere cezalandırmayıp yalnızca zayıfları cezalandırmaları sebebiyle helake uğradıklarını belirterek şu ifadesiyle adaletin evrenselliğine dikkat çekmiştir: "Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma da hırsızlık yapsaydı, mutlaka onun da elini keserdim" (Buhârî, 2002, Hudûd, 11; Hanay, 2019: 14).

Bu örnek, İslâm'da hukukun üstünlüğü ilkesinin yalnızca teorik değil, pratikte de uygulandığını ve adaletin kişiler arasında ayırım yapmadan tesis edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde hüküm verme (yargılama) yetkisinin Allah'a ait olduğu açıkça bildirilmektedir: "Gökler ve yeryüzündeki her şey Allah'a aittir. O, dilediğini affeder, dilediğini cezalandırır" (Âli İmran 3/129). Allah'ın her şeyin üzerinde tek yasa koyucu olarak kabul edilmesi, cezalandırmanın ilâhî bir temele dayandığını göstermektedir. Bu durum, ahlâkî düzenin temelini de bu ilâhî yasaya dayalı olarak kurulduğunu ortaya koymaktadır (Rahimov, 2014: 25).

Bireysel ve sosyal yaşamı, herhangi bir boşluğa yer bırakmaksızın düzenleyen İslâm Hukuku (Türcan, 2012: 20), aynı zamanda toplumsal yapıya ve her türlü insan ilişkilerine zarar veren davranışların cezasını da bizzat kendisi belirlemektedir. Bu nedenle İslâm Ceza hukuku "devletin işlenmesini yasak ettiği hususları işleyenlere veya yapılmasını emrettiği

hususları yapmayanlara tatbik edeceği cezâî müeyyideleri tanzim eden hukuk” olarak tarif edilmektedir (Karaman, 1996: 23).

İslâm’da hukuk, usûl ve fûrû şeklinde ikiye, fûrû ise ibâdât, muâmelât ve ukubât şeklinde üçe ayrılmakta, ceza hukuku ise fûrû’un ukubât kısmını oluşturmaktadır (Özay, 2019: 9).

Ukubat, farz, vacib, sünnet, müstehap (veya nafîle veya mandûb), mubah, haram ve mekruh olarak yediye ayrılan eylemler içinde haram olanlar ile ilgilenmekte, haram olan eylemlerin işlenmesine engeller koymaya çalışmakta, bu eylemleri işleyenleri ise cezalandırmaktadır. (Üçok, 1946: 126-127). İslâm Ceza hukukuna göre haram olan eylemler; sarhoş olmak gibi insanın aklına karşı işlenen eylemler, zina gibi nesebe karşı işlenmiş eylemler, gasp, hırsızlık ve yol kesme gibi başkasının malına karşı işlenmiş eylemler, zina konusunda iftira atmak gibi (kazf) başkasının ırz ve şerefine karşı işlenmiş olan eylemler; öldürme, yaralama gibi bir başkasının canına veya beden sağlığına kasteden eylemler; yalancı şahitlik, küfür, dayak gibi Dârü'l-İslâm ’da oturanların rahat ve barış içinde yaşamalarına engel olan eylemler olarak belirlenmiştir (Üçok, 1946: 128).

2.3. İslâm Hukukunda Suç

"El-cürm" (الْجُرْمُ) kelimesi, klasik Arapça'da "günah" (الدَّنْبُ) anlamında kullanılmakta olup, çoğulu "ecrâm" (أَجْرَامُ) ve "curûm" (جُرُومُ) şeklinde geçmektedir. Bu kökten türeyen "cereme" (جَرَمَ) fiili “suç işlemek” anlamına gelirken; "ictereme" (اجْتَرَمَ) ve "ecrame" (أَجْرَمَ) gibi diğer fiil kalıpları da benzer şekilde “suç işledi” manasında kullanılmaktadır. Aynı kökten türeyen "mücrim" (مُجْرِمٌ) kelimesi ise “suçlu” veya “günahkâr” anlamlarını taşımaktadır. Bu bağlamda, suç kavramının Arapça dil kökeninde ahlâkî ve dinî yükümlülüklerle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab* adlı eserinde şu ifadeye yer vermektedir: "وَالْجُرْمُ: الدَّنْبُ، وَالْجَمْعُ أَجْرَامٌ وَجُرُومٌ، وَهُوَ الْجَرِيمَةُ، وَقَدْ جَرَمَ يَجْرِمُ جَرْمًا وَاجْتَرَمَ وَأَجْرَمَ، فَهُوَ مُجْرِمٌ وَجَرِيمٌ" (İbn Manzûr, h. 1414: 91).

"Cerîme" kelimesinin çoğulu olan "cerâim", klasik fıkıh literatüründe “şer’î olarak yasaklanmış fiiller” anlamında kullanılmakta olup, bu tür fiiller Allah Teâlâ tarafından had veya ta‘zîr cezalarıyla engellenmiştir. Konu ile ilgili olarak el-Mâverdî, cerâimi şu şekilde tanımlamaktadır: "الْجَرَائِمُ مَحْظُورَاتٌ شَرْعِيَّةٌ زَجَرَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهَا بِحَدٍّ أَوْ تَعْزِيزٍ" yani; "Suçlar, şeriat tarafından yasaklanmış fiillerdir; Allah Teâlâ, bu fiilleri had veya ta‘zîr cezası ile men etmiştir." (el-Mâverdî, 2014: 322).

Ancak Maverdî'nin bu tanımlaması pek kabul görmemiş, bu sözcük daha çok cinayet ve yaralama suçları için kullanılmıştır (Boynukalın, 2009: 453). İslâm hukukunda suç, genel anlamıyla Allah tarafından yasaklanan şeyleri yapmak ve O'nun emirlerine karşı çıkmak olarak tanımlanmaktadır (Ebû Zehra'dan aktaran Atmaca, 2004: 333). Klasik fıkıhta suç kavramının net bir karşılığı olmamasına rağmen *cerîme* sözcüğünün yanı sıra *cürm* sözcüğü kullanılmaktadır (Boynukalın, 2009: 453).

Kur'an'da çoğunlukla ism-i fail (mücrim-suçlu) olarak geçen *cürm* kavramı; İslâm ve iman esaslarına karşı suç işleyenler, livata eden, zulmeden, fakirlerle ilgilenmeyenler için kullanılmakta ve yapılan davranışın kötülüğünü anlatmaktadır (Atmaca, 2004: 334).

Arap dilinde suç anlamına gelmesi sebebiyle *cürm* fiili ile müterâdif olan diğer kelimeler şunlardır: Seyyi' kelimesi, Arapça sev' fiil kökünden türetilmiş olup "kötülük etmek", "çirkin olmak" anlamlarına gelir. Seyyi' sözcüğü, Kur'ân'da hem isim hem de sıfat olarak kullanılarak "günah", "kötülük", "çirkin iş" veya "kötü nesne" gibi anlamlar ifade eder. Örneğin, Kur'ân'da seyyi' kelimesi, kötü amellerin ve çirkin davranışların tanımlanmasında yer alırken (Bakara, 2/161), aynı kökten türeyen isâet kelimesi de "kötülük yapmak" anlamını taşır (Ahkâf, 46/20). Ayrıca sû' kelimesi de "günah", "kötülük" ve "çirkin iş" anlamlarına gelir (Çağrı, 2009: 78). Hadislerde ise, kötü işlerin ve davranışların şiddetle yasaklandığı vurgulanır. Mesela, Resûlullah (s.a.v.), "İnsanların en kötüsü, insanlara zarar verenlerdir" şeklinde ifade etmiştir (Buhârî, 2002, Hudûd, 12). Bu bağlamda, Kur'an ve hadislerde kötülük ve çirkin işlerin önlenmesi, toplumun adaletini ve huzurunu sağlamaya yönelik temel ilkelerden biridir.

İnancın esasları ile can, ırz ve mala karşı işlenen kötü davranışları niteleyen *ism* sözcüğü, yalancı şahitlik, şahitliği gizleme, zan ile hareket etme, insanlara haksız yere eziyet etme, iftira, işlenen suçu başkasına atma, vasiyeti değiştirme, mihri geri almak için oyun yapma, faiz, kumar, şarap içmek, benlik ve gurur yapmak gibi kötü davranışları da karşılamaktadır. *Hatîe, zenb, isyan, fahşâ, kebîre, hûb, hürmət, münker* sözcükleri de kötü, yasaklanan davranış ya da günah gibi anlamlarda kullanılmıştır (Atmaca, 2004: 335-337).

İslâm'da suç kavramının insanların özgür iradesi sonucunda ortaya çıktığı, suçun tekrar işlenmemesi için caydırıcı bir yöntem olarak ortaya koyulan cezanın ise kendi içinde merhamet, iyilik, acıma ve şifa taşıdığı ve ıslah edici olduğu söylenmektedir (Rahimov, 2014: 25). Fıkıhta suçlar *cinâyât, diyât, kısas, ukûbât, serika, hudûd, eşribe* gibi başlıklarla 453 tasnifle ele alınmakta, konuların işlenişindeki meseleci metot dolayısıyla klasik fıkıh literatüründe günümüzde bilinen şekliyle "ceza hukuku teorisi" ile "suç genel teorisi"ne

rastlanmamaktadır (Boynukalın, 2009: 453). Ancak suçun yaptırımsız kalmaması ve suç işleyenlerin işlemeyenlerden farkı Kur'an'da açıktır: “Yoksa biz, iman edip de iyi işler yapanları, yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Veya (Allah'tan) korkanları yoldan çıkanlar gibi mi sayacağız?” (Sâd 38/28).

2.4. İslam Hukukunda Suç Unsurları

İslâm Hukukunda suçun oluşabilmesi için birtakım unsurların bir arada bulunması gerekir. Modern İslâm hukuku çalışmaları bu unsurları genellikle kanunilik unsuru, maddi unsur ve manevi unsur olarak üç ana başlık altında toplar:

2.4.1. Kanûnîlik unsuru

Hukuk açısından suçun en mühim ilkelerinden biri olan kanunilik ilkesi, bir eylemin ceza kapsamına alınabilmesi için, yasak olduğunun önceden bilinmesini şart koyar. Bu ilkenin dayanağı şu ayetlerdir; “Biz Peygamber göndermeden azap edecek değiliz.” (İsrâ 17/15), “Allah, sizlere haram kıldığı şeyleri tek tek açıklamıştır.” (En‘âm 6/119), “Rabbin, ülkenin merkezi yerlerine ayetlerini okuyan bir peygamber göndermedikçe oraları helak edecek değildir.” (Kasas 28/59). Bu ayetlerde görüldüğü üzere, Allah kullarını defaten uyarmakta, suç teşkil edecek eylemleri Hz. Peygamber ve ona vahyedilmiş Kur‘ân aracılığıyla açıklamaktadır. Hükümlerin Allah katından gelmesi, yani onların ilahiliği fâil ve mağdurun hükme rıza göstermesi, saygı duyması ve kabullenmesini sağlayıp potansiyel kargaşanın önüne geçmektedir (Özay, 2019: 14).

2.4.2. Maddî unsur

İslâm hukukunun suç ilkelerinden bir tanesi de maddi unsurdur. Ne kadar kötü olursa olsun eylemde karşılık bulmayan, yani bir suç davranışı şeklinde ortaya çıkmayan düşünce ya da arzular ceza hukuku kapsamına girmemektedir. Dolayısıyla bu düşünce ya da niyetler İslâm hukukunda suç olarak kabul edilmemektedir. Hz. Peygamber, “Şüphesiz Allah (c.c.), söylemedikçe veya fiile dönüşmedikçe ümmetimi kalbinden geçirdikleri şeylerden dolayı hesaba çekmez” (Müslim, İman, 127) hadisiyle maddi unsura vurgu yapmaktadır. Hz. Ali'nin hırsızlık yapmak için evin duvarını delirken suçüstü yakalanan adama had cezası uygulamayı bu unsura örnek teşkil etmektedir (Ayaklı, 2022: 496).

2.4.3. Manevi unsur

Manevî unsur, failin kastı, niyeti ve iradesiyle ilgilidir. İslâm hukukunda niyet, birçok ibadet ve muamelede olduğu gibi cezai sorumluluk açısından da belirleyici bir unsurdur.

Suçun oluşması için failin iradeli ve bilinçli olarak bu fiili işlemesi gerekir. Cehalet, hata, zorlama (ikrâh) gibi durumlar cezai sorumluluğu kaldırabilir. Örneğin, bir kişi ölüm tehdidi altında zina yaparsa, bu kişi ikrah altında olduğundan cezalandırılmaz (el-Mâverdî, 1989: 307).

Kur'ân ve sünnette suç olan davranışlar, açık veya delâleten, dolaylı ya da doğrudan belirtilmiştir (Alsabbagh, 2021: 2). Klasik İslâm Ceza Hukuku, iki ana kaynak olan Kur'ân ve Sünnetin yanı sıra İslâm hukukçularının içtihatlarından da faydalanmıştır (Songur, 2003: 189).

3. İSLÂM HUKUKUNDA CEZA

3.1. İslâm'da Ceza Kavramı

Arapça " ج ز ي " kökünden türeyen ceza kelimesi, ayet ve hadislerde de açıkça görüldüğü gibi iyi ya da kötü bir şeyin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Nitekim bu kelime, Mâide sûresinin 38'inci ayetinde, "hırsızlık eden erkek ve hırsızlık eden kadının yaptıklarına karşılık bir ceza" (Mâide 5/38) şeklinde olumsuz anlamı ile kullanılırken, 85'nci ayette "güzel davrananların mükâfatı işte budur" (Mâide 5/85) şeklinde olumlu anlamda kullanılmıştır. (Songur, 2003: 188). Türkçe'de ceza sözcüğü olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Cezanın tanımı, kanun koyucuların emirlerine (farz, vacip ve sünnet gibi) karşı gelmenin ve mekruh, haram gibi yasaklara uymamanın sonucunda bireye uygulanması kararlaştırılan cezai müeyyideler olarak yapılabilir (Uslu, 2015a: 122).

Kuran'a göre ceza, adaleti sağlamanın önemli bir bileşeni olarak görülmekte, içeriği, anlamı ve işlevi, suç kavramına yaklaşımla belirlenmektedir. Öç (misilleme) niteliği taşımakla birlikte, Allah tarafından belirlenen sınırların dışına çıkan amel ve eylemleri açık bir şekilde kınayarak (ayıplayarak) bireylerin adalet duygusunu desteklemedir (Rahimov, 2014: 24).

İslâm hukukunda cezanın amacı iki temel prensibe dayanmaktadır. Bunlardan ilki, insan onuru, akli ve neslinin korunmasıdır. İkincisi ise, bir bütün olarak toplumun korunmasıdır. Dolayısıyla İslâm hukukunda ceza felsefesi koruma, caydırıcılık, cezalandırma ve ıslahı kapsamaktadır (Rabi'u, 2016: 68).

Cezanın terim anlamı şu şekildedir: "Cezalar, suçun işlenmesinden önce suçu işlemeye bir engel, suçun irtikâbından sonra ise o suçun tekrar işlenmesini önleyen bir tedbirdir" (Üdeh, ts: 1/610, Özey, 2019: 12). Dolayısıyla ceza, yalnızca belli suçların karşılığında uygulanan bir yaptırım değil, suçun işlenmesine engel olmaya, suçun özendirilmesi ve tekrar işlenmesinin önüne geçmeye yarayan olmazsa olmaz bir kavramdır.

İslâm hukuku, mağdura yapılan haksızlığın telafisi ve sanığın aynı suçu tekrarlamasını önlemek maksadıyla çeşitli cezalar öngörmektedir. İslâm hukuk sistemi inançtan ayrılamayacağı için toplumsal düzenin Allah'ın emrettiği ilahi kanunlar tarafından tam ve iyi bir şekilde korunmasını sağlar (Rabi'u, 2016: 68).

Mezhepler arasında cezanın tanımı, bazı küçük farklılıklar içermekle birlikte genel çerçevede benzerlik göstermektedir. Hanefî mezhebine göre ceza; dinen yasaklanmış (haram veya mekruh) fiillerin işlenmesi ya da yerine getirilmesi gereken (farz veya sünnet) ibadetlerin terk edilmesine karşılık uygulanan dini yaptırımlardır. Şafiî ve Malikî mezhepleri

ise cezayı, Allah tarafından belirlenen ve kişiyi yasaklanmış davranışlardan sakındırmayı ya da yerine getirilmesi gereken emirlerin terkinin engellemeyi amaçlayan yaptırımlar olarak tanımlar. Hanbelî mezhebi de benzer şekilde, cezayı yasakların ihlali veya dini yükümlülüklerin yerine getirilmemesi durumunda uygulanan ilahi yaptırımlar biçiminde açıklamaktadır (Uslu, 2015a: 121).

İslâm hukukunda suçların cezalarını tanımlayan ve bazı cezaların aynen gerçekleştirilmesi zorunlu olan hukukî hükümlerin varlığı, Batı hukukundaki "kanunsuz suç ve ceza olmaz" prensibiyle uyuşmaktadır (Maydani ve Dağcı, 1990: 61).

İslâm hukuku güçlü ve detaycı bir yapı oluşturarak, suça iten nedenleri yok etmek suretiyle önlem aldığı gibi suç oluşuktan sonra mağdur ve toplum adına adaleti sağlayacak temel ilkeler belirlemiştir. İslâm ceza hukukunun bu ilkeleri aynı zamanda hükümlerin yerinde ve etkili uygulanmasını sağlayarak amacını gerçekleştirmekte, güvenli ve huzurlu bir ortam oluşturmaktadır (Özay, 2019: 13).

Kur'ân'da, açıkça yasaklanan eylemler için çok sayıda ayet bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak, ahirete kalan cezaların yanı sıra toplumsal düzenin devamını sağlamak amacıyla bu dünyada uygulanabilecek yaptırımlar oluşturulmuştur. Suçların cezasız kalması, toplumu kaos ortamına sokar ve güvensiz bir toplum oluşturur. Bu da korku halinde yaşamak istemeyen bireyleri suça teşvik edebilir. İslâm toplumu bu durumdan özellikle kaçınmış ve suçun kapsamını, karşılığında verilecek cezaları itina ile uygulayarak sosyal düzeni garanti altına almıştır. Hatta iyilik on misliyle karşılık bulurken suç dengiyle cezalandırılarak açıkça iyiliğe özendirilmiştir: "Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar." (En'âm 6/160). "Allah Celle Celâluhu şöyle buyurmaktadır: "Kulum kötü bir amel yapmak isterse, onu yapmadıkça yazmayın! Yapınca, onu aleyhine bir günah olarak yazın! Eğer benim için terk ederse bunu onun lehine bir sevap yazın! Kulum iyi bir iş yapmayı arzu ederse, yapmasa bile ona bir sevap yazın. Eğer onu yaparsa, en az on misli olmak üzere yedi yüz misline kadar ona sevap yazın." (Müslim, ts, "İmân", 128).

İslâm'da suçun karşılığı olarak belirlenen cezalar kanunilik, şahsîlik, uyumlu ve adaletli olma ilkelerini taşımaktadır (Alsabbagh, 2021: 2). Suçun kendine özgü prensipleri genişletilerek istiflendiğinde; Allah ve kul hakkı ayrımı, ilahîlik, değişmezlik, belirlilik ve kanunîlik, kazâîlik, geriye yürütülmezlik, faydacılık, dinîlik ve uhrevîlik, denklik ve adalet, umumîlik ve eşitlik, kıyasın delil olmaması, caydırıcılık, insanîlik, manevîlik, maddîlik, zararın tazmini, ıslah edicilik, hukuka aykırılık, tedahül, şahsîlik, ülkesellik, şüphe, gizlilik,

zamanaşımı, kovuşturma hakkı, tevarüs, suçlunun ve mağdurun sıfatı, suçsuzluk, pişmanlık ve tevbe, sübjektiflik idda sahibinin ispatla mükellefligi alt başlıklarına ulaşılmaktadır (Özay, 2019: 4).

İslâm hukukunun dayandığı iki ana kaynak olan Kur'ân ve sünnette suç-ceza genel ilkelerini oluşturan örnekler çok sayıdadır. Öte yandan Hz. Peygamber'in, kendisine iletilen bir imtiyaz isteğine karşılık, gerekirse kızına bile aynı cezayı uygulayacağı cevabını vermesi, cezanın umûmîliği ilkesine örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Kur'an'da dört kez tekrar edilen hiçbir günahkârın başkasının günahını yüklenemeyeceği uyarısı ve Yusuf'un (a.s.) suçlu olan kişi yerine ceza çekmek isteyen kişiye, "... malımızı yanında bulduğumuz kişiden başkasını alıkoymaktan Allah'a sığınırız. O takdirde biz zulmetmiş oluruz." (Yusuf 12/79) şeklindeki cevabı, suçun ve cezanın şahsiliği ilkesini göstermektedir (Erdoğan, 2023: 9).

İslâm ceza hukuku, cezaları farklı açılardan tasnif yoluna gitmiştir. Ortak özellikleri bulunan ceza türleri aynı başlıklar altında incelenmiştir. Buna göre cezalar, aralarındaki ilgi bakımından, hâkimin takdir yetkisi açısından, uygulanacak hükümlerin mecburiyeti (seçimlik ceza) yönünden, uygulama yerleri ve karşılığında belirlenmiş suçlar bakımından ayrılmışlardır (Songur, 2003: 190).

İslâm hukuku, bireylerin hem Allah'a hem de diğer insanlara karşı sorumluluklarını düzenleyen, kapsamlı bir normlar bütünüdür. Bu sistemde suç ve ceza kavramları, sadece dünyevi bir yaptırım mekanizması olarak değil, aynı zamanda ahlâkî ve manevi boyutlarıyla da ele alınmaktadır. Suçun türüne, zarar verdiği hakka ve şer'i delillerdeki karşılığına göre ceza türleri belirlenmiştir.

İslâm ceza hukuku, bu bağlamda suçları ve cezaları üç ana kategoriye ayırır. Bunlar, bir kimseyi öldürmek (cinâyetü'n-nefs) veya yaralamak (cerh) gibi şahsa yönelik suçları içeren birinci grup; Kur'an'da Allah'a karşı işlenen suçlar şeklinde tanımlanan ikinci grup ve hakkında nas bulunmayan, ceza takdirinin hâkime bırakıldığı ta'zîr suçları şeklindeki üçüncü gruptur (Akbulut, 2003: 167-168). Bu ayırım, cezanın kaynağı, amacı ve uygulanış şekline göre şekillenmekte; toplumsal düzenin korunması, bireyin haklarının gözetilmesi ve adaletin sağlanması temel hedef olarak belirlemektedir. Aynı zamanda bu sınıflandırma, cezanın niteliğini ve uygulanma biçimini de belirlemektedir.

3.2. İslâm'da Ceza Çeşitleri

İslam ceza hukuku, suç ve ceza ilişkisini hem ilahi hükümlere hem de toplumsal maslahat ilkelerine dayandıran özgün bir sistemdir. Bu sistemde cezalar genel olarak üç ana kategoride incelenir: had cezaları, kısas ve diyet cezaları ve tazir cezaları.

3.2.1. Had cezaları

Engellemek, menetmek anlamlarına gelen had/hadd, iki toprak parçası arasındaki sınıra denirken, bir yere girilip çıkılmasını kontrol etme görevi olan (örn. infaz ve koruma memuru) kişilere de haddad ismi verilmiştir. Allah tarafından haram kılınan davranışlara hududullah ve hukuk-ı ilahiyye adlandırması da yapılmaktadır. Hukuk literatüründe had cezaları, Allah ve Hz. Peygamber tarafından açıkça şekli ve cezası açıkça belirlenmiş suçlardır (Ayaklı, 2022: 501).

Kur'ân ve Sünnet'te kesin olarak belirlenen, uygulanmasında hâkime takdir yetkisi tanınmayan sabit cezalardır

Fıkıh kitaplarında had cezasını gerektiren suçlar zina, kazf, şübh (şarap içme), hırsızlık, hirâbe (yol kesme, eşkiyalık), irtidat, bağı (devlete isyan) olarak yediye ayrılmaktadır (Songur, 2003: 191). Bu suçlar kesin, net, Kur'ân ve sünnet tarafından meşruiyeti tartışılmaya kapatılmış olan suçlardır. Kanun koyucu (Şari') had cezalarını gerektirecek olan davranışların topluma vereceği zararı düşünerek, insanları engellemek için suç ve cezayı belirlemiştir. Bu tür suçların cezasında alt ve üst sınır yer almamaktadır (Ayaklı, 2022: 501). Had cezalarının amacı, kamu düzenini ve toplumun manevi yapısını korumaktır.

Had cezaları, işlenen suçun toplumun temel değerlerini ve düzenini ağır biçimde ihlal etmesi nedeniyle, cezanın uygulanmasında birincil muhatap olarak devleti ve kamu otoritesini kabul eder. Bu nedenle had suçlarında mağdurun veya devlet başkanının affetme, cezada artırma ya da indirme yapma, başka bir ceza ile değiştirme veya sulh yoluna gitme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır.

Had cezaları, caydırıcılığı ve kamu düzeninin tesisi açısından hayati bir rol üstlenir. Kur'ân ve Sünnet'te sabit olan bu cezaların uygulanması hâkimin inisiyatifine bırakılmamış, toplumun korunması ilkesi doğrultusunda bağlayıcı hükümler olarak yer almıştır.

Had suçlarına karşı uygulanan cezalar kesin çizgilerle belirlenmiştir ve şunlardır:

1. Evli olmayan kişilerin zina suçunda, suçlunun 100 değnek (celde) ile cezalandırılması; evli kişilerde ise recm (taşlayarak öldürme) uygulanması,
2. İffetli bir kişiye zina isnadında bulunan kimseye 80 sopa vurulması,
3. Hırsızlık yapan kişinin elinin kesilmesi,

4. Silahlı gasp, yol kesme ve eşkıyalık suçlarında faillerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi veya sürgün edilmeleri,
5. İslâm dininden dönen (mürted) kişilerin öldürülmesi,
6. İçki içen kişiye 80 sopa vurulması (Maydani & Dağcı, 1990: 66; Özdemir, 2001: 101).

3.2.2. Kısas ve diyet cezaları

Kişinin diğerine verdiği bedensel zararlar karşısında uygulanan yaptırımlardır. Kasten adam öldürme veya yaralama fiillerinde failin suçu aynı şekilde karşılanabilir (kısas), ancak mağdurun ya da velisinin affetmesi durumunda diyet (kan bedeli) ödenmesi mümkündür. Bu sistemde adalet, zarar görenin tatmin edilmesi ve toplumsal intikam hissinin önlenmesi esasına dayanır. Kur'an-ı Kerim'de kısas sistemi, hem adaleti sağlamak hem de caydırıcılığı tesis etmek amacıyla zikredilmiştir (el-Bakara, 2/178).

Diyet ve kısas cezaları nass ile takdir edilen kesin cezalardır. Bunlar, hadlerdeki gibi Allah'ın hakkına değil kul hakkına karşı işlenen suçlara verilen cezalardır. Bu cezalar hadd cezalarındaki gibi azaltılıp çoğaltılmamaktadır. Kişilerin hakkına karşı işlenen suçların karşılığı olması nedeniyle mağdur tarafından affedilirse ceza gerçekleşmeyebilir (düşebilir). Kısas ise kasten yaralama, öldürme, bir uzva kalıcı zarar verme suçlarına denk olan cezadır. Diyet, cinayet suçlarında mağdura ya da varisi olan kişilere tazminat ödenmesi gereken maldır. Zarar gören uzuvlar karşılığında verilen diyetlere erş denmektedir (Uslu, 2015a: 124).

3.2.3. Ta'zîr cezaları

Ta'zîrin sözcük anlamları, alıkoymak, çevirmek, tahkir etmek, edeplendirmek, yardım, takviye, iane ve tazimdir (İbn Manzûr, 1414 h: 4/561-562, Uslu, 2015b: 1055). Suç eyleminin kesin tarifinin yapıldığı ve cezasının belirlenmiş olduğu hadd suçlarının aksine ta'zîr cezaları belirlenmemiş, zaman ve zemine göre değişen, takdir yetkisi devlete (bazen yargıca) bırakılmış olan cezaları ifade etmektedir (Songur, 2003: 190). Maverdî, ta'zîri, "hakkında hadd cezası tayin edilmeyen tedbîrdir" (Mâverdî ts: 344) şeklinde tanımlamış, bu cezalar, idare hukukunun konusu gibi kabul edilmiştir (Songur, 2003: 193).

Ta'zîr cezası uygulanması gereken suçlar, cezaî sorumluluk, verilmesi ön görülen ceza türü, oranı, suçun delili, cezayı veren ve uygulayanlar açısından had ve kısas suçlarından

ayrılır. İslâm hukukçuları arasında kesin kurallar konusunda fikir birliği olmamasına rağmen ta'zîr cezalarını haddlerden ayıran temel unsurlar bulunmaktadır.

Ta'zîr gerektiren suçlar; İslâm'ın kesin olarak yasak kabul ettiği fiiller ve kamu düzeni/yararı açısından, yasak olarak kabul edilen fiiller olarak iki ana başlığa ayrılmaktadır. İslâm'ın kesin olarak yasak kabul ettiği fiiller de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bunlar haklarında hadd veya kısas cezaları olmasına rağmen suç unsurları gerçekleşmediği için ta'zîr gerektiren fiiller ile herhangi bir hadd veya kısas cezası uygun görülmediği halde yasak olan fiillerdir. Bu tür suçların cezası, devlet temsilcisi (bakanı) tarafından tespit ve tayin edilir. Bu suçlar, içeriğine göre değişik ta'zîr cezaları ile cezalandırılır. Kamu düzeni/yararı açısından, yasak olarak kabul edilen fiiller ise meşru devlet kanunlarına uymamak, kamu yararı gözetilerek oluşturulan ilkelere karşı çıkmaktır (Uslu, 2015b: 1056).

Ta'zîr cezaları net bir şekilde belirlenmemiştir. Herhangi bir itaatsizlik durumu olmadan koruma amaçlı verilebilir (ki bu onu Türkçede anladığımız şekliyle ceza olmaktan çıkarır). Şartlar gerektirdiğinde çocuklara uygulanabilir. Af ya da tövbe ile düşebilir, suçlunun durum ve konumuna göre değişiklik gösterebilir. Cezanın uygulanması anında suçlu ölür ya da sakatlanırsa tazmin gerekebilir. Şahitlik şartları ve sayıları aranmayabilir, yargıç ya da yönetici kendi insiyatifi ile hüküm verebilir. Şüphenin cezayı düşüren rolü yoktur, zaman aşımı vardır. Bölgesel ve dönemsel değişiklik olabilir. Farklı cezalar arasında seçim yapılabilir. Kazf dışındaki hadd cezaları Allah hakkını ön planda tutarken ta'zîr suçları hem kul hem de Allah hakkına karşı işlenebilir (Başoğlu, 2011: 198). Ta'zîri sınırlamak mümkün görünmemektedir. Zira bir dönem topluma zararlı olmadığına karar verilen bir davranış, başka bir zaman diliminde zararlı görülebilir (Songur, 2003: 193).

İslâm ceza hukukunda kısas ve had suçlarının dışındaki ta'zîr suçlarının ceza yetkisi, şâri tarafından Ulû'l-emr'e verilmektedir (Erdoğan, 2023: 19).

İslâm hukukunda ta'zîr cezaları, din, akıl, can, ırz ve malın korunması şeklinde özetlenen temel amaçlara uygun olarak düzenlenmiş, hakkında Kur'ân ve Sünnet'te belirli bir ceza öngörülmemiş; ancak toplum düzenine aykırılığı sebebiyle cezalandırılması gereken fiiller için uygulanır.

Hâkimin takdirine bağlı olarak uygulanan bu cezalar; uyarı, kınama, hapis, sürgün, para cezası gibi çeşitli şekillerde olabilir (Özdemir, 2001: 99). Ta'zîrin temel amacı caydırıcılık ve ıslah olup, cezanın ölçüsü failin kişiliği, suçun niteliği ve topluma etkisi dikkate alınarak belirlenir.

Suçların sınıflandırılmasında önemli olan bir diğer unsur da davranışın kime karşı işlendiğidir. Şâri'in doğrudan belirlediği cezalar ile hâkimin belirleyebileceği ceza türlerinin ayrımı, İslâm ceza hukukunun sistematik yapısını ve esnekliğini ortaya koymaktadır (Özay, 2019: 10).

İslâm ceza hukuku, suçun tanımı ve cezanın belirlenmesi açısından ilahî adalet ve toplumsal düzeni gözeten dengeli bir yaklaşım sergiler. Had, kısas ve ta'zîr şeklinde sınıflandırılan ceza türleri, suçun niteliğine ve etkisine göre farklı yöntemler önerir. Had cezaları sabit ve bağlayıcı, kısas ve diyet sistemi bireysel hakları ve affetme imkânını temel alan adil çözümler sunarken; ta'zîr, hukukun toplumsal şartlara göre dinamik bir şekilde uygulanmasına olanak tanır. Bu yönüyle İslâm ceza hukuku, hem kutsal metinlere bağlı kalmakta hem de pratik ihtiyaçlara cevap verebilecek bir esneklik içermektedir.

Kur'an'da suç olan davranışı, faili veya suçlunun kötü sonunu niteleyen kavramlardan başka, dünyevi veya uhrevi ceza da tanımlamaktadır. Kur'an'da suç olarak tanımlanmadığı halde açıkça yasak edilen ve cezanın zikredilmesi ile yetinilen davranışlar da mevcuttur. Yukarıda da belirtildiği gibi birini öldürmek ve yaralamanın cezası kısas ve diyet, zinanın cezası sopa, hırsızlığın cezası elin kesilmesi, zina iftirası atmanın cezası sopa, hirâbenin cezası ölüm, idam, el ve ayakların kesilmesi ya da sürgün edilmedir (Atmaca, 2004: 336).

İslâm ceza hukukuna göre suçun cezalandırılmasını istemek hakkı ya Allah'a (Hukukullâh) ya işlenen suçtan zarar gören kişiye veya varislerine aittir (Hukuku'l 'İbâd). Hukukullâh'a giren suçların ceza hükmü genelde İslâm devletinin en üst yöneticisine veya onun atamış olduğu yargıca ait iken, Hukuku'l 'İbâd kapsamındaki suçun kovuşturulması ve cezalandırılmasını talep hakkı ise zarar gören taraf ya da varislerine düşmekte, her iki suçta da devlet reislerinin affetme hakkı bulunmamaktadır (Üçok, 1946: 128).

4. İSLÂM CEZA HUKUKUNDA HAPİS

4.1. İslâm'da Hapis Kavramı

Habs terimi, sözlükte "engellemek ve alıkoymak" (İbn Manzûr, ty: II,187) anlamlarına gelirken, halk arasında genellikle bir insan, canlı ya da eşyanın bir yere kapatılması ve bir süreliğine tutulması anlamında kullanılmaktadır. Hukukî bağlamda ise bu terim, sanık veya suçlunun zorla bir mekânda tutularak, kişisel özgürlüğünün kısıtlanmasını ifade etmektedir (Bardakoğlu, 1997: 54; Günay, 2000: 35). Habs sözcüğü ile aynı anlamda kullanılan *siccîn* kelimesi hakkında farklı çeviri ve yorumlar yapılmıştır. s.c.n'den türemiş olan *siccîn* sözcüğü, devamlı, açık ve ortada, şiddetli, kötülerin kitaplarının konulduğu yer, hurmayla çevrelenmiş hurma ağacı, cehennemde bir dere anlamlarında da kullanılmıştır (Yılmaz, 2001: 540). Bu kökten türeyen sözcükler Kur'an'da on ayette geçmekte, bazı ayetlerde de hapis anlamına yakın anlamlara gelen hasr kökünün türevleri kullanılmakta, el-Mutaffifin 83/7-8'nin bir yorumuna göre ahirette günahkârların "*siccîn*"de olacağı söylenmektedir. Bu, dünyadaki hapis (zindan) cezasına bir atıf olarak değerlendirilebilmektedir (Bardakoğlu, 1997: 54). *Sicn* sözcüğü ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki Yusuf kıssasında hapishanenin karşılığı olarak kullanılmış, dil bilimciler ve İslâm hukukçuları da habs ve *sicn* sözcüklerini birbirinin yerine kullanmıştır.

Hadislerde habs sözcüğü, çoğunlukla sözlük anlamında, zaman zaman da "*secn*" (*sicn*) ile birlikte sözcük anlamında kullanılmıştır (Bardakoğlu, 1997: 54). Arapçada hapis teriminin pek çok eş anlamlısı bulunmaktadır. Bunlar; Fıkıh âlimleri arasından çok kullanılan bir sözcük olan ve yasaklamak, durdurmak anlamına gelen *hacr*, yasaklamak, alıkoymak anlamlarına gelen *hasîr* (İsra 17/8), bağlılık anlamına gelen *vakıf*, yasaklamak ve durdurmak anlamına gelen *Nafî* sözcükleridir (Shariati vd. 2022: 1747). Vakıf için *hubus* (*habs*) ve *tahbis* sözcükleri de kullanılmış, İslâm hukuku ile ilgili bazı eserlerde vakıf müessesesi, hapis (*habs*) sözcüğü ile anlatılmıştır (Günay, 2000: 35).

Habs sözcüğü aynı zamanda İslâm kurumlarından başlangıçtan beri var olan ve özel bir malın mülkiyet hakkını Allah yolunda kullanmak maksadıyla kamuya ayrılması işlemi kapsayan vakıf terimi için kullanılmıştır (Yılmaz, 2001: 541). Dolayısıyla habs sözcüğünün hangi anlamda kullanıldığını kavrayabilmek için bağlama dikkat etmek gerekmektedir. Habs" terimi, bir yerde tutmak anlamında kullanılan bir kelime olup, türevleri Kur'an'da Mâide Suresi 106. ayet ve Hud Suresi 8. ayette yer almaktadır. Her iki ayette de bu terim, "alıkoymak" (engellemek) ve "bir yerde tutmak" anlamlarında kullanılmıştır (Mâide 5/106; Hud 11/8).

İslâm hukuku literatüründe hapis, *habsü'n-nefs* (insanın hapsi) ve *habsü'l-ayn* (eşya, mal hapsi) olarak ikiye ayrılmıştır. Yine literatürde hapsin çeşitli tanımları yapılmıştır. Bunlardan en genişini cezalandırmak veya farklı bir maksatla bir mekana kapatmak ya da bir malı, eşyayı bir yerde göz altında bulundurmaktır. Kâsânî tarafından yapılan daha geniş tanıma göre hapis; bireyin hareket özgürlüğünü kısıtlamak, sosyal ve dini eylemlerini gerçekleştirmek için dışarı çıkmasını engellemektir (Günay, 2000: 35-36). Fıkıh bilim adamlarına göre bir kişinin hapsine karar verildiğinde herhangi bir yer hapisane olabilir. Bu, hapsetme eylemi için önemli bir faktör değildir. Bir kişinin ağaca bağlanması, kapalı ya da toplumdan ayrı bir yerde tutulması hapistir (Shariati vd. 2022: 1746).

İslâm hukukunda hapis, doğası gereği suçu sabit olanlara verilen bir ceza olduğu gibi koruma amacıyla ya da soruşturmanın yürütmesi amacıyla kısa süreli alıkoyma anlamına da gelmektedir.

Hapishanede görev yapan kişiye (gardiyan) *seccân* denirken, mahkûma ise *secin/mescûn* ismi denmiştir (Yılmaz, 2001: 540; Bardakoğlu, 1997: 54). Mahkûm ya da hükümlü, suç işleyip âdil bir yargılama sonucunda hakkında mahkûmiyet kararı alınan ve bu hükmü onaylanan kişiye denmektedir (Aslan, 2014: 545).

Kur'an-ı Kerîm'de hapis cezasının hangi suçlar karşılığında uygulanacağı açıkça belirtilmemektedir. O yüzden tarih boyunca hukukçular arasında zaman zaman fikir ayrılıkları oluşmuştur. İslâm'ın ilk yıllarında esir sözcüğü mahpus anlamında kullanılmış, Abbasi döneminde ise sadece savaş tutsakları için kullanılmaya başlanmıştır (Bardakoğlu, 1997: 54).

Kur'an'da ev hapsini emreden ayet bulunmaktadır. İslâm'ın erken dönemlerinde, Nisa suresi 15. Ayetteki ilahi emir gereğince ihtiyati bir tedbir olarak ev hapsi uygulanmıştır (Özdemir, 2001: 99). "Kadınlarınızdan fuhuş yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıncaya ya da Allah onlara bir yol gösterinceye kadar evlerde tutun"(Nisa 4/15).

Zemahşerî (ö. 538/1144), el-Keşşâf adlı tefsirinde, Nisa Suresi'nin 15. âyetini yorumlarken, kadının bir yakını tarafından verilen kararla uygulanan ev hapsi cezasının yalnızca İslâm'ın ilk dönemlerine mahsus olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu hüküm, zina edenler hakkında daha sonra nazil olan cezai düzenlemelerle neshedilmiştir (Zemahşerî, ts., c. 1: 359; Yılmaz, 2001: 543). İslâm ceza hukukunda hapis cezası, Kur'ân ve Sünnet'te açık bir biçimde sistematik bir ceza türü olarak yer almamakla birlikte, bazı ayet ve

uygulamalarda dolaylı biçimde cezai ve disipliner anlamlar taşıyan tecrit veya toplumsal dışlama uygulamalarına rastlamak mümkündür:

"Eğer Allah seni onlardan bir topluluğun yanına geri döndürürse ve onlar savaşa çıkmak için senden izin isterlerse de ki: 'Artık siz benimle hiçbir zaman savaşa çıkmayacaksınız, benimle birlikte hiçbir düşmana karşı savaşmayacaksınız. Çünkü siz, ilk defasında oturmayı tercih ettiniz; öyleyse geride kalanlarla beraber oturun!'" (et-Tevbe, 9/83).

Bu ayette geçen "فَأَقْصُوا مَعَ الْخَالِفِينَ" (geride kalanlarla birlikte oturun) ifadesi, klasik müfessirlerce sosyal dışlama ya da manevî tecrit anlamında yorumlanmıştır (İbn Kesîr, 1999, c. 2: 377). Bu çerçevede, her ne kadar ayette doğrudan fiziksel bir hapis cezasından söz edilmemiş olsa da, içerdiği toplumsal tecrit uygulaması, hapsin işlevsel karşılığına benzer bir yaptırım türüne işaret etmektedir. Bu durum, İslâm ceza hukukunda hapis cezasının doğrudan bir nassla değil, amaç odaklı ve kamu yararını gözetten bir anlayışla, ta'zîr kapsamında şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Hapis cezası kapsamında, tutuklama, gözaltına alma, zorla alıkoyarak cezalandırma İslâmiyet'in en erken tedvin edilen kitaplarından başlayarak fıkıh literatüründe yer almaya başlamıştır. Ayrı bir başlıkta değerlendirilmemesine rağmen muhtelif yerlerde; yargıcın ya da devlet yöneticisinin takdirine bırakılan cezalar olarak ta'zîr, Allah tarafından emredildiği düşünülen cezalar olarak hudûd, yargılama hukukunun detaylı olarak ele alındığı edebü'l-kadî, cinâyât, iflas/teflîs gibi başlıklar altında yer almıştır. Buralarda hapis cezasının türleri, başlangıç ve sona erişini de kapsayan uygulanış biçimleri ve hapis cezasını çeken suçlulara (mahpus) ne tür hükümler uygulanacağı yazmaktadır (Bardakoğlu, 1997: 55).

4.2. İslâm Hukukunda Hapis Cezasının Tarihçesi

İslâm'ın ilk zamanlarındaki sürgün cezası, Râşid Halifeler döneminin ilk yarısından sonra giderek hapis cezasına dönüşmüş ve yaygınlaşmıştır.

4.2.1. Hz Peygamber döneminde hapis

H. Peygamber zamanında yukarıda bahsedilen sürgün cezasından farklı olarak bazı esir, borçlu ve sanıkların hapishane olarak inşa edilmemiş farklı mekânlarda kısa süreler için hapsedildiği veya Mescid-i Nebevi'nin direğine bağlandığı rivayet edilmiştir (Bardakoğlu, 1997: 55). H. Peygamber'in katilleri veya cinayet zanlılarını da hapsedtiği bilinmektedir (Demirbaş, 2005: 28). H. Peygamber, esirleri hapsedmekten çok affetme yoluna gitse de

bazı esirleri, haklarında bir karara varılana kadar camilerde veya Müslümanların evlerinde farklı odalarda tutmuştur.

Hız. Peygamber dönemi ve İslâm'ın ilk dönemlerinde hapishane olarak kuyu, ev ve dehliz kullanılmıştır. Hız. Peygamber döneminde mescidin çok yönlü kullanıldığı bilinmektedir. O dönemde mescitler, ibadet alanları olması yanında insanların toplandığı, ilmî, siyasî, sosyal ve askerî konuların görüşüldüğü ve karara bağlandığı yerler olmuş, ordu karargâhı, elçilerin kabul mekânları ve eğitim-öğretim alanları olarak kullanılmıştır. Hız. Peygamber döneminde mescid aynı zamanda hapishane işlevi görmüştür. Dolayısıyla bu kullanım, hapishanelerin ne kadar ihtiyaç duyulan yerler olduğunun da kanıtıdır (Özdemir, 2001: 101). Hız. Peygamber'in cinayet suçlusu olan Sumâme bin Üsâl'i mescitte bağlayarak alıkoyduğu bilinmektedir (Demirbaş, 2005: 28).

Hicretin ilk yıllarında Hız. Peygamber kadı olarak görev yapsa da topraklar genişleyince, Medine dışındaki bölgeler için yeni kadı atamaları yapılmıştır ve bu kadıların da hapis cezası uyguladıkları bilinmektedir (Yılmaz, 2001: 546). Hız. Peygamber ve Raşid Halifeler dönemlerinde kadılık görevi yürüten; Medine'de Ebu'd-Derda, Kufe'de Şureyh b. Haris el Kindî, Basra'da Ebu Musa el-Eş'arî, Mısır'da Hayr b. Nuaym ve Osman b. Kays, çeşitli hapis cezaları uygulamışlardır (Atar, 1990: 233-234).

Tarihe bakıldığında, Hız. Peygamber'in hapis uygulamasının temel amacının; kişisel hakları korumak, toplumsal karmaşayı engellemek, İslâm'a karşı yöneltilen iç ve dış tehditleri etkisizleştirmek olduğu söylenebilir. Zira Resûlullah'ın hapis kararı vermesinin nedenleri, bu yaklaşımı doğrulamaktadır. O (s.a.s) çoğunlukla aldığı borcu geri ödemeyenleri ve suçu kesinleşmeyen, töhmet altında bulunanları hapsedmiş, masum oldukları anlaşılanları ise salıvermiştir (Yılmaz, 2001: 547). Dolayısıyla Hız. Peygamber'in hapsi daha çok ihtiyati tedbir olarak ya da gerçek adaleti sağlayabilmek için sanığı bir yerde tutmak amacıyla uyguladığı sonucuna varılabilir.

Kaynaklardan öğrenildiğine göre Hız. Peygamber'in ordusu memleketine girdiğinde Şam'a kaçan Adi b. Hatim'i izlemek için çıkan süvariler, diğerleri ile birlikte Hatim'in kızını da yakalamış, Medine'ye getirildiğinde Hız. Peygamber tarafından mescidin kapısının yanında bulunan hurma dalları ve saplarıyla çevrilmiş bir yere konulmuştur ki Resulullah'ın kadınları buraya hapsedtiği bilinmektedir. Rivayetlerden yola çıkarak Hız. Peygamber döneminde mescitte erkeklerin direğe bağlanarak hapsedildiği, kadınların burada ayrı bir mekâna kapatıldığı anlaşılmıştır (Özdemir, 2001: 102). Zira Hız. Peygamber döneminde

makam ve mevkisi önemsenmeden kadın ve erkek fark etmeksizin herkesin suç davranışı karşılığında eşit olarak cezalandırıldığı bilinmektedir (Akarsu, 2018: 70).

Yukarıda da bahsedildiği gibi bazı evlerin alıkoyma amacıyla kullanıldığı öğrenilmektedir. Hendek savaşının ardından imzalanan anlaşmaya ihanette bulunan ve Müslümanları arkadan vurmaya düşünen Benî Kureyza Yahudileri, Resulullah tarafından Kîse binti Hâris adındaki bir kadının evine hapsedilmiş, daha sonra öldürülmüşlerdir (Yılmaz, 2001: 546). Hâtım et-Tâî'nin kızı Saffâne, işlediği bir suç sebebiyle bir evde hapis tutulmuş, Adıyy b. Hâtım'ın esir olarak Medine'ye getirilen kız kardeşi, Remle b. el-Hâris'in evine hapsedilmiştir (Akarsu, 2018: 70). Bu örnekte de yine hapis cezasının, asıl ceza verilene kadar kullanıldığı söylenebilir. (Başka bir rivayete göre, Hirmas b. Habib adlı bir sahabe, borcunu alma ümidi kalmadığında, yaşadığı mağduriyeti Hz. Peygamber'e arz ederek şikâyetle bulunmuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Hirmas b. Habib'in borcunu ödemeyen kişiyi hapsedmesine izin vermiş ve daha sonra konuya dair bilgi almak amacıyla o kişiye gitmiştir (Yılmaz, 2001: 549).

Hz. Peygamber'in, "ödeme gücü bulunan borçlunun borcunu savsaklaması, onun kişilik haklarına müdahale edilmesini ve cezalandırılmasını helâl kılar" hadisindeki cezalandırma, çoğu İslâm hukukçusu tarafından hapis şeklinde yorumlanmıştır (Günay, 2000: 37). Hz. Peygamberin ödemeye gücü olduğu halde ödeme yapmayan borçlunun cezalandırılmasına yönelik bu hadisinden ve tabiîn fakihlerinin yorumlarından yola çıkarak söz konusu davranışa hapis cezası uygulanmıştır (Bardakoğlu, 1997: 55). Ancak bunu faile verilen bir ceza olarak görmemek gerekmektedir (Özdemir, 2001: 101). Borçluya uygulanan hapis, suçun karşılığı değil, borcu ödememe davranışını caydırıcı bir tedbirdir. Ödeme gücü olmayan kişi, İslâm hukukçularının görüşüne göre, hapsedilmemektedir. Borç konusundaki hapis cezası, malını gizleyen kişi için ceza niteliğinde olurken, malı araştırılırken alıkonulması ise ihtiyatî kapsamdadır. Ödeme imkânının olduğu tespit edildiği halde borcunu ödemek istemeyen kişinin süresiz olarak hapsedilebileceği görüşü de bulunmaktadır (Bardakoğlu, 1997: 57-58).

Hz. Peygamber'in kefare, rehin, mahkemeden kaçmamama sözü ve güven verici vaatleri sonucunda alıkoyduklarını salıverdiğine dair hadisler de nakledilmektedir. Zira hapisler uzun süreli ya da müebbet olmadığı gibi infaza kadar geçen sürede bazı şartlara binâen tahliye gerçekleşebilmektedir (Yılmaz, 2001: 548).

Hz. Peygamber'in hapis cezasını uyguladığına dair bir diğer örnek ise şöyledir: Bir grup insan arasında vuku bulan münakaşa sonucunda bir kişi öldürülmüş ve Hz. Peygamber

de bir memur göndererek bu kişileri hapsedtirmiştir. Dolayısıyla bu olay da hapis cezalarının asıl cezaıı belirlmeden önce, koruma amaçlı ya da soruşturma amaçlı ihtiyatı hapis cezası olduğuna örnek teşkil etmektedir (Özdemir, 2001: 100).

Bu dönemde mahkûmlara göz kulak olmak amacıyla tersim adı verilen geçici muhafızlar görevlendirilmiş, her mahkûm için farklı görevlendirmeler yapılmıştır (Yılmaz, 2001: 549). Ayrıca katilin öldürölmesi, katile yardım eden yahut öldürölren kişiyi tutanın ise alıkonulması İle ilgili Hz. Peygamber'in sözü ve sahabe uygulamaları, İslâm hukukundaki hapis cezaları için önemlidir (Bardakoğlu, 1997: 55).

4.2.2. Hz. Ebubekir döneminde hapis

Hz. Peygamber gibi Hz. Ebu Bekir devrinde de asli bir ceza olarak hapsin tercih edilmediği, günümüzde bilinen anlamıyla hapishanelerin olmadığı rivayetleri kaynaklarda yer almaktadır. Kettanî ve Ali Dede hapishane olarak kullanılan kuyulardan bahsetmektedir. Onlara göre Hz. Osman devrine kadar suçlular kuyularda tutulmuştur. Söz konusu kuyular oldukça geniş kuyulardır. Yerin altında geçmiş dönemlerden gelen, tarihî tünel (dehliz), tahıl ambarı ve zindan benzeri yerlerdir. Bunların kuyu olarak adlandırılmasının nedeni yerin altında olmaları, kapılarının girişlerinin dar olması gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır (Özdemir, 2001: 102). Kaynaklardaki isim farklılıkları da bundan kaynaklanıyor olmalıdır. Zira kaynaklarda kimi zaman yerde kuyu ismi kullanılırken kimi zamanda da mahzen ya da dehliz denilebilmektedir. Ayrıca bazı yayınlarda kuyu konusunun tartışmalı olduğu, bu konuda bir rivayet olmadığı da belirtilmiştir.

4.2.3. Hz. Ömer döneminde hapis

Râşid Halifeler döneminde uygulanan hapis cezaları ve bunların caydırıcılığı, çok önemlidir. Hz. Ömer'in hapis cezaları ile ilgili uygulamalarına bakıldığında onun bu konu ile ilgili önemli bir yerde olduğu anlaşılmaktadır (Bardakoğlu, 1997: 55). Hz. Ebû Bekir gibi Hz. Ömer'in hilafetinde de ölüm cezası gibi çok ağır cezaların değil sürgün ya da hapis gibi hafif cezaların tercih ve teşvik edildiği görölmüş, iki halife de bilhassa kölelerin suç işlemesi halinde öldürölmeleri yerine dövölmelerini veya hapsedilmelerini emretmiştir (Yılmaz, 2001: 553).

Hz. Ömer dönemi, günümüzde anlaşılan hapishane kavramına geçiş dönemidir. Yeni fetihlerle Müslüman nüfus çoğalmış, hapsin uygulanacağı yeni mekânlara ihtiyaç duyulmuştur. Hz. Ömer Mekke'de bir ev satın alarak hapishane olarak kullanmıştır. Hz.

Ömer'in cinayet işleyen bir suçluyu iki ay boyunca hapsedtiği, Basra'da Dâr'ul-imâre isminde bir yerde hapishane yaptırdığına dair rivayetler bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak kurumsal ve gelişmiş hapishanelerin bu dönemde başladığını ileri sürenler olmuştur (Özdemir, 2001: 103). Belazûri'nin rivayetine göre Hz. Ömer'in emri ile kurulan Basra'nın merkezine cami, onun yanına vali konağı ve hapishane yapılmıştır (Yılmaz, 2001: 552). Hz. Ömer'in bir katili iki ay hapsedtiği, onun döneminde kadı olarak görev yapan Şureyh'in de hapis cezaları verdiği bilinmektedir (Akarsu, 2018: 71).

4.2.4. Hz. Osman döneminde hapis

Hz. Osman döneminde hapishane gelişiminde bir farklılık olmadığı bilinmektedir. Hz. Ömer zamanından kalma hapishane olarak kullanılan yapılar kullanılmaya devam edilmiştir. Hz. Osman'ın ölüm ve hırsızlık suçuyla hapishaneye attırdığı bir suçlunun orada öldüğüne dair bir bilgi bulunmaktadır. Bu bilgi Hz. Osman'ın hapis cezasını sürdürdüğünü göstermektedir (Özdemir, 2001: 103-104).

4.2.5. Hz. Ali döneminde hapis

Hz. Ali'nin Kûfe'de hapishaneler yaptırdığı ve bunların İslâmiyet'in özel olarak inşa edilen ilk hapishaneleri olduğu kabul edilmektedir. Hz. Ömer, evleri hapishaneye çevirirken Hz. Ali bu görevi yerine getirecek özel binalar inşa ettirmiştir (Bardakoğlu, 1997: 55; Özdemir, 2001: 104). Dolayısıyla bazı kaynaklarda ilk kurumsal hapishane konusunda Hz. Ömer'e, bazılarında ise Hz. Ali'ye atıf yapılmasının nedeni bu durumdur. İki halife de adalet konusunda öne çıkmış halifelerdir.

Hz. Ali'nin halifeliğinde kâmiş ve çamurdan yapılan Nâfi adında bir hapishane inşa ettirdiği, fakat çok da sağlam olmayan bu hapishanenin hırsızlar tarafından delindiği ve bazı mahpusların kaçtığı rivayet edilmektedir. Bu olaydan sonra Hz. Ali Mahyes ya da Muhayyes adı verilen, çok daha sağlam olan taş ve çamurdan bir hapishane yaptırmıştır. Hz. Ali'nin yaptırdığı bu ikinci hapishane ile ilgili bir şiir de okuduğu aktarılmaktadır. Şiirin rivayetlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Bunlardan birisinde hapishane şu şekilde geçmektedir "...Nâfi denilen yeri geçilmez bir kale gibi yaptım ve onun başına güvenilir emin kişiler diktim" (Özdemir, 2001: 104).

4.2.6. Emeviler döneminde hapis

İslâm'ın devletleşmesinin en büyük adımı olan Emevi döneminde hapis bir ceza yöntemi olarak benimsenmiş ve bir çok uygulama örneğine rastlanmıştır. Emevi hapishanelerinin, hapis cezası tarihçesinde önemli bir yeri vardır. İslâmiyet'in ilk dönemlerinde hapis çoğunlukla bir tedbir olarak uygulanmış cezai bir yaptırım olarak yaygınlaşması zaman almıştır (Bardakoğlu, 1997: 55-56). Emevî döneminde, değişen siyasi dinamiklere paralel olarak hapis cezasının kapsamı genişletilmiş, devlet eliyle yeni uygulamalara başlanmıştır. Suç ve ceza dengesi, kısmen şahsi uygulamalar kısmen de kültürel çevrelerin etkisi ile değişmiş, hapishaneler devlet sarayının bir parçası haline gelerek iktidar karşıtlarının yuvası olmuştur. (Yılmaz, 2001: 555).

Bu dönemde iktidara muhalefet etme, devlet yöneticilerine suikast girişimleri de dahil olmak üzere silahlı mücadele yaşanmıştır. Bu durumun sonucunda Hz. Muâviye, toplumsal güvenliği sağlamak amacıyla yeni düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Hapishanelerin güvenliğinde mühim bir rol oynayan ve Hz. Osman döneminde ilk olarak “Şurta” ismiyle ortaya çıkan görevliler teşkilatlandırmış, kendisi için özel güvenlik önlemleri almış, yeni zindanlar inşa ettirmiştir (Yılmaz, 2015: 4).

Dolayısıyla bu dönemde hapis cezası etkili bir şekilde, hatta rivayetlere göre zaman zaman çok ağır koşullarla kullanılmıştır. Makrizî, maaşı devlet hazinesinden karşılanan kolluk görevlilerinin yer aldığı ilk hapishaneyi Hz. Muâviye'nin inşa ettirdiğini yazmaktadır (Yılmaz, 2005:4).

Hz. Abdullah b. Zübeyr (ö. 73/692), Emeviler'e karşı Mekke'de hilafetini ilan ettikten sonra, burada inşa ettirdiği "Arim" adlı hapishanede, halifelliğini tanımayan Muhammed b. Hanefiyye'yi hapsedmiştir. Ayrıca, Vali Ziyâd b. Ebîh, savaş ganimetini kendisiyle paylaşmaktan kaçınıp halk arasında dağıtan Hakem b. Amr'ı da hapse atmıştır. Hakem b. Amr, 51/671 tarihinde hapishanede hayatını kaybetmiştir (Yılmaz, 2001: 557).

Başkent Şam'da “Dâru'l-İmâra” içinde, Cuma mescidinin güney tarafında, hükümet konağı kompleksine dahil olacak şekilde, iç içe odalardan oluşan ilk zindanlardan biri (Sicnü'l-Hadrâ) yer almaktadır. Muâviye tarafından buraya Hz. Osman'ı şehit ettiği öne sürülen Muhammed b. Huzeyfe ile 30 arkadaşı hapsedilmiştir. Bir müddet sonra hapishaneden kaçan bu kişilerin Mısır ile Şam arasındaki farklı bir hapishaneye konduğu da söylenmiştir. Sicnü'l-Hadrâ'ya kadın mahkûmların da kapatıldığına dair rivayetler bulunmaktadır (Yılmaz, 2015: 4-5).

Emevî hapishaneleri denince akla ilk olarak Vali Haccâc b. Yusuf'un zindanları gelmektedir. Bunlar sadece kendi tarihlerinin değil İslâm tarihinin en ünlü zindanları olarak bilinmektedir. Hakkındaki rivayetlerin fazlalığı onları daha da çekinilen yerler haline getirmiştir. Dönemin siyasi ortamı sebebiyle hapis cezasının çok etkili olarak rütbe ve cinsiyet ayırt etmeksizin uygulandığı bilinmektedir. Dolayısıyla hapis cezası ve hapishanelerin bu dönemde birden büyük bir değişim gösterdiği görülür. Haccâc ismiyle özdeşleşen zindanın ismi Dimas'tır (Yılmaz, 2015: 13).

Haccâc'ın 708 yılındaki vefatına dair rivayetlerde, zindandaki kadın ve erkek mahkûm sayısının 70.000'e kadar ulaştığı belirtilmektedir. Ancak, farklı kaynaklardaki rakamlar güvenilir sonuçlar olarak değerlendirilmemektedir. Hapishane hakkında bilinen genel bilgiler, büyük bir alan üzerine inşa edilmesi ve kadın mahkûmların da burada bulunmasıdır. Mahkûmların durumuna dair, insanlık dışı ve vahşet içerikli rivayetler mevcuttur; ancak bu rivayetlerin doğruluğu şüpheli olup, kesinlik taşımamaktadır (Yılmaz, 2015: 13).

Emevî hapishanelerindeki mahkûmların çoğunun, siyasi iktidara muhalefet eden kişilerden oluştuğu sabit olmakla birlikte mahkûmlardan Abdullah b. Muaviye'nin; Ebû Müslim'e şikâyet ve yardım talebiyle gönderdiği mektuptan mahkûmlara yönelik tavır ve muâmelelerin de sert olduğu anlaşılmaktadır. (Uyanık, 2015: 37).

Yine Emevî döneminde daha adil ve insan hakları açısından parlak bir yönetim süreci olarak bilinen Halife Ömer b. Abdulaziz'in hilafetinde, hapishaneler ve mahkûmların koşulları iyileştirilmiştir. Ömer b. Abdulaziz hapis cezalarını kullanan bir siyaset insanı olmuştur. Toplumsal düzen ve adaletin sağlanmasında hapishanelerin önemli birer unsur olduğuna inanmıştır ve baktığı davaların bazılarını hapisle sonuçlandırmış, daha önceden hapiste olanların hapislik hallerini devam ettirmiştir (Yılmaz, 2001: 557).

Bununla birlikte Ömer b. Abdulaziz, keyfi biçimde hapis cezalarının artırılmamasını, mahkûmlara haksızlık edilmemesi gerektiğini, suç ve ceza dengesinin gözetilmesini, haddin aşılmamasını ifade etmiştir. Ayrıca ona göre hapishanelerde borcunu ödeyemeyen ya da ödemeyen kişilerle adi suçluların bir arada bulunması doğru değildir ki Ömer b. Abdülaziz'in bu insancıl hapishane modeli, modern hukuk modeline benzemektedirler. Doğruluğu tartışılmakla birlikte Haccâc'ın kadın ve erkeği aynı yerlerde tuttuğu rivayet edilmiş, Ömer b. Abdulaziz ise kadın ve erkeğin mahremiyetini gözeterek ayrı koğuşlarda olmalarına hassasiyet göstermiştir. Ayrıca Halife, İslâm hukukun en büyük dayanaklarından biri olan adaleti sarsan, yozlaşmaya sebep olan kişilerin hapishanelerde çalışmasını istememiştir (Uyanık, 2016: 333).

Halife Ömer b. Abdülaziz'in hapishaneler hakkında valilere gönderdiği talimatta istekleri bir bir sıralanmıştır. Karmaşık, içinden çıkılamayan durumlarda ise kendisine danışılması gerektiğini söyleyerek, keyfi uygulamaların önüne geçmiştir (Yılmaz, 2001: 557; Uyanık, 2016: 332). Hukukçular da halifenin bazı fikirlerine benzer önerilerde bulunmuşlar, suç türlerine ana gruplar oluşturmuş, suçlular ona göre hapishanelere yerleştirilmiştir. Genç ve yaşlılar birbirinden ayrılmış, ıslahı ön planda tuttıkları için yeni kötülük yollarının öğrenilmesini engelleyecek tedbirler alınmıştır (Bardakoğlu, 1997: 61).

Bir hukuk âliminin vereceği en önemli ve insancıl tavsiyeleri veren halife, suçsuz kişinin hapishanede yatmaması gerektiği konusu üzerinde de özellikle durmuştur. Ona göre uzun yıllar hapishanede kalan kişinin en sonunda suçsuzluğunun ortaya çıkması çok önemli değildir ve büyük bir adaletsizliktir. Bu fikrini gerçek hayata da uygulamış ve adaletin daha çabuk tecelli edebilmesi ve adaletsizliğin önüne geçebilmek amacıyla sistemi hızlandırmıştır (Uyanık, 2016: 333).

Halifenin hapishaneler ve hapislik konularına bu kadar eğilmesi, bu konu üzerinde etraflıca durması hapis cezasının yaptırım gücüne inanmasından kaynaklanmaktadır. Hapishanedeki insanların haklarını da gözeten Halife, günümüz hapishanelerine benzer bir ortam oluşturmuş gibi görünmektedir.

4.2.7. Abbasiler döneminde hapis

Abbasîler de Emevîler'e benzer şekilde, 145/762 yılında kurdukları ve Kûfe'ye göre daha düzenli bir yönetim planına ve yerleşim düzenine sahip olan Bağdat şehrinin merkezine bir cami ile Dârü'l-İmâre inşa etmiş, bu yapıların hemen yanına bir hapishane yapıldığı bilinmektedir. Hapishanenin, üç surla çevrili şehir merkezinde yer alması, onu oldukça korunaklı ve önemli bir konuma taşımıştır (Yılmaz, 2001: 559).

Abbasiler, devlet yönetimine isyan edenleri, normal cürüm işleyenleri, suçu kesinleşmemiş olduğu halde gözaltında olanları, toplumda kargaşa çıkaranları, hırsızları, cinayet zanlılarını farklı mekânlarda hapsedmiştir (Uyanık, 2017b: 99).

Emevîler döneminde olduğu gibi Abbasiler devrinde de ahlâkî, siyasî ve dinî kapsamda birer yaptırım olarak uygulanan hapis cezalarının yanısıra, firarîler, sahibi ve talibi olmayan köle ve cariyeler de hapsedilmiştir. Firar eden köleler ve cariyeler yakalanıp, ismi, memleketi, efendisinin ismi ve ikâmetgahı, mensup olduğu kabilesi sorularak bir deftere kaydedilmiş, hapsedilmiş, altı ay boyunca sahibi bulunamazsa salıverilmiştir (Yılmaz, 2001: 559).

Abbasi döneminde komutan, hilafet rakipleri, şairler, kadılar, vezirler hatta halifelerin çocuklarının bile hapsedildiğine dair yazılı bilgiler bulunmaktadır (Uyanık, 2015: 38).

Abbasi döneminde hapishanelerin sayısı oldukça artmıştır. Bölgelerde ayrı hapishaneler kurulmuştur. Bazıları küçük mekânlar olan ve hırsızlık suçu gibi adi suçluları barındıran bu hapishaneler hakkında mahkûmların yazdığı şiirler dışında kaynak bulunmamaktadır. Ancak siyasî, ticari ve kültürel merkezlerde, önemli konumlarda yer alan hapishaneler hakkında bilgiler biraz daha fazladır. Mısır'daki hapishane sayısının fazla olduğu bilinmektedir. Tarihçiler genellikle Fâtımî, Eyyûbî ve Memlûklü hapishanelerinden söz etmişlerdir (Yılmaz, 2001: 560).

Abbasîlerle birlikte büyüyen şehirlere paralel olarak suç oranları da fazlalaşmıştır. Bu da hapishanelerin sayısını arttırdığı gibi çeşidini de arttırmıştır. Örneğin, gözaltı aşamasında olanlar, isyancılar, fesatla sosyal düzeni bozmaya çalışanlar, normal cürüm işleyenler, cinâyet zanlıları ve hırsızlar için farklı hapishanelerin olduğu bilinmektedir. Mahkûm sayısı fazlalaştığında ya da mahkûmların arasında husumet olduğunda nakil söz konusu olabilmektedir. İsyan eden veya açıkça dinden çıkan kişiler, “zındıklar hapishanesi” adıyla bilinen hapishaneye kapatılmış, diğer siyasî mahkûmlar da farklı koğuşlara kapatılmıştır. Zındıkların tecrit edilme sebebi, fikirlerini diğerlerine benimsetme ve onları da etkileme riski taşımaları olabilir (Yılmaz, 2001: 562).

4.2.8. Türk İslâm Devletleri döneminde hapis

Toplu halde İslâmiyet'i kabul eden ilk Türk devleti olan Karahanlılar'da devlet tarafından konulan yüksek vergilerin haksızlığını eleştiren âlimlerin hapislerde tutulduğu bilinmektedir. Bunların en ünlüsü, İslâm hukukçuları arasında değerli bir isim olarak başvuru Hanefi Fakih İmam Serahsî'dir (ö. 483/1090). Serahsî, haksız vergilere karşı çıkanların tarafında yer almış ve onları övmüştür. Bu sebeple, kalenin bir kuyusuna atılarak hürriyeti ve ilmî faaliyetleri kısıtlanmıştır. Kuyunun ağzında bir süre öğrencilerine ders verme imkânı bulmuş, ardından hisarın bir köşesine ve daha sonra da Amir Gün isimli bir bürokratin evine nakledilmiştir. Yaklaşık 15 yıl süresince esaret hayatı yaşamıştır (Uyanık, 2015: 38).

Güçlü bir bürokrasi ile birlikte sosyal düzen ve asayiş sağlamak için iyi işleyen bir ceza sistemine sahip olmayı isteyen Memlûkler, her şehre hapishane kurmuşlardır. Bu dönemde başkent Kahire hapishanelerinin bir kısmı, cinsiyet, meslek grupları ve suçun

türüne göre tasnif edilmiş, emirler ve memurlara ayrı, valilere ayrı, kadılarına ayrı, hırsız ve katillere ayrı ve kadınlara ayrı hapishaneler kullanılmıştır (Kortantamer, 2005: 93).

4.2.9. Osmanlılar döneminde hapis

Osmanlı dönemindeki hapis cezası uygulamaları başlangıçta asıl ceza olarak uygulanmamış ve yaygın kullanılmamıştır. Ancak yönetimin merkezileşmesi ve büyümesi ile birlikte bir yaptırım olarak görülmeye başlamış ve çeşitli suçların karşılığında hapis cezaları verilmiştir. Osmanlılar, adalet konusunda oldukça kafa yormuş bir İslâm devletidir. Örneğin çıkarılan kanunnameler ve adaletnamelerde yargının kararı olmadan herhangi bir cezalandırılmanın gerçeklememesi, ehl-i örfün cezayı uygulayabilmek için kadıdan suçun sabit olduğuna dair belge (hüccet-i şer'iyye) alma zorunluluğu olduğu bilinir (Bardakoğlu, 1997: 63).

Osmanlılarda kayda geçen ilk hapis vakası, Yıldırım Bayezid döneminde (1389-1402) gerçekleşmiştir. Rumeli'de seferde bulunan padişahın yokluğundan faydalanan Karamanoğlu Alâaddin Bey, Osmanlı topraklarına katılan Hamid Vilayeti'ne girerek yağmalamalar yapmıştır. Ardından Anadolu'ya dönen Bayezid, Saruhan, Aydın ve Menteşe illerini fethettikten sonra halktan bu olay hakkında bilgi almış ve duruma müdahale etmiştir. Olaya karışan Bayezid, Karamanoğlu Yakup Bey ve Veziri Hisar Bey'i tutuklayarak İpsala zindanına göndermiştir (Öztürk, 2005: 101).

Osmanlı'daki hapis cezalarında yargıç, infazda ise ehl-i örf etkili olmuş, zaman zaman kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Örneğin Bosna kanunnamesinde kalpazanlık uzun süreli hapisle cezalandırılırken Yavuz Sultan Selim kanunnamesinde hapis ve para cezasının birlikte ya da seçilerek uygulanacağından söz edilmiştir (Bardakoğlu, 1997: 63).

Şunu da belirtmek gerekmektedir ki fakihlerin fikir birliğine vardığı, bir hapishane yapılış tarzı bulunmamaktadır. İslâm hukuku kitaplarında da bununla ilgili açık bir hükme rastlanmamaktadır. Ancak özellikle borç için bu tedbire maruz bırakılanların hürriyetini kısıtlayan herhangi bir mekânın hapis olarak kullanılabileceğini tavsiye etmişlerdir (Günay, 2000: 38).

4.3. İslâm Hukukunda Hapis Cezasının Çeşitleri ve Uygulanma Şekilleri

Klasik İslâm hukuku literatüründe hapis cezası çoğunlukla dini değerlere, genel ahlaka ve adaba karşı işlenen suçlara karşı öngörülmüştür. İslâm hukukçularının çoğunluğu tövbe etmesi gerektiği halde bunu yapmayan mürtedin öldürülmesi konusunda hemfikirse de

özellikle Malikî, Şafii ve Hanbeli fakihleri cezalandırma öncesinde mürtedin tövbeyi düşünmesine imkân verebilmek için hapsedilmesini gerekli görmektedirler. Fakihlerin çoğunluğu, zındık bir şahsın öldürülmesi yerine iyi durumu görülünceye kadar hapsedilmesinin iyi olacağını savunmaktadır ki bunun sebebi de bu suçun göreceliliğidir.

Kadı'nın kadın lehine bir miktar nafaka takdir etmesi yahut karı ile kocanın bu hususta kendi aralarında bir meblağ üzerinde anlaşmış olmalarından sonra erkek söz konusu nafakayı ödemezse, kadının mahkemeye şikâyet etmesi halinde koca bu sebeple hapsedilebilir. Baba evladının borcunu ödemediği için değil, evladının ihtiyaç duyduğu nafakayı temin etmediği gerekçesiyle hapsedilebilir. Borcunu ödemediği için hapsedilen bir kimse, hapiste hasta olsa içeride kendisine bakacak bir kişi bulunduğu sürece hapisten çıkarılmaz. Hastanın hapishaneden çıkarılmaması onu borcunu ödemeye mecbur etmek içindir. Ancak hasta olan mahbûsun içeride kendisine bakacak biri bulunmaması halinde helak olma tehlikesine karşı tedavi maksadıyla hapisten çıkarılması mümkündür (Kalkan, 2022: 2/39).

Hz. Peygamber, Ehlibeyt, sahabe ve İslâm büyüklerine küfür ve hakaret eden kişilere de suçu sabit görülene kadar hapis cezası uygulanabilir. Bu konulardaki hapis cezaları aynı zamanda ıslah görevi de görmekte ve bu süre zarfında kamuoyundaki huzursuzluğu da engellemektedir. Kasten farz namazlarını kılmadığı açığa çıkan bu durum karşısında ısrarcı olan kişiler olumlu bir şekilde değişinceye kadar, ramazan ayında oruç tutmadığı açığa çıkan kişiler bu durum düzelinceye kadar, toplum içinde sapkın görüşlerin propagandasını yapanlar, bilgi ve ehliyeti olmadan fetva vererek kargaşa ve fitneye yol açan kişiler, yine yetkisi ve bilgisi olmadan tıbbi tedavi uygulayan kişiler hapsedilebilmektedir. İslâm hukukçularının bu türden ahlâkî bozulmalar için öngördükleri hapis cezaları, suçlunun ıslahı, genel ahlakın korumasına yöneliktir (Bardakoğlu, 1997:59).

Klasik fıkıh literatüründe hapis, ceza niteliğinde ve ihtiyatî tedbir olmak üzere iki şekilde ele alınmaktadır. Zaman zaman ihtiyatî tedbir ve hapis cezasının birlikte uygulandığı örnekler de olmuştur.

4.3.1. İhtiyati tedbir olarak hapis

İhtiyaten hapis, töhmet hapsi veya soruşturma hapsi de denilmektedir. Suçu sabitleninceye ya da masum olduğu kanıtlanıncaya kadar sanığı, karar açıklanıncaya kadar suçluyu, borcu kapanana kadar borçluyu ya da olası bir tehlikeden korumak amacıyla bir kişiyi alıkoymak ya da tutuklamaktır. Hz. Peygamber, bir kişinin ölümüne yol açan bir kavgada, suçluyu tespit edebilmek amacıyla tarafları tutuklamıştır. Hz. Peygamber'in bu

uygulanması, töhmet nedeniyle hapsin meşruiyetine dair bir örnek olarak gösterilmektedir. Bu durum, çeşitli alt kategorilere ayrılabilir (Bardakoğlu, 1997: 55-56). Töhmet (veya itham) nedeniyle tutuklama, borçlar nedeniyle, güvenlik önlemi olarak ve başka bir cezanın infazını beklerken uygulanan hapisle birlikte farklı alt gruplarda sınıflandırılabilir.

Töhmet hapsi, Allah ve kul hakkına karşı suç işledikleri düşünülen (töhmet altında kalan) şüphelilerin suçu işleyip işlemedikleri açığa çıkıncaya kadar hapsedilmeleridir. Çoğu İslâm hukukçusu, Mâide suresinin 106. Ayeti, Hz. Peygamber'in ve halifelerin uygulamalarını göz önünde bulundurarak, sanığın kuvvetli bir suç şüphelisi olması durumunda gözaltında tutulmalarının meşruiyetini ortaya koymuştur (Günay, 2000: 42).

Hz. Peygamber'in uygulamalarına örnek olarak, Behz b. Hakîm'in rivayeti gösterilebilir. Rivayete göre Resulullah dedesinin komşularının bir kısmını cinayetten hapsedirmiş ancak onların masumiyeti konusunda dedesinin telkinleri üzerine serbest bırakılmışlardır (Tirmizî, 1995: c. 1, 1420, Uyanık, 2017b: 142).

Gatafan kabilesi, Hz. Peygamber'e gelerek Benî Gîfarlı iki kişi tarafından develerinin çalındığı şikâyetinde bulunmuştur. O ise konu çözülene kadar suçlanan kişiyi hapsedmiş, develer çıkıp gelince onları serbest bırakmıştır (Yılmaz, 2001: 549).

Ceza hukukunda, bir kişiye şüphe ile suç isnadında bulunulması durumunda "töhmet" oluşur. Bu durumda suçlayan taraf, "müddeî" (davacı), suçlanan taraf ise "müddeâ aleyh" (davalı, müttehem veya sanık) olarak kabul edilir. Töhmet oluştuğunda, yargı makamlarının hüküm verebilmesi için bazı koşulların yerine gelmesi gerekmektedir. İlk olarak, suçun belirli ve açık bir şekilde tanımlanmış olması, suçun ispatı durumunda sanığa ceza verilmesi için yeterli nitelikte olması ve suçun haddi gerektiren bir suç olması halinde zaman aşımının bulunmaması gerekir. Ayrıca, davacının kimlik bilgileri ve adresinin belirli ve açık olması, suç isnadının kul haklarına giren durumlar söz konusu olduğunda ise hak sahibi ya da vekil, nâib gibi temsilcisi tarafından yapılması gerekmektedir. Bazı hukukçular ise, töhmetin geçerli olabilmesi için ergenlik yaşına ulaşmış olma şartının aranması gerektiğini belirtmektedir (Atar, 2012: 276).

İslâm hukukçularının önemli bir kısmı, töhmet sebebiyle tutuklamanın sadece tehlikeli olan cinayet suçlarının sanıkları için olabileceğini, ancak mali suçlar ve ta'zîr gerektiren suçlarda caiz olmadığını söylemişlerdir. Bunun yanında ispat edilen bir suç olmadığı için "asli berâet" ilkesinden yola çıkarak, tutuklamayı uygun bulmayan hukukçular da mevcuttur. İhtiyati bir tedbir olarak sanığın hapsedilmesini uygun bulanlar ise bu yetkinin kime ait olduğu konusunda fikir ayrılığına düşmüştür. Bazıları yetkinin sadece yürütme organına

yani valiye (yöneticiye) ait olduğunu söylerken, bazıları da hem yürütmenin hem de yargının bu yetkiye sahip olması gerektiğini söylemiştir (Günay, 2000: 42).

İbn Kayyim el-Cevziyye ve İbn Ferhûn gibi âlimler, töhmet altında olan kişileri üçe ayırmışlardır. Birincisi, aksi kanıtlanana kadar kişinin borçsuz ve suçsuz kabul edilmesidir (Berâet-i zimmet). Bu ilkeye göre, geçmişinde herhangi bir suçlama veya töhmet bulunmayan itibarlı kişileri yıpratmak amacıyla yapılan asılsız ithamlar dikkate alınmamalıdır. İkincisi önceden suç işlediği kanıtlanan ve ceza alanlarla ilgili; gözetim altında tutma yahut ihtiyâti tedbir ve benzeri gibi işlemler başlatılabilir. Üçüncüsü töhmet altında olup suç geçmişi bilinmeyen kişilerdir. Bu kişiler ihtiyâten hapsedilebileceği gibi suçun içeriğine göre tutuksuz yargılanabilir yahut kefaletle ve kefaletsiz olarak serbest bırakılabilirler. (Atar, 2012: 276).

İhtiyati hapis, borç sebebiyle de gerçekleştirilebilmektedir. Hapis cezasını gerektiren borçlar şu şekilde açıklanmaktadır: Kefalet, bedel-i hul', peşin mehir gibi herhangi bir sözleşmeden kaynaklanan borçlar; itlaf edilen malın tazmin edilmesi, yakınlık nafakası gibi sözleşmeye dayanmadığı halde ödenmesi zorunlu olan borçlar ve satılan bir malın maddi karşılığında olduğu gibi mali ivaz kaynaklı borçlar vb. bu borç biçimlerinin hangisinin hapis gerekçesi oluşturduğu hangisinin oluşturmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır (Günay, 2000: 44). Zahiriler borç veya iflas nedeniyle hapsi caiz görmemektedir. Zahirî İbn Hazm'a göre, borçlunun hapsedilmesi için kaçma ihtimali olması gerekmektedir. Hapis sebebiyle borçlunun hürriyeti kısıtlanacak, Cuma namazı gibi dini vecibelerini yerine getiremeyecektir. Dolayısıyla yalnızca malı haczedilmeli, satılmalı ve borçlar ödenmelidir (Uyanık, 2015: 67).

Hız. Peygamber'in ödeme gücü olduğu halde borçlarını ödemeyen borçluları hapsedtiği, alacaklının isteğiyle borcunu ödemeyen kişinin hapsedilmesine izin verdiği bilinmektedir (Uyanık, 2015: 65).

Hapis cezası, haciz, hacir gibi icra tedbirlerine ek olarak ödemeye zorlayıcı bir cezadır. Ancak daha çok borcunu ödemek için parası ve malı olanlar için geçerlidir. Fakihler, ödeme imkânı bulunmayan borçlunun hapsedilmeyeceğini söylemektedir. Bu fikir, "Eğer borçlu darlık içindeyse eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek gerekir" (Bakara 2/280) mealini taşıyan ayete ve bu minvaldeki hadislerle dayanmaktadır (Bardakoğlu, 1997: 57)

Dolayısıyla borç sebebiyle hapsin şartlarından biri, borçlunun borcunu ödeyecek maddi gücünün (mûsir) bulunmasıdır. Ayrıca cezai işlemin gerçekleşmesi için, ödeme zamanının gelmesi ve alacaklının talepte bulunması gerekmektedir. Borcun miktarıyla hapis

süresi arasında bir paralellik yoktur. Zira hapis, borcun karşılığı olan bir ceza değil, borcu ödememeyi caydıran bir yaptırımdır.

İslâm hukukçuları, haksızlığı ortadan kaldırma maksadıyla uygulanması öngörülen hapsin borç miktarı fark etmeksizin bu işlevi yerine getirdiğini bildirmektedir. Zira borcun ödenmemesi bir haksızlıktır. Borçluya, defaten yapmış olduğu borç ödememe davranışı karşılığında hapis verilmesi şer’i kaidelere aykırı değildir. Ayrıca borcun geciktirmesi zulüm olarak görülmektedir ki zulümde ısrarcı olmak kula karşı işlenen büyük bir suçtur ve zulmünün karşılığı olan hapis yaptırımını hak etmektedir (Uyanık, 2015: 71).

Kaynaklar alacaklıdan bir talep gelirse kadınların da hapsedilebileceğini belirtmektedir. Bir koca başka birine olan borcundan hapse girebildiği gibi karısına olan borcundan dolayı da hapsedilebilir. Akrabalar da birbirine olan borçlarından dolayı hapis yatabilirler. Baba ve çocuk arasındaki borç-alacak anlaşmazlıklarında hapis gerçekleşebilir. Ancak bu tek taraflıdır. Borçlu olan baba ise hapse atılamamaktadır. Fakat baba nafaka görevini yerine getirmemezse hâkim tarafından hapsedilebilmektedir (Günay, 2000: 44-45)

Fakihler, borçları, malından çok olan borçlunun hapsedilmek yerine malının alacaklılara dengeli bir biçimde paylaştırılmasını gerekli görmüş, borcunu ödeyecek durumda olduğu tespit edilen ancak ödemekten kaçan borçlunun hapsedileceği kabul görmüş, malı olmadığı anlaşılan kişi serbest bırakılmış, tüm bunları tespit ve ispat yükünün alacaklıya ait olduğu söylenmiştir (Uyanık, 2015: 67).

Malı olduğu halde borcunu ödemeyen borçlunun hapsi, hem araştırma hem de cezalandırma amaçlı olmakla birlikte İslâm hukukunda borç nedeniyle esaret (köleleştirme) önerilmemiş, “malvarlığı ile sorumluluk esası benimsenmiş, borç sebebiyle hapis ceza olarak değil, sadece ifaya zorlamak amacıyla (hapsen tazyik) meşru kılınmıştır” (Uyanık, 2015: 67).

İhtiyati hapsin diğer bir alt türü olan güvenlik tedbiri olarak hapis, serbest bırakıldığı vakit suç işleme riski bulunan, topluma zarar verme ihtimali taşıyan kişilere engel olmak ve toplum yararını korumak için tutuklamanın gerçekleştiği hapis türüdür. Bu tür hapis cezasında şahsa yöneltilmiş bir suç olması şart değildir (Günay, 2000: 42-43). Bu tür hapis cezaları, defalarca suç işlemiş, serbest bırakıldığında başkalarına zarar verme riski taşıyan kişilerin, ıslah olup tövbe edene kadar cezaevinde tutulması şeklinde uygulanabilir. Ayrıca, potansiyel tehlike arz eden kişilerin zararlı eylemlerini engellemek, isyan teşebbüsünde bulunanların eş ve çocuklarını tutuklamak ve savaş esirlerini yargı süreci sonuçlanana kadar hapsedmek gibi durumlar da örnek gösterilebilir (Günay, 2000: 43).

Yine ihtiyatî tedbir hapsinin alt grubunda başka bir cezanın infazı için hapis yer almaktadır. Bir suçtan dolayı (celd, kısas, recm gibi) hüküm giyen bir suçlunun cezasının infazı; hamilelik, hastalık, emzirme, lohusalık, sarhoşluk, velinin olmayışı ya da yaralı olma durumu gibi sebeplerle ertelenebilir. Bu durumda ceza infazına kadar hapiste tutulması caiz görülmüştür (Günay, 2000: 43).

Hz. Peygamber ve Raşid Halifeler döneminden itibaren çok sayıda örneğiyle karşılaşılan ihtiyatî hapis, daha çok yargılama hukukunu ilgilendiren konularda ele alınmaktadır. Bunların yanı sıra; faiz, rüşvet, ihtikâr, Müslüman olan bir kimsenin şarap ticareti yapması, evlilik konusundaki yasakların ihlal edilmesi, mahkemede yalancı şahitlik, mahkemeyi oyalayan, heyete hakaret eden, delilleri gizleyenlere de hapis cezası uygun görülebilmektedir. Ayrıca çoğu İslâm hukukçusu, başka bir ülke için casusluk yapan Müslümanlar ve devlete isyan edenler için hapis cezası öngörebilmektedir (Bardakoğlu, 1997: 57). Bazı hukukçular, niyâbetin söz konusu olmadığı zamanlarda oruç, namaz ve zekât gibi dini vecibelerini yerine getirmekten kaçınanların da hapse atılabileceğini öne sürmüşlerdir (Günay, 2000: 40).

Hapis cezaları süresine göre; süreli ve belli bir şartın gerçekleşmesiyle sona eren belirsiz süreli gibi zaman dilimleriyle tanımlanmaktadır (Bardakoğlu, 1997: 56). Bir yıldan az olan hapis cezaları hafif, bir yıldan fazla olan cezalar ağır hapis cezası sayılmıştır (Günay, 2000: 41). Süresi belli olan hapis cezaları; muvakkat (kısa süreli-uzun süreli) ve müebbed olarak ikiye ayrılmaktadır (Uyanık, 2017a: 122-124).

İslâm hukukçuları arasında hapsin süresi konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. İslâm hukukçuları hapis süresi hakkında görüş ileri sürerken ihtiyatî hapis ile ceza olarak hapis arasında ayırım gözettikleri, ihtiyatî hapis süresi için alt ve üst sınır tespit etmeye ayrı bir özen gösterdikleri bilinmektedir. Süreye genellikle yargıç ve/veya kanun koyucu karar vermektedir. Bu noktada suçun niteliği, suçlunun durumu ve sosyal konumu, hapsin amacı ve süresi arasında akla yatkın bir denkliğin bulunması göz önünde bulundurulmaktadır. Soruşturmanın tamamlanması, borçluyu veya sanığı zorla alıkoyma ya da infazın sağlanması gibi nedenlerle geçici süre için uygulanan ihtiyatî hapsin süresi konusunda takdir yetkisi çoğunlukla yargıca bırakılmıştır. Ancak burada mağduriyet oluşturmamak, keyfiligi önlemek için üst sınır belirlemek oldukça önemlidir (Bardakoğlu, 1997: 60-61).

Töhmetsizlikle hapis süresinin en az bir saat olduğu ileri sürülmektedir. İslâm hukukunda, Hz. Peygamberin, suç isnâd edilen bir adamı bir saat hapsedtikten sonra serbest bırakması delil olarak sunulmaktadır. Töhmetsiz hapsinin üst sınırı konusunda fikir birliği

olmasa da suç geçmişi bilinmeyen kişinin en fazla bir yıl hapsedilebileceği ileri sürüldüğü gibi bir ay ya da bir gün ceza öngören fakihler de bulunmaktadır. Malikiler için üst süre bir yıl, Şafiîler için ise bir ay olarak öngörülmektedir. Şafiî Ebû Abdillâh ez-Zübeyri'ye (ö.317/929) göre fücür ve fesattan sabıkalı sanık için hapislik üst süresinin bir ayı geçmemesi gerekmektedir. Fakat Hanefiler, Malikiler, Hanbeliler ve bazı Şafiîlere göre yargıç kişiyi, durum aydınlanıncaya hatta ölene kadar hapsedebilir (Uyanık 2015: 64-65).

Muvakat da denilen süreli hapis, ta'zîr suçları içinde ikinci derece bir ceza olarak basit suçlar için uygulanmıştır. Bu hapis türünün alt sınırı 24 saat olacak şekilde belirlenmiş, üst sınırı üzerinde fikir birliği sağlanamamıştır. Takdir yargıçlara bırakılsa da hapsin altı aydan fazla olmaması ya da bir sene olması konusunda tartışmalar olmuştur (Yılmaz, 2001: 571; Uyanık, 2017a; 122-123).

Borç sebebiyle hapis yatanların ne kadar hapiste kalacakları konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Bir aydan altı aya kadar farklı süreler olması gerektiğini söyleyenlerin yanında borç ödeninceye kadar hapiste kalması gerektiğini dile getirenler de olmuştur. Bazı hukukçular süreyi yargıcın takdirine bırakmıştır (Günay, 2000: 45).

4.3.2. Ceza niteliğinde hapis (mahkûmiyet)

İslâm'ın ilerleyen dönemlerinde, ta'zîr başlığı altındaki suç türlerinin önemli bir kısmının karşılığı hapis cezasıdır. Suç sabit görüldükten sonra uygulanan hapis cezası, genellikle "ta'zîren hapis" olarak adlandırılmaktadır. Güvenlik tedbiri olarak hapis cezası, bazı görüşlerde ceza hapsinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Bir tarafta suçlu cezalandırılırken, diğer tarafta suç işleme potansiyeli taşıyan kişilere hürriyetlerinin kısıtlanması cezası uygulanabilir ve savunma amacıyla alıkonulabilir. Cinayet ve İslâm'ın yasaklarına isyan teşkil eden (had suçu) suçlarda esas olan kısas ve had cezası olduğu için buralarda verilecek hapis cezaları ikincil bir ceza hüviyetindedir (Bardakoğlu, 1997: 56). Bu durumda İslâm hukukçularına göre hapis cezası şu şekillerde verilebilmektedir: cinayetin asıl cezası olan kısas uygulanamaz veya düşerse cinayetin toplum vicdanını yaralaması dolayısıyla katil mutlaka cezalandırılmalı ve bu arada hapsedilmelidir (Bardakoğlu, 1997: 59).

Ceza niteliğindeki hapis (mahkûmiyet), hem Allah hakkı ve hem de kul hakkının ihlâl edilmesi nedeniyle verilmektedir. Suç işlemeyi bir alışkanlık gibi tekrarlayanlar, cinayet işlediği halde had ya da kısas cezası uygulanamayan katiller, suçlulara, suça yardım ve yataklık yapanlar, bilgisi ve tecrübesi olmadığı halde doktorluk mesleği yapanlar, dinden

dönerler, zındıklar, ehlibeyte mensup bir kişiye hakaret edenler, sahabeye küfür edenler, Hz. Peygamber'in söylemediklerini söylemiş gibi ifade edenler, bid'at çıkarıcılar, ehil olmadan yalan yanlış fetva verenler, keffaretini uygulamayanlar, tekrar tekrar had cezası aldığı halde içkiyi bırakmayan alkolikler, kadın ticareti yapanlar, topluma zarar vereceğinden endişe duyulan homoseksüeller, hamamlarda avret mahallini açanlar, eli kesildiği halde hırsızlığa devam edenler, devletin ve kamunun malına zarar verenler, faizli uygulamalar yapanlar, ticarete aldatan ve sahtekarlık yapanlar, ihtikâr yapanlar, dörtten fazla kadın ile evlenenler, iki tane kız kardeş ile aynı anda evlenenler, vakfa ait olan malı satanlar ve bu malları hak sahiplerine vermeyenler, haraç, cizye ve öşür gibi vergileri ödemeyenler, emaneti inkar edenler, nafaka ödemeyenler, yükümlülüğünü uygulamayan vekiller, başka birinin atanması imkansız olan durumlarda kaza görevinden kaçınan hakimler, mahkemedeki heyete karşı gelen veya hakaret eden sanıklar, haksız yere dava açanlar, yalancı şahitler, birinin lehine ikrarda bulunup, belirsiz durumu açıklamayanlar, devlet aleyhine çalışan Müslüman casuslar, devlete isyana kalkışanlar ve benzer diğer suçları işleyenler, ta'zîr niteliğinde hapis cezası ile cezalandırılabilirler (Günay, 2000: 40)

Hukukçular, ta'zîr niteliğinde verilen hapis cezalarının başka bir ceza ile birlikte verilebileceğini söylemişlerdir. Bu hapis cezaları bazen had cezasıyla birlikte verilebilir. Örneğin, zina suçu için sopa cezası verilen biri ayrıca süreli hapse veya sürgüne mahkûm edilebilir. Bazen de müessir eylemlere ek olarak hapis cezası verilebilir. Örneğin, yaralamada eşitliğin olmaması nedeniyle suçluya kısas uygulanamıyorsa erş (tazminat) ile birlikte, hapis cezası uygulanabilir (Günay, 2000: 41).

Ta'zir olarak uygulanan hapis cezalarının alt ve üst sınırı ile ilgili farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazı hukukçular, bir cuma namazı kılacak kadar zamanın geçmesini yeterli görmekteyken bazıları 24 saat ile sınırlandırmaktadır. Şafiîler dışındaki hukukçular genel olarak ta'zîr olarak uygulanan hapis cezası için takdiri yargıca bırakmaktadır (Günay, 2000: 41).

Ta'zîren verilen hapis cezalarını düşüren sebepler; mahkûmun ölümü, akli melekelerini yitirmesi, tövbe etmesi ve iyi hali, hapsin başka bir cezaya dönüştürülmesi, af gibi sebepler olarak sayılabilir (Günay, 2000: 41).

Kaynaklarda livata eylemi, bid'at propagandası, kalpazanlık yapan, tekrar tekrar suç işleyen, sürekli halkı taciz eden kişilerin yanı sıra kadınlaşan erkekler ile erkekleşen kadınların ölünceye kadar hapiste tutulacağından bahsedilmektedir. Müebbet hapisle ilgili ileri sürülen görüşlerin hemen hemen hepsi, suçlunun tövbesi, açıkça iyi hal göstermesiyle

durumun değişebileceğini aksi halde ölünceye kadar hapistede kalması konusunda hemfikirlerdir (Bardakoğlu, 1997: 60-61). Müebbet hapis, toplumsal düzen ve ahlakın korunması için bir önlem niteliğindedir (Uyanık, 2015: 88). Bundan maksat; bu süre içinde kamu düzeninin ve genel ahlakın korunması ve muhtemel suçların önlenmesidir.

Osmanlıda hapis cezası için alt sınır 24 saat, üst sınır ise 3 yıl olarak belirlenmiştir. 1274 tarihli kanunnameye göre hürriyeti bağlayıcı cezalar, teşhirli müebbet veya geçici kürek cezası ki bu ceza mahkûmların ayaklarına demir bağlanarak devlet işlerinde çalışması demektir ve ağır bir hapis olarak görülebilir. Ayrıca yine hapis olarak nitelendirilebilecek olan hürriyeti bağlayıcı cezalardan yönetim tarafından belirlenmiş kalelerde süreli veya müebbet kalebentlik ve süreli veya müebbet sürgündür (nefy) (Gülşen, 1993: 10).

17. yüzyılın ikinci yarısı ve 18. yüzyılda, yerleşik yaşayan halka zararı dokunan, emirlerin sözünden çıkan aşiretlerin sürgün yeri olarak çoğunlukla Kıbrıs kullanılmıştır. Söz konusu sürgünleri bölgedeki Osmanlı nüfusunu arttırmak için yapılan sürgünlerle eş tutmamak gerekmektedir. Söz konusu sürgün, toplumdan tecrit ve hürriyeti bağlayan ceza niteliğindeki sürgündür ve devlete ya da bireylere karşı işlenen suçların karşılığıdır. Kıbrıs adasının belli bölgesine toplu halde tecritler gerçekleştirilmiştir. Hapishanelerin aşiretler için ıslah edici olmayacağı ya da tanıdıkları toplumda bağlantılarının süreceği düşünülmüş olmalıdır ki daha kesin olarak görülen bir tecrit uygulanmıştır. Anadolu'daki yerleşik sosyal hayata zarar verenler uzaklaştırılarak Kıbrıs'tan başka Rakka'ya da sürülmüşlerdir (Özkul, 2005: 130).

İslâm hukukunda ev hapsi cezası da uygulanmıştır. Çok ender görülmesine rağmen ergenlik çağına girmemiş çocukların ceza alması gerekiyorsa ailelerinin evinde ceza alması önerilmiş, hafif suçlar için de ev hapsi tavsiyesi verilmiştir (Bardakoğlu, 1997: 62).

Nisa Suresi'nin 15'nci ayetindeki emirden yola çıkılarak, kadınlara verilen ev hapsi cezası, kişileri korumaya yönelik hapis cezalarına bir örnek teşkil etmektedir. Buna göre fuhuş yapan kadının eve hapsedilmesi, dışarıdan gelecek bir tehlikeden, aleyhlerinde olabilecek durumlardan, erkeklerin rahatsızlık vermesinden korumak amacıyla da verilmiştir (Özdemir, 2001: 99).

Bunların yanında kaynaklar, hapis cezasına çarptırılan kadınlar için özel bir hapishane oluşturulmasını, eğer bunun imkânı yoksa başka bir kadının yanında ya da mahremi ile birlikte hapsedilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu gerekliliğe benzer olarak çift cinsiyetli (hünsâ) olarak dünyaya gelmiş şahısların da erkek ve kadınlardan farklı bir yere kapatılması

dile getirilmiştir. Bazı hukukçular, mahbûsları yaşlarına göre ayırmak gerektiğini de ileri sürmüştür (Günay, 2000: 38).

İslâmiyet'te mahremiyetin önemli bir değer taşıması nedeniyle, kadın ve erkeklerin hapiste dahi bir arada bulunmamaları gerekir. Ayrıca, kadın ve erkeklerin arasına giremeyecek kişiler de belirlenmiştir. Cinsiyeti belirsiz olan veya çift cinsiyetli bireyler, kadın gibi davranan erkekler ve erkek gibi davranan kadınlar ise hücre hapsine tabi tutulmalıdır. (Avcı, 2014: 518).

Osmanlı'da sayıları az da olsa kadın mahpusların bulunduğu bilinmektedir. Dolandırıcılık, hırsızlık veya fahişelik gibi suçlardan hüküm giyen bu kadınlar, zindanlarda kadınlara ayrılan bölümlere hapsedilmiştir (Uyanık, 2015: 42). Osmanlı'da kadınların fahişelik suçundan sürgün edildiği de bilinmektedir. Sürgün cezası söz konusu olduğunda belli bir idari süreç ve mahkeme gibi prosedür gerektiği için bu süreçte hapse atılmışlardır. Sürgün gerçekleşene kadar verilen hapis cezasının çok uzun olmadığı görülmektedir. Örneğin 1748 yılında Sakız Adası'na sürülmesi kararlaştırılan dört kadın mahkeme kararına kadar, 1772 yılında Bursa'ya sürülmesine karar verilen bir kadın dört gün boyunca imam evinde, 1778'de Bursa'ya sürülmesi gereken başka bir kadın Ağa Kapısı'nda, 1792'de dolandırıcılık, hırsızlık ve fahişelik suçu sabit görüldüğü için Limni Adası'na sürgüne gönderilecek olan altı kadından oluşan grup yirmi altı gün boyunca, İstanköy'e sürülen başka bir fahişe elli gün hapiste kalmıştır, buna benzer örnekler çoğaltılabilir. (Karaca, 2005: 160). Ayrıca her ay Ramazan ayında hapsedilen fahişe kadınlar bazen bir ay bazen iki ay hapiste kalmıştır (Karaca, 2005: 160).

Kıyas veya had cezası alan suçlunun ceza uygulanana kadar hapse atılması, ek bir ceza olarak görülmemeli, asıl cezanın gerçekleşmesini sağlayan bir önlem olarak görülmelidir. Ayrıca kazf (zina iftirası) cezasının infazından sonra bu suçu yeniden işleyen kimsenin bir süre hapsedilmesi de cezası belli olana kadar uygulanan bir tedbir olarak yorumlanmalıdır.

İhtiyatî hapis yargılama hukukunun, ceza olarak hapis ise ceza hukukunun alanına girse de klasik fıkıhta cezaî ve medeni yargılama şeklinde bir ayrım bulunmaması, özellikle borç meselesinde görüldüğü gibi hapsin hem ihtiyatî hem de ceza yönünün bulunması, söz konusu ayrımı zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla böyle bir ayırmadan söz edilemez. İslâm hukukunun uygulandığı yerlerde hapsin çeşitliliği ve gelişim seyri de bunu zorlaştırmaktadır (Bardakoğlu, 1997: 55-57).

Mala karşı işlenen suçlar, örneğin tekrar eden hırsızlık, zimmet ve devletin malına ihanet ve ihtilas gibi suçlarda had cezasının uygulanmasında fiili veya hukukî bir engelin

bulunması halinde hukukçular, kamusal düzeni sağlamak için hapis cezası uygulayabilmektedir. Hırsızlık suçunun kaçınıcı tekrarında had cezasından vazgeçilip hırsızın hapsedileceği Hanefiler'de tartışmalıdır (Bardakoğlu, 1997: 59).

4.4. Hapishane Çeşitleri ve Koşulları

Yukarıda da değinildiği üzere Arapçada hapishane *habs* ve *sicn* sözcükleri kullanılmaktadır. Kimi zaman derin kuyu veya çukur anlamı taşıyan gelen *cubb* sözcüğü de kullanılmıştır (Kortantamer, 2005: 93). Bu sözcüğün kullanımı, İslâmiyet'in ilk dönemlerinde kuyuların hapishane olarak kullanılmasından kaynaklanıyor olabilir.

Hapis cezalarında gruplar halinde kalınan hapishaneler kullanılmıştır. Sapkın, mürted ve zındıklar ya da ergen çocuklar gibi özel durumlara sahip olanlar tek kişilik hapishanelerde kalmıştır (Bardakoğlu, 1997: 61). Osmanlı'da hapishane olarak genellikle kale burçları kullanılmıştır (Artuk ve Alşahin, 2015: 175). “Karanlık, havasız ve nemli” olmaları dolayısıyla buralar için Farsçada sıkıntılı, karanlık ve dehşet verici anlamlarına gelen zindan sözcüğü kullanılmıştır. Osmanlı zindanlarına örnek olarak İstanbul'da yer alan Yedikule, Baba Cafer ve Tersane zindanları ünlüdür (Demirbaş, 2005: 29).

İslâmiyet'in ilk dönemlerinde, suçluların tasnifi yoluna çok gidilmemiştir. Dolayısıyla hapishanelerde de bir ayrıma gidilmemiştir. Ancak zamanla hırsızlık gibi adi suçlar için özel hapishaneler (*sicnü'l-lusûs*) tahsis edildiğine dair birtakım bilgiler vardır. Bu dönemde az da olsa tek kişilik koğuşlardan oluşan hapishaneler bulunmaktadır (Uyanık, 2017b: 98- 99).

Hiz. Ömer'in dönemine kadar hapishanelerin idaresi ile Medine'de halifeler, valiliklerde valiler ve kadılar (yargıç) ilgilenmiştir. Yargıç atandığı zaman bölgedeki hapishaneleri denetlemiştir. Emevîler dönemiyle birlikte hapishane yöneticileri, hapishanelerdeki koşullar ve mahkûmlar üzerinde geniş yetki sahibi olmuştur. Dahilî gardiyanlar mahkûmu kelepçelemek, yemeğini götürmek ve gerektiğinde serbest bırakmak gibi işlerle ilgilenmiştir. Harici gardiyanlar ise hapishaneyi gözetlemek gibi dış güvenlikle ilgilenmişlerdir. Genellikle iki ya da üç kişilik gruplar halinde nöbet tutmuşlardır (Yılmaz, 2001: 574).

Hapishanede görevli olanlarda aranacak nitelikler ise hukukçular tarafından şu şekilde belirtilmiştir; Hayır ehli, güvenilir, basiretli, akıllı, sağduyulu, merhametli ve insafı olmaları gerektiği gibi fiziksel açıdan da yeterli olmaları gerekmektedir (Günay, 2000: 39).

Hapishanenin idari işleri, emir veya emin adı verilen kişilerden sorulmaktadır ve yukarıda da değinilen, gardiyan anlamına gelen *seccân* sözcüğü, hukukçuların bu iki sözcüğü

yorumlamasının sonucudur. Bunların yanında gardiyanlara “haddad”, “hars”, “feyc”, cilvaz” gibi isimler de verilmiştir (Uyanık, 2017b: 103).

İslâm hukukçuları hapishaneleri, “sicnü’l-vâlî” ve “sicnü’l-kâdî” olarak iki ana gruba ayırmıştır. Katiller ve hırsızlar vilayet merkezlerine bitişik olarak inşa edilen, yüksek güvenli hapishaneler olan sicnü’l-vâlî’de tutulmuşlardır. Borçlular, soruşturması tamamlanmadığı için suçlu olup olmadığı bilinmeyenler, kısacası töhmet altındakiler sicnü’l-kâdî denilen ve daha az güvenli olan hapishanelere yerleştirilmişlerdir. Haccâc’ın Yemâme yakınlarında hırsızların alıkonulduğu, yüksek korunaklı ve çok sayıda İnfaz ve koruma görevlilerinin çalıştığı “sicnu’d-duvvâr” isimli hapishane yaptırdığı bilinmektedir (Yılmaz, 2015: 14). Dönem şartlarına göre yüksek güvenlikler oluşturulsa dahi bazı suçluların hapislerden kaçtıkları kayıtlara girmiştir.

Kaçma olasılıkları oluştuğunda mahpuslar daha güvenli hapishanelere nakledilmişlerdir (Yılmaz, 2001: 563). Siyasi ve askeri mahkûmlar ayrı yerlerde ve farklı kurallara tabi olmuştur. Ayrıca hapsedme yetkisi idarecilerde daha genişken kadıların (yargıçların) bu konudaki yetkisi idarecilere nazaran daha dar gözükmektedir (Günay, 2000: 38).

Arap Yarımadası'nın önemli merkezlerinden biri olan Yemen'de, Tebâlâte isimli bir hapishanenin varlığına dair bilgiler bulunmaktadır. Bu hapishane, sıkı güvenlik önlemleriyle korunmakta olup, mahkûmlara erişimin neredeyse imkânsız olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca, bir cinayet nedeniyle burada tutuklu bulunan bir mahkûmun, aynı kabilede olan nüfuzlu bir şahsın araya girmesiyle serbest bırakıldığına dair bir örnek de söz konusu olmuştur. Bunun yanı sıra, Yemen'deki başka bir hapishane olan Necran'dan bahsedilmektedir. Bu hapishane, hırsızların daha çok bulunduğu, çöle ve dağa daha yakın bir konumda olup, bölgedeki ceza infaz yapılarından biridir (Yılmaz, 2001: 560). Memlûklu dönem kaynakları, Kahire’de valilere özel olarak ayrılan Habs es-Sayyar ve kadılara tahsis edilen Sicn el-Kudât adlı hapishanelerden de bahsetmektedir. Makrîzî, Sicn el-Kadî el-Mâlikî’den yani Mâlikî kadılara ayrılan hapishaneden bahsetmektedir. Hırsız, katil eşkıya gibi adı suçlular ya da sultanın memlûkundan cezalandırılmasını istediği kişiler, Hizânet Şemâil isimli hapishanesine kapatılmıştır. Tarihçi el-Makrîzî’nin en çirkin ve en iğrenç görünümlü hapishane olarak tanımladığı bu yer hakkında 1415 yılında yıkıldığı bilgisi bulunmaktadır (Kortantamer, 2005: 93).

Ayrıca Kahire’de Makrîzî’nin yine çok kötü sözlerle tarif ettiği başka bir Memlûklü hapishanesi de bulunmaktadır. El-Makşara adındaki bu hapishanede adı suçlular

kalmaktadır. Adî suçlular için Fatimîler döneminde inşa edilen Habs el-Maûne yine Makrîzî tarafından kötü tasviri yapılan bir hapishanedir ve burası Sultan en-Nâsır tarafından yıktırılarak amber çarşısı yapılmıştır. Kahire’de Habs el-Hucre adlı hapishane, özellikle şarkıcı kadınların kaldığı bir hapishanedir (Kortantamer, 2005: 94).

Klasik fıkıh kaynaklarında hapishanelerin yapılış biçimleri ile ilgili açık bir hükme rastlanmamaktadır. Yalnız modern hukukun insan hakları kavramına paralel olacak şekilde hapishanelerin temel ihtiyaçları karşılayabilecek konforu taşıması gerektiğini belirtmektedirler. Bu doğrultuda, iyi aydınlatma yapılmalı, hücre ya da koğuşlar çok dar olmamalı, mahkûm kapatıldığı yerde yürüyebilmeli, abdest alabilmeli, namaz kılmak için imkân bulabilmeli, yazın sıcaktan kışın ise soğuktan korunabilmeli, İslâm’ın temizlik şartına paralel olarak mekânlar temiz olmalıdır. Ancak elbette bir ev konforu sağlanmamalı, hapisliğe uygun şekilde mahrumiyetler uygulanmalıdır (Günay, 2000: 38-39).

İlk defa suç işleyenler ile birden çok suç işlemiş olanların aynı yere hapsedilmemesi gerektiği söylenmektedir (Avcı, 2014: 268).

İslâm hukukçuları bilhassa borçlu olanların hapishane niteliğini taşıyabilecek bir evin, ya da herhangi bir kapalı mekânın hapis için kullanılabileceğini söylemektedir (Günay, 2000: 38).

Yukarıda bir kısmından söz edilen bilindik hapishanelerden başka, çok daha zor şartlar sebebiyle, yiyecek muhafaza etmek veya su tedarigi amacıyla açılan kuyuların da hapishane olarak kullanıldığından söz edilmiştir. Bunlar üstü açık, ama derin, soğuk ve sıcak iklim şartlarına karşı korumasız, çoğunlukla tek kişinin kaldığı karanlık yerler olmakla beraber çoğunlukla daha eski dönemlerden kalmıştır ve bu tip hapishanelere yiyecek ve tahılların saklandığı yer manasında Metâmiradı ismi verilmiştir (Yılmaz, 2001: 561).

4.5. İslâm Hukukunda Mahpus Hakları

İslâm hukukunda hapis cezası çok detaylı bir şekilde uygulanmış ve üzerinde çok düşünülmüştür. Uygulamalar sıkıntılı olsa da hapishanelerdeki mahkûmlara nasıl davranılacağı ve onların hakları İslâm hukukçularının kitaplarında detaylı bir şekilde ele alınmış, ideal bir hapishane portresi çizilmeye çalışılmıştır (Yılmaz, 2001: 564).

Haklarında henüz hüküm verilmemiş tutuklular, borç sebebiyle gözaltında tutulanlar ve ihtiyati tedbir amacıyla kısa süreli özgürlük kısıtlamasına tabi olanların, diğer mahkûmlardan ayrı tutulması gerekmektedir. Tarih boyunca da bu kişilerin farklı mekanlarda muhafaza edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu nedenle, tutuklular için

mahkûmlardan ayrı olarak inşa edilmiş özel tutukevleri tahsis edilmelidir. (Avcı, 2014: 517).

İslâm hukukçularının hemen hepsi mahkûmların giyinme, barınma, sağlık hizmetlerine ulaşabilme, ibadet edebilme ve beslenme gibi temel insani haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca mahpusları ziyaret hakkı bulunmaktadır ve bu önerilerin aksi yönünde yapılan uygulamalar eleştirilmiştir (Bardakoğlu, 1997: 61).

Hanbeli ve Maliki hukukçular, düşmanın hapisanenin yakınına gelmesi halinde bile mahkûma hapis izni verilmeyeceğini, ancak hayatî tehlike durumunda cihad izni verileceğini söylemektedir (Hanay, 2019: 280).

Mahkûm hakları konusuna ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü ona çok katı davranılması halinde hem Kur'an'ın emirlerinden uzaklaşılacak hem de kişinin suç potansiyelinin artmasına neden olacakken, tüm konforun sağlanması ve çok yumuşak yaklaşılması halinde ceza denkliğinden uzaklaşılacak, mağdurun tarafını rahatlatmayacaktır (Günay, 2000: 51). Dolayısıyla her iki durumdan uzak, suçluyu suçuyla yüzleştirecek fakat insanlığından uzaklaştırmayacak, aksine yeniden insanlığı ile bağ kurduracak yaklaşımlar sergilemek gerekmektedir.

İslâm hukukçuları tutukluların hapiste kaldıkları süre içinde bazı şeylerden mahrum olmamalarını ve ıslahı amaçlayan eğitim programlarına katılmalarını tavsiye etmiştir. Ayrıca işkence gören ve şiddete uğrayan tutuklar için de uyarılarda bulunmuşlardır. Hukukçulara göre hapisteki kişinin fiziksel zarar içeren cezalara maruz bırakılmaları caiz değildir (Bardakoğlu, 1997: 62).

Hükümlüler vakit namazlarını rahatlıkla kılabilmelidir. Hukukçular çoğunlukla hapisane dışında kılınması gereken Cuma ve bayram namazlarına kılabilmek için hapisane dışına çıkmamalıdır. Hac vazifesi için yine hapisane dışına çıkmamalıdır. Ancak bazı hukukçular hapisane dışında ifa edilecek dini vecibeler için bazı durumlarda özel hükümler ön görebilmişlerdir. Ayrıca hükümlüye bir yakının ağır hasta olması ya da ölmesi durumunda ona karşı görevlerini yerine getirme izni verilip verilemeyeceği hususu tartışmalıdır. (Günay, 2000: 46).

Kur'an, sünnete dayalı İslâm hukukunda âdil yargılanma hakkı oldukça önemlidir ve bu konuda tedbirler alınmıştır. Yargılamanın en önemli prensiplerinden birisi olan eşitlik ve adalet, hakkaniyetle hüküm vermek, adâletle hükmetmek mânâsındadır (Aslan, 2014: 532).

Hizmet Peygamber ve Dört Halife döneminde hapisane olarak kullanılan mekânların ziyaret edildiği, mahkûmların durumları hakkında bilgi alındığı bilinmektedir. İslâm

hukukunun önemli dayanaklarından biri olan sünnet dolayısıyla sonraki dönemlerde de bu davranışlar örnek alınmıştır (Hanay, 2019: 270).

Ayrıca Hz. Peygamber ve ilk halifelerin mahkûmların sağlıklarına da yakın ilgi gösterdiği, gerektiğinde onların da sağlık hizmeti görmesi yönündeki şartları sağladıkları, sonraki dönemlerde de bu yaklaşımın devam ettiği bilinmektedir (Uyanık, 2016: 337).

İslâmiyet'in insanın günahsız olarak doğduğu inancı, hukukta kendine önemli bir karşılık bulmuştur. Aslî Berâet olarak adlandırılan fikhî ilke, insanın kötülüklerden azade, tertemiz ve günahsızlığı ilkesidir ki temel yaklaşım bu yönde olmak durumundadır. Kur'ân, Hz. Âişe'nin iffetini hedef alan iftirada (Nûr 24/12) masumiyeti savunma tavrının olması gerektiğine ve söz konusu ilkeye vurgu yapmıştır. İslâm hukukunda masumluk, masumiyet ya da suçsuzluk karinesi sanığın hükmü kesinleşinceye kadar suçlu sayılmamasını anlatmaktadır (Aslan, 2014: 534).

Hanefî hukukçu Ebû Yusuf, önce Ömer b. Abdülaziz'in valilerine, mahkûmların haklarıyla ilgili bir mektup göndermiş ve daha sonra bunu genişleterek Harun Reşid'e de sunmuştur. Çok detaylı olan mektupta hapishane personelinin davranışlarından mahkûmun giyim kuşamına kadar her şeye değinilmiştir. Bunların haricinde maddi durumu iyi olmayan mahkûmlarının iâşesi'nin hazineden (beytü'lmâl) ve zekât mallarından karşılanması gerektiğini, Hz. Ali'nin Irak'ta, Muaviye'nin Şam'da mahkûmlara kıyafet verdiğini, maddi durumu iyi olan mahkûmların kendi giderlerini karşılaması gerektiği gibi yardım etmesini de tavsiye etmiştir (Hanay, 2019: 270).

Ancak tarih boyunca özellikle bazı dönemlerde mahkûmlara oldukça kötü davranılmış ve işkenceye tabii tutulmuşlardır. Bu kişilerin suçlu olması bazı kişiler için muamelelerin en kötüsünü hak ettikleri manasına gelse de İslâm hukuku, bunu tavsiye eden bir hukuk sistemi değildir. Aksine çoğu hukukçu bu durumdan şikâyetçi olmuş ve muamelelerin İslâm'a aykırı olduğunu dile getirmiştir.

İslâm hukuk âlimlerinin arasında hapis cezasının meşruluğu çok tartışılmıştır. Bunun en büyük sebebi de zaman zaman uygulanan insanlık dışı muamelelerdir. Aslında mahkûmlara uygulanan kötü muameleler, yalnızca insanlık dışı değil aynı zamanda hukuk dışıdır. Hapis cezasına çok sıcak bakmayan Makrîzî, hapis cezasının İslâmın ön gördüğü şekliyle uygulanmadığından şikâyet etmiştir (Yılmaz, 2001: 567).

Suçu dolayısıyla hapsedilen kişi hapisanede sosyal çevresinden ve dış dünyadan uzak yaşıyor olsa da çıktığında yine eski sosyal çevresine dönecektir. Hapishane hayatında çok işkenceler görmüş, yok sayılmış, insanlıktan uzak şartlarda barınmak zorunda kalmış ve

istekleri yerine getirilmemiş kişi, muhakkak ya daha kötü bir kişiliğe bürünecek ya da psikolojik sorunlar yaşayacak, hayatından vaz geçme noktasına gelecektir. Her iki durumda da toplumun huzurunu bozacak olaylar yaşanmasının önüne geçilemeyecektir. En hafif ihtimalle kişinin kendi çevresi huzursuzluk yaşayacaktır. İslâm hukuku, buradan yola çıkarak, konuya insanî yaklaşım sergilemiş ve ortaya bugün modern hukukun erişmek istediğı ideal bir model ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber ve Raşit Halifelerin örnek alınan davranışları da bu yönde olmuştur (Uyanık, 2016: 332).

İslâm hukukçularının tavsiyeleriyle oluşturulan bu modelin dışına çıkan uygulamalar yapılmış olmasına rağmen bazı açılardan öncü bir model olmasının önüne geçilememiştir.

5. HAPİS CEZASININ YAPTIRIM GÜCÜ VE CAYDIRICILIĞI

Caydırıcılık, suçun gelecekte yeniden oluşmaması amacıyla verilen cezanın gerekçesi olarak ortaya çıkmaktadır. Ne olursa olsun ceza caydırıcı olmalıdır. Cezanın caydırıcılığı; bir suça geçmişte verilen ceza ve sonuçları nazarı itibara alınarak aynı suçun gelecekte yeniden işlenmesini önlemek amacıyla yapılan düzenleme demektir. Dolayısıyla caydırıcılık terimi içinde hem geçmiş ve hem de gelecek yer almaktadır (Mohammed ‘Abdalla Selim El-Avâ , 1972: 80).

Ceza hukukunun temel ilkelerinden biri olan caydırıcılık, suçun önlenmesi ve tekrarının engellenmesi amacıyla cezaların bireyler üzerinde korku ve tereddüt uyandırıcı bir etki oluşturmaktır. Bu ilkeye göre ceza, hem potansiyel suç faillerini suç işlemekten alıkoymalı hem de suçu işlemiş kişilerin aynı fiili tekrarlamaını önlemelidir (Demirbaş, 2020: 135).

İslâm ceza hukukunda da bu anlayış, çeşitli kavramlarla ifade edilmiştir. Klasik fıkıh literatüründe "red", "zehr", "nekâl", "tenkîl", "mânia", "inzicâr" ve "zevâcir" gibi terimlerle caydırıcılık anlatılmıştır. Bu kavramlardan "red", engelleme ve önleme anlamlarında kullanılırken, "mevânî" ise cezaların suçu işlemeye meyilli bireyleri önleyici niteliğine vurgu yapmaktadır (Karaman, 2018: 94). "Zevâcir" ise cezaların daha önce suç işlemiş kişileri tekrar suç işlemekten alıkoyma işlevini ifade eder (Aytekin, 2019: 212).

Özellikle Hanefî fakihlerinden Kâsânî, had cezalarının temel amacının toplum genelinin suçtan uzak tutulması olduğunu ifade etmek için "zehrü'l-âmmeh" (toplumsal engelleme) tabirini kullanmıştır (Kâsânî, 1997, c. 7: 108). "Nekâl" ve "tenkîl" gibi kavramlar da benzer şekilde suçlunun ibretlik bir biçimde cezalandırılması suretiyle toplumda caydırıcılığın sağlanmasını amaçlamaktadır.

Caydırıcılık ilkesi yalnızca teorik bir anlayış olmayıp, adaletin tesisi açısından pratikte de güçlü bir rol oynar. Ceza hukuku sisteminde cezaların ayırım gözetmeksizin ve zaman kaybetmeksizin uygulanacağına dair toplumda oluşan kanaat, suç işleme eğilimini azaltan önemli bir etkidir. Nitekim Hz. Muhammed'in, suç kimden gelirse gelsin cezaların icrasında tereddüt göstermemesi bu anlayışı destekler niteliktedir. Kaynaklarda, Peygamber'in kendi kızının dahi suç işlemesi durumunda cezayı tereddütsüz uygulayacağını ifade ettiği rivayet edilmektedir (Buhârî, 2001, Hudûd, 12).

İslâm ceza hukukunda cezanın amacı, suçluyu fiziksel ya da psikolojik olarak cezalandırmak değil, toplum düzenini korumak ve suçun tekrarını önlemektir. Bu çerçevede işkenceye dayalı cezalandırma yöntemleri (örneğin; uzuv kesme, göz çıkarma) Sünnet'te

açıkça yasaklanmıştır. Hatta bu yasak, sadece insanlara değil, hayvanlara yönelik eziyet fiillerine kadar genişletilmiştir (Ebu Davud, 1990: 112).

Caydırıcılık ilkesini benimseyen hukukçuların ortak görüşü, insanın fayda-maliyet hesabı yaparak davranışlarını şekillendirdiğidir. Bu bağlamda, "mefsedetlerin giderilmesi, menfaatlerin elde edilmesinden önceliklidir" şeklindeki fıkıh prensibi, suçun işlenmesinden çok zararların önlenmesine odaklanır (İbn Âbidîn, c. 1: 314). Dolayısıyla bir kimse, işleyeceği suçtan sağlayacağı faydanın, karşılığında göreceği zarara değmeyeceği kanaatine varırsa, suçu işlemekten vazgeçebilir.

Ancak cezaların caydırıcı olabilmesi için, işlenen suç ile verilen ceza arasında bir orantının olması gerektiği unutulmamalıdır. Ceza, suça uygunluk taşımalı; örneğin yalancıya ölüm ya da uzuv kesme cezası verilmemelidir. İslâm hukukçuları da cezaların ağırlığını suçun niteliğine göre belirlemiş, böylece caydırıcılıkla adalet arasında bir denge kurmaya çalışmışlardır (Şafak, 2021: 87).

5.1. Caydırıcılık Çeşitleri

İslam ceza hukuku, yalnızca suç işleyen bireyin cezalandırılmasını hedeflemekle kalmayıp, toplumsal düzenin korunması ve suçların önlenmesi gibi önleyici işlevleri de gözetken bütüncül bir yaklaşıma sahiptir. Bu sistemde cezanın caydırıcı yönü, hem bireyler hem de toplum açısından önemli bir rol üstlenir. Cezaların uygulanmasındaki temel hedeflerden biri, potansiyel suç faillerinin suça yönelmesini engellemektir. Caydırıcılığın etkisinin çift taraflı olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda ceza hukukunda genellikle iki tür caydırıcılık etkisinden söz edilir: İlki, toplumun diğer bireylerinin aynı suça yönelmesini önlemeye çalışan genel caydırıcılık ilkesi, ikincisi, suçu işleyen kişinin benzer fiilleri tekrar etmemesi için yapılan bireysel caydırıcılık ilkesidir.

5.1.1. Genel caydırıcılık

Ceza adalet sisteminin ya da onun belirli bir unsurunun, toplum genelinde suç teşkil eden eylemlerin işlenmesini engelleme kapasitesi bağlamında önemli bir gerekçe olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımın temel amacı, suçun önlenmesidir. Bu doğrultuda, cezaların mümkün olduğunca geniş kitlelere duyurulması, hatta toplumun bu cezalandırma süreçlerine tanıklık etmesi sağlanarak, cezanın kamuoyu üzerinde caydırıcı bir etki yaratması hedeflenmektedir.

Cezaların kamuya açık bir şekilde uygulanması, bireylere suç işlenmesi durumunda karşılaşılabilecekleri olumsuz sonuçları önceden göstererek, henüz suç teşebbüsü gerçekleşmeden toplumsal vicdan üzerinde bir etki oluşturur. Bu sayede, potansiyel suçluların suç işlemeye yönelik eğilimlerinin azaltılması amaçlanmakta ve hukuk kurallarının toplumda geçerliliğini koruduğu yönünde bir güven ortamı yaratılmaktadır.

Genel caydırıcılığın nihai hedefi, cezaların açık biçimde uygulanması yoluyla cezai yaptırımların etkisini görünür kılmak, böylece suç oranlarını azaltmak ya da tamamen ortadan kaldırmaktır. Bu süreç, aynı zamanda toplumda bir suç bilinci oluşturarak, bireylerin yasal sınırlar içinde hareket etmelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

5.1.2. Bireysel caydırıcılık

Bir bireyin suç işledikten sonra aynı fiili tekrar etmeye yönelik eğilimini ortadan kaldırmayı amaçlayan bir cezalandırma yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre, bireye uygulanan cezanın niteliği, suçun tekrarlanmasına engel olacak ölçüde etkili ve caydırıcı olmalıdır (Mohammed ‘Abdalla Selim El-Avâ, 1972: 81). Bu bağlamda cezanın, failde utanç ve pişmanlık duygularını uyandırarak onun öz eleştiri yapmasını ve benzer bir davranışı gelecekte sergilemekten kaçınmasını sağlamak gibi bir işlevi bulunmaktadır. Toplum karşısında mahcup duruma düşen birey, sosyal kabulünü yeniden kazanabilmek adına normlara daha fazla bağlılık gösterebilir. Bu durumun günümüzdeki uygulamalardaki yansımaları, özellikle şartlı salıverme ve denetimli serbestlik gibi sistemlerde gözlemlenebilmektedir. Şartlı olarak serbest bırakılan kişiler, yükümlülüklerini yerine getirme konusunda daha hassas davranmakta; olası bir suç davranışının mevcut kazanımlarını tehlikeye atacağını bildiklerinden dolayı suça karışmaktan imtina etmektedirler. Bu çerçevede bireysel caydırıcılık, failin görünür kılınması ve toplum karşısında hesap verir hale getirilmesi yoluyla onun ahlâkî yönünü harekete geçirmeyi ve toplumsal normlara uyumunu teşvik etmeyi hedeflemektedir.

İslâm ceza hukukunda işkence ve intikam bir amaç değildir. Çünkü İslâm hukuku insanlar üzerinde korku salmak, onlardan intikam almak, terör oluşturmak ya da işkence göstermek suretiyle sulh ortamı oluşturmayı doğru bulmamaktadır. Kaldı ki işkence bizzat Kur’ân tarafından yasaklanmaktadır. Ayrıca işkenceyi yasaklayan hadisler bulunmaktadır ve Râşid Halifelerin uygulamaları da bu yöndedir. Sorgu sırasında da duruşma ve infaz sırasında da işkence yasaklanmıştır. Zor kullanılarak alınan bir ifade İslâm ceza hukukunda geçerli

kabul edilmemekte, yargıcın tanıklara baskı yapmaması tavsiye edilmektedir (Fendoğlu, 1994: 146)

Suç eylemini engelleme ve suçluyu adil bir şekilde cezalandırarak, onu ıslah etme amacı taşıyan hapis cezası, çoğunlukla yargıcın takdirine bırakılmıştır. Dolayısıyla yargıcın bu insiyatifini kullanırken İslâm fakihlerinin tavsiye kararlarına uyması beklenir. İslâm hukukçularının bir kısmı, ihtiyati tedbir olarak hapsin uygulanmasını gerekli görseler de hapisle cezalandırma yöntemine ve mahkûmlara gösterilen fena tavırlar ve hapishanelerin durumları nedeniyle çok sıcak bakmamışlardır. Farklı suçtan hüküm giymiş kişilerin aynı yerde kalmak zorunda olmaları, mahkûmların maddi yükü, iş gücü kaybı gibi olumsuz yanlar çok tartışılmıştır. Bunlara rağmen hapis uygulaması devam etmiş, konuya dair sorunlara çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Zira hapsin yerini dolduracak başka bir ceza ya da tedbir yöntemi bulunmamaktadır. Hapis zaten kendisi alternatif bir ceza yöntemi olarak ele alınmaktadır.

İslâm hukukundaki farklı uygulama biçimlerine rağmen diğer cezalandırma yöntemlerine başvurulmadığı durumlarda hapis cezasının benimsendiği ve değişik suç türlerinde, özellikle de otoriteye karşı işlenen suçlarda hapis cezasına sıkça başvurulduğu görülmüştür. Dolayısıyla zaman içinde oldukça gelişmiş bir ceza yöntemi halini almıştır. Yukarıda da değinildiği gibi fakihler arasında meşruluğuna varana kadar ciddi tartışmalar yaşandığı halde gelişkin bir sistem halini almasının yaptırım gücüyle ilgili olduğu düşünülmektedir. İslâm adaletine dayalı toplumlarda hapis cezalarının çeşidine göre yöneticinin ya da yargıcın insiyatifine bırakılması, cezanın değişkenliğini gösteren en önemli yanlarından biridir. Bu noktada İslâm'ın Kur'ân ile sabit tuttuğu adalet ve eşitlik ilkesi devreye girecektir.

Kur'ân'da açıkça belirli suçların karşılığı olarak emredilen yaptırımlar arasında hapis cezası yer almamakla birlikte İslâm hukukunda bu ceza Hz. Peygamber ve ashabının uygulamalarından yola çıkarak, Kitap, Sünnet ve İcmâ'a dayandırılarak uygulanmıştır (Bardakoğlu, 1997: 55). Kur'ân, sünnet ve bunların yorumlanmasına dayanan fıkıh hükümlerinde önemli olan âdil yargılanma hakkına yönelik her türlü önlem alınmıştır (Aslan, 2014: 532).

İslâm hukuk literatüründe idari ve ihtiyatî tedbir olarak ya da ceza amaçlı kişinin özgürlüğünün kısıtlanması anlamına gelen hapis, modern hukukta tutuklama, müşahade altına ve gözaltına alma gibi ifadelerle aynı anlamda kullanılarak dar kapsamda tutulmuştur (Bardakoğlu, 1997: 54). Dolayısıyla modern dönemde doğrudan ceza anlamına gelir.

İslâmiyet'teki kullanımının iyi anlaşılması gerekir. Zira İslâm hukukun ön gördüğü hapis, suçluya cezasını çektirmenin yanında, kişilik haklarını koruma, mağdurun zararını tazmin etme ya da en aza indirme, toplumda infial olacak anların önüne geçme hatta koruma amacıyla uygulamalarla kendini gösterir. Özellikle ihtiyatî hapis İslâm hukukunun kendine has ve adil yanlarından birini gözler önüne sermektedir. Çünkü suç isnadının hükme dönüşebilmesi için yeterli soruşturmayı sağlayacak zamanı tanırken, suçlu olabilecek sanığın toplum arasına karışmasını engellemektedir.

Suç işleme potansiyeli taşıyan kişilerin güvenlik sebebiyle hapsedilmesi için herhangi bir suçlama şartı aranmaması, yine toplum yararını üstün tutan hapsin geniş uygulama alanını gösteren bir örnektir. Burada toplumun korunması öncelikli olsa da çift yönlü bir koruma tedbiri vardır. Çünkü koruma, sadece kişiye değil hukuka yönelik bir koruma olarak da görülmelidir. Zira İslâm hukukunda, modern hukukta olduğu gibi cezayı halktan herhangi birinin vermemesi gerekir. Ayrıca güvenlik sebebiyle hapsin, kişiyi koruyan özelliği ve örnekleri de bulunmaktadır. Zina suçu isnâd edilen kadını toplumdan korumak için hapsedmek buna örnek verilebilir. Hukukun üstünlüğü açısından kişileri linçten veya rahatsızlıktan uzak tutmak gerekmektedir. Hukuk toplumlarında, kişilerin kendini güvende hissetmesi, hukukun iyi işlemesiyle mümkün olmaktadır. İslâm hukukunda alternatif bir ceza olan hapis ile bunun karşılandığı düşünülmektedir.

Diğer cezaların caydırıcı olmadığı suç tekrarlarında hapsin kullanılması, onun yaptırım gücünün en güzel örneklerinden biridir. Ömer b. Abdulaziz'in içki içen kişiyi değneklerle cezalandırdıktan sonra tövbe edip, içki içmeme sözü verene kadar hapse attırdığı bilinmektedir (Yılmaz, 2001: 557).

İslâm hukukçularının önerileri her zaman uygulanmamış olsa da çok değerlidir. Batı toplumunun ancak 19. yüzyıl sonunda ulaşabildiği temel ilkeler İslâm hukukunda çok daha önceleri uygulanmıştır. Mahkûmlar toplum dışına itilmiş, tekrar suç işleme potansiyelini kaybetmemiş kişiler olarak değil, suçun zararlarının farkına varmış ya da ıslah edilmiş kişiler olarak hapisten çıkmalıdır.

Bunun yanında modern hukukun, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslâm hukukunda uygulanan müebbet hapsi örnek aldığı söylenmektedir (Yılmaz, 2001: 572).

Ebu Hanîfe'nin, cinayet zanlısı olan birinin yapması gerektiği halde yemin etmemesi durumunda kişinin suçsuzluğu hakkında yemin edinceye veya suç fiilini işlediği kabul görünceye kadar hapsedilmesini söyleyen görüşü, davanın sonuçlanmasını sağlayan ve zayıf delillere dayanarak hüküm verilmesini önleyen niteliktedir (Bardakoğlu, 1997: 57).

Caydırıcılık; genellikle suçun önlenmesini amaçlayan cezanın gerekçelendirilmesiyle karakterize edilmektedir. Bu bakımdan, çoğu zaman cezalandırmanın gerekçesi olduğu söylenen cezalandırma teorisiyle çeliştiği düşünülebilir. Ancak İslâm hukukunda cezanın caydırıcı yönünün tanınması, diğer hukuklardan daha derin ve güçlüdür. Aslında caydırıcılık cezaların en önemli gerekçesi olarak kabul edilmektedir. Geçmişe atıfta bulunan hapis cezasında ve suç teşkil eden olaylar referans noktası olarak alınır (Rabi’u, 2016: 68). Hapis uygulaması için geçmiş çok önemli bir çıkış noktasıdır. Çünkü Kur’ân’da açık bir şekilde yer almayışı, sünnetten başlamak üzere geçmişe gitmeyi gerektirmektedir.

Hapsin ne derece vazgeçilemez uygulama olduğuna dair çok sayıda örnek vermek mümkündür. Zira adaleti sağlayan yanı oldukça ağır basmaktadır. Örneğin Hz. Ali döneminde kadılık yapan Kadı Şureyh, bir kişiye kefil olan oğlu Abdullah’ı o kişinin kaçması üzerine hapsederek hapishaneye kendisi yemek taşımış, hapsettiği bir suçlunun serbest bırakılması için haber gönderen valinin talebini de geri çevirmiştir (Akarsu, 2018: 69-70). Olaydan anlaşılacağı üzere, Kadı’nın oğlu, kefil olduğu kişi kaçınca borçlu durumuna düşmüş ve borçluya yapılacak uygulama kendisine yapılmıştır. Hukukun mağduru koruma gücü mevki ve makam ayırt etmeksizin işlemektedir.

Suçlu kim olursa olsun cezanın kesinlikle uygulanacak olduğunun bilinmesi ve adâletin gecikmeden yerine gelmesi caydırıcılıkta bir hayli etkilidir. İmam Serahsî, Hz. Ömer’in Ebû Musa el-Eş’arî’ye gönderdiği mektupta geçen, “Yargı meclisinde insanları eşit tut” ifadesine dayanarak mahkemenin huzuruna gelen dil, din, ırk fark etmeksizin herkese eşit davranılmasının gerekliliğini belirtmektedir. Hâkimin taraflara eşit davranması; bakışı, yöneliş, mimik hareketleri, mesafe bakımından kendi makamına uzaklığı gibi her türlü hareketinde, hitabında eşitliği korumakla yükümlü olması olarak açıklanmaktadır (Aslan, 2014: 533).

İnsan doğasında kötülük gördüğü kimsenin cezasını bulma isteği ve ona karşı kin gibi kötü duygular besleme eğilimi bulunmaktadır. Bu durumda hukuka güvenmeli ve beşerin istediği cezai tatmini ona vermelidir. Dolayısıyla cezalandırma bir amaç değil, İslâm’ın hedeflediği gayelerin gerçekleşmesini ve korunmasını sağlayan bir araçtır (Uslu, 2015a: 122-123). Suç ve cezayı çok ayrıntılı bir şekilde ele alan İslâm hukuku, insanın doğuştan sahip olduğu hakları kabul eder ve temel hak ve özgürlükleri garanti altına alır. Bu bağlamda, söz konusu hakların hem mağdur hem de mahkûm için gerekli olduğuna işaret eder (Hanay, 2019: 266).

Hız. Peygamber tarafından uygulanmaya başlanan İslâm'a bağılı ceza hukukunda nass ve müçtehitlerin ictihadından anlaşıldığı şekliyle asıl amaç kişinin suç işlemlerini engellemek ve mağdurun, suçluya verilen cezadan tatmin olmasını sağlamaktır. Bunun sonucunda bireylerin ilahî emirlere karşı gelmesi engellenecek, kanunlara uyma konusunda baskı oluşturulacak, toplumsal düzen sağlanıp devamlılığı garanti altına alınacaktır.

İslâm hukukunda hapis cezasının asli bir ceza olmadığı halde toplumsal düzeni koruma konusundaki önemi örneklerle sabittir. Tarih içinde çıkar uğruna kullanıldığı görülse de bunu hüküm veren yöneticileri bağlayan bir kuralsızlık olarak görmek gerekmektedir.

İslâm hukukunu benimseyen Osmanlı toplumunda da bireylerin hakları yargı aracılığıyla teminat altına alınmış, suçlu olduğu düşünülen kişi, suçı sabit görülmedikçe ehl-i örf tarafından cezalandırılmamış, sanık mahkemeye gelmekten imtina etmedikçe işkence etmemek suretiyle mahkemeye zorla getirilmesinde sakınca görülmemiş ve hiç kimsenin yargıcın bilgisi dışında hapsedilmesine izin verilmemiştir (Aslan, 2014: 535).

Suçluya verilen ceza diğerlerinin aynı suç işlemlerini engelleyecektir. "Ceza, fiilden önce işlemeye mâni, fiilden sonra da tekrarına manidir" ifadesi, Kur'an'ı Kerim'de de açık ve dolaylı şekilde ifade edilen cezaların yaptırım gücüne vurgu yapmaktadır (Uslu, 2015a: 122-123).

Hapsin caydırıcı yöntem olması, eşi benzeri olmayan tedbirlerin uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca ceza olarak hapisten bahsedildiğinde bunun da en büyük gayesinin ıslah olduğu akla geldiğinde, mağdur ve toplumu korumanın yanı sıra mahkûmun içindeki günahsız kişiyle bağ kurma ön görüşü taşıdığı da söylenebilir

Hapishaneler konusunda İslâm'a ve hukuka uygun olarak yapılan düzenlemeler, cezanın intikam için değil caydırıcılığının önemsendiğinin bir göstergesidir. Zira mahkûm hapishanede konforlu bir yaşam sürmese de tamamen insanlık dışı muamele görmeyecek, yeniden suç işlemlerini mümkün kılacak her şeyi ortadan kaldıran bir ortamda olacaktır. Örneğin kaynaklarda tedbir amaçlı hapse atılan kişiler ve adi suçlular kadınlara ait hapishanelerde, devlet otoritesine ve kamu düzenine karşı ağır suç işleyenlerin ise idari hapishanelerde ya da halifeye ait hapishanelerde tutulduğuna dair ifadeler yer almaktadır (Bardakoğlu, 1997: 61).

Suçluların birbirini etkileme potansiyeli göz önünde bulundurulduğu için hapishanelerin güvenlik seviyeleri de buna göre düzenlenmektedir. Adi suçlular ve ağır suçlular, gençler ve yaşlılar, birbirini etkileme potansiyeline sahip olanların farklı mekânlarda tutulduğuna dair bilgiler mevcuttur. İslâm hukukçu ve yöneticilerin hapsi bir

ıslah unsuru olarak gördüğünün ve bu görüşün üzerinde tutarlı bir şekilde durduklarına dair başka veriler de bulunmaktadır.

İslâm hukukunda faili bilinmeyen cinayetlerde olayın gerçekleştiği bölge sakinlerine ifade vermeyi reddetmeleri halinde zorlayıcı bir tedbir olarak hapis cezası uygulanabilir (Bardakoğlu, 1997: 59). Dolayısıyla şahitliğin mühim bir merteye olduğu insanlara hatırlatılmakta, toplumsal düzenin yürütmesinde her ferdin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerektiği ön görülmektedir. Hapis fikri, kişilerin baskıyla da olsa görevlerini yerine getirmelerini sağlamaktadır.

Mahkûmlara tövbe hakkı da verilerek, Allah katında affedilenin beşeri hayatta da affedilebileceği ifade edilmiştir. Bu tekrar suç işlememe açısından önemlidir. Hapis sonrasında mahpus olmuş kişinin iade-i itibarı önemlidir. Bunun gerçekleşmemesi halinde hapislik hali devam ediyormuş gibi olur. Hz. Peygamber'in "günahından tövbe eden, hiç günah işlememiş gibidir" buyruğu İslâm toplumunun affediciliğini gösterir (Uyanık, 2017a: 333)

İslâm hukukunda dengenin önemli bir unsurdur. Allah tarafından işlenen suça göre cezalar belirlenmiş, af ise teşvik edilmiştir. Bu sürece, mağdurun (alacaklı, davacı) ve yakınlarının da dâhil olması, yargının hem şeffaflığını hem de kişilere verdiği güvenceyi kanıtlar. Kur'an'da "Kötülüğün cezası da misli bir kötülüktür, (ona denk bir cezadır); fakat her kim affedip ıslah ederse onun da eciri Allah'a aittir. O, asla zalimleri sevmez." (Şûrâ 42/40) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber de İslâm toplumuna suç davranışlarını ve hatayı affetmeyi tavsiye ederek "Allah affeden bir kulun ancak izzetini (şerefini), artırır" buyurmaktadır (Rençber, 2017: 61).

Özellikle günümüz cezai uygulamalarından yola çıkarak, modern hukukun uyguladığı hapis cezasıyla kıyaslandığında İslâm hukukundaki hapis cezasının caydırıcı yanının çok daha fazla olduğu görülmüştür. Modern insan hapis cezasını eylemlerinin karşılığı olan bir yaptırım olarak görmekte, çoğunlukla bunun içsel ve ruhani hesaplaşmasına girmemektedir. Hatta bu cezanın paraya çevriliyor oluşu, belirli yıl altında hapiste yatmak zorunda kalmaması gibi caydırıcılıktan uzak yaklaşımlar, modern hapis cezasını ciddi anlamda sorgulanmasına sebep olmaktadır. İslâm hukukundaki hapis cezası ise, insanların Allah katında kendini affettirmeleri gerektiği konusunda insanları düşünceye sevk etmektedir.

Kişi hapsedildiğinde, toplum tarafından ciddi bir dışlanma içine girmektedir. Bu dışlanma, potansiyel suçlular için tam bir örnek teşkil etmektedir. Modern dönemlerde ise alınan hapis cezasını kişinin içinde bulunduğu sosyal çevre dahi duymamaktadır. Ancak çok

büyük suçlar duyulmaktadır. Modern hukukta suç potansiyeli yüksek olan kişinin toplumdan tecrit edilmesi veya alıkonulması da söz konusu değildir.

İslâm hukukunun gelişimine bakıldığında hapis cezasının ihtiyatî tedbir olarak uygulanmasına daha sıcak bakıldığı görülmüştür. Klasik fıkıh literatüründen yola çıkarak bu hapis şeklinin yaygın olarak uygulandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca konu literatürde ayrıntılı ve kapsayıcı şekilde işlenmiştir. Dolayısıyla sosyal refah ve güvenlik açısından koruyuculuğu yüksek bir uygulama olarak görülmüştür.

Hapishanelerde mahkûmlarla ilgilenilmesi ve düzenli olarak dini sohbet etkinlikleri düzenlenmesi de önemlidir. Bu sohbetlerin titizlikle seçilecek konuları, kişilerin tövbe etmeleri ve pişmanlık duygularını yaşamaları açısından önemlidir. Günümüzde oldukça yaygın bir görüş halini almaya başlayan “yanıma kâr kaldı” fikri oluşmamalı, yetkililer bu fikrin önüne geçebilmek için her yolu denemelidir.

Caydırıcı cezalar da toplumda suç oranını azaltacaktır.

5.2. Ölüm Cezasının İslâm Hukukundaki Yeri ve Caydırıcılık Boyutu

Tarihin farklı dönemlerinde ve çeşitli medeniyetlerde ölüm cezası, hem adaletin sağlanması hem de suçların önlenmesi açısından önemli bir yaptırım olarak uygulanmıştır. Özellikle en ağır suçların karşılığı olarak değerlendirilen bu ceza türü, toplumların güvenliğini koruma amacı taşımış ve bu yönüyle ciddi etik ve hukukî tartışmalara konu olmuştur (Aydın, 2015: 45).

İslâm ceza hukuku bağlamında ölüm cezası, belirli suç tipleri için Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in uygulamaları çerçevesinde meşruiyet kazanmıştır. Bu kapsamda ölüm cezası, yalnızca bir cezalandırma aracı değil; aynı zamanda suçu önleme işlevi gören caydırıcı bir unsur olarak kabul edilir. İslâm hukukunda bu tür yaptırımlar özellikle "kısas" ve "hadd" suçları için öngörülmüştür. Kısas cezası, özellikle kasten adam öldürme fiillerine karşılık olarak uygulanmakta ve mağdurun yakınlarına hem adaletin tesisi hem de toplum düzeninin korunması açısından bir teminat sunmaktadır (Karaman, 2013: 61).

Kur'an'da yer alan “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır” (Bakara, 2/179) ayeti, ölüm cezasının sadece cezai bir karşılık değil, aynı zamanda toplumun genelini korumaya yönelik bir tedbir olduğunu ortaya koymaktadır. Bu ayet, hukukî anlamda caydırıcılık ilkesinin dini referanslar bağlamında da temellendirilebileceğini göstermektedir (Aydın, 2015: 49).

Modern dönemde, birçok İslâm ülkesinde dahi ölüm cezasının etkinliği ve uygulanabilirliği hakkında çeşitli tartışmalar gündeme gelmiştir. İstatistiksel olarak bu cezanın suç oranlarını düşürüp düşürmediği hususunda kesin verilerin olmaması, hukukçular arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak İslâm hukukunda temel amaçlardan biri olan "suçun önlenmesi" ilkesi, ölüm cezasının varlığını meşrulaştıran en önemli gerekçelerden biri olarak yerini korumaktadır (Karaman, 2013: 65).

Bazı İslâm hukukçuları, adam öldürme gibi ağır suçlar karşısında uygulanan ölüm cezasının, maktulün hakkını tam olarak iade edemeyeceğini, çünkü maktulün geri getirilemeyeceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, verilen cezanın, topluma yönelik bir mesaj taşıdığı ve benzer suçların işlenmesini önleme işleviyle toplumda güven duygusunu pekiştirdiği vurgulanmaktadır. Bu anlamda, cezalandırmanın amacı sadece failin cezalandırılması değil, aynı zamanda diğer bireylerin benzer fiillerden sakındırılmasıdır (Aydın, 2015: 53).

Bu anlayış, klasik İslâm düşüncesinde toplum ve birey ilişkisinin dengelenmesi açısından da metaforik anlatımlarla desteklenmiştir. Örneğin, kangren olmuş bir uzvun tüm bedenin sağlığı için kesilmesi gerektiği yönündeki benzetme, suça meyilli bireylerin toplumun bütünlüğünü tehdit ettiği durumlarda, bu kişilere karşı ağır yaptırımların gerekli olabileceği fikrini simgeler. Bu bakış açısı, "zarar-ı âmmi def etmek için zarar-ı hâss ihtiyar olunur" prensibiyle de uyum içindedir. Yani toplumsal zararın önlenmesi için bireysel bir kayba katlanmak, İslâm hukuk düşüncesinde meşru görülmüştür. (Karaman, 2013: 70).

Ölüm cezası, İslâm hukukunda sadece cezalandırma değil, aynı zamanda toplumsal düzeni koruma ve caydırıcılığı sağlama amacıyla şekillenmiş önemli bir müeyyidedir. Her ne kadar çağdaş hukuk sistemlerinde bu cezanın uygulanabilirliği tartışılrsa da, İslâm ceza hukukunda bireysel adalet kadar toplumsal güvenliğin de esas alındığı görülmektedir. Bu yönüyle, ölüm cezası günümüzde de İslâm hukukunun temel ilkeleri çerçevesinde tartışılmaya devam etmektedir.

5.3. Zina Cezasında Caydırıcılık

Zina, bireysel ahlakı zedelemesinin yanında toplumun temel yapısını tehdit eden bir fiil olarak değerlendirilmiş ve pek çok hukuk sisteminde cezai yaptırımlara tabi tutulmuştur. İslâm hukukunda bu suçun karşılığı açık şekilde belirtilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Zinâ eden kadın ve erkekten her birine yüz celde vurun; Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız

tutmasın. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun" (Nur, 24:2). Bu ayet yalnızca fiziki bir ceza öngörmekle kalmaz, aynı zamanda cezanın kamusal olarak infazını vurgular. Buradaki amaç, yalnızca faile ceza vermek değil, aynı zamanda toplumun genelinde caydırıcı bir etki oluşturmaktır. Zinanın cezasının kamu önünde infaz edilmesi, suçun sadece bireye değil, topluma karşı da işlendiği düşüncesine dayanır (Köksal, 2007: 152).

İnsan, sosyal bir varlık olarak başkalarının yargılarına karşı duyarlıdır. Bu bağlamda bireyin suçtan uzak durmasında sadece cezanın fiziksel boyutu değil, toplum tarafından dışlanma, ayıplanma gibi psikolojik faktörler de rol oynar. Toplumun bir davranışı ayıplaması, birey üzerinde cezadan daha fazla etki yaratabilir (Durkheim, 1994: 88).

Bu nedenle zina cezasının kamusal infazı, bireyde utanç ve dışlanma korkusu oluşturarak caydırıcılığı pekiştirir. Modern hukuk sistemlerinde fiziksel cezaların yerini rehabilite edici yaptırımlar almış olsa da, geleneksel sistemlerde cezaların caydırıcılık amacıyla sembolik olarak toplum önünde uygulanması, suçun önlenmesinde önemli bir araç olarak görülmektedir.

5.4. Hırsızlık Cezasında Caydırıcılık: Modern Ve İslâmi Yaklaşımlar

Toplum düzeninin korunması ve mülkiyet hakkının güvence altına alınması, hem modern hukuk sistemlerinin hem de dini normların ortak hedefleri arasında yer almaktadır. Özellikle hırsızlık suçu, sadece bireyin malvarlığına değil, aynı zamanda toplumun genel güven duygusuna da zarar veren bir eylem olarak değerlendirilir. Bu bağlamda, cezanın caydırıcılığı, suçun tekrarını engelleme ve potansiyel suçluları davranışlarından vazgeçirme işleviyle öne çıkar (Beccaria, 1764/2009: 115).

İslâm hukukunda hırsızlık suçuna verilen el kesme cezası, bu suçun önlenmesine yönelik oldukça sert ve dikkat çekici bir tedbirdir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerini kesin" (Mâide, 5/38) ayeti, hırsızlığın toplum nezdindeki ciddiyetini ve caydırıcılığın önemini ortaya koyar. Ancak bu cezanın uygulanması için belirli şartların oluşması gerekmektedir (Karaman, 2010: 42). Bu şartlar, adaletin tesis edilmesini ve cezaların keyfi şekilde uygulanmasının önüne geçmeyi hedefler.

Bu şartlar arasında çalınan malın belirli bir değerin üzerinde olması, malın güvenli bir yerden alınmış olması, failin akıl sağlığı yerinde ve ergenlik çağına ulaşmış olması gibi kriterler yer almaktadır. Ayrıca suçun herhangi bir zorlama, açlık ya da zaruret hali gibi

istisnai durumlarda işlenmemiş olması da dikkate alınır. Bu şartlar, cezalandırmada adaletin sağlanması kadar, bireyin temel haklarının ve onurunun korunması yönünden de önemlidir.

Dolayısıyla, el kesme cezası İslam ceza hukukunda nihai bir müeyyide olarak yer almakta, ancak uygulanması oldukça dar bir çerçeveye bağlanmaktadır. Böylece hem mülkiyet haklarının korunması hem de adaletin tesisi amaçlanmaktadır. Söz konusu cezanın bu şekilde sınırlandırılması, İslam hukukunun hem cezalandırmada hakkaniyeti esas alması hem de sosyal adaleti göz önünde bulundurması açısından önem arz eder. Ayrıca bu yaklaşım, İslam hukukunun sadece normatif değil, aynı zamanda toplumsal gerçeklikleri dikkate alan dinamik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Günümüzde hırsızlık, teknolojinin gelişmesiyle farklı boyutlara ulaşmıştır. Kredi kartı dolandırıcılığı, internet üzerinden kimlik hırsızlığı ve dijital veri ihlalleri gibi yeni suç türleri, klasik ceza uygulamalarının yetersiz kaldığı alanlar oluşturmuştur (Wall, 2007: 88). Suçluların sabıkalı olmasına rağmen aynı suçu tekrar işlemesi, ceza sisteminin etkinliğinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Nitekim ceza hukukunun temel amaçlarından biri olan genel ve özel caydırıcılığın sağlanamaması, toplumda adalete olan güveni sarsmakta ve suçun yaygınlaşmasına yol açabilmektedir (Tonry, 2011: 73).

Hırsızlık suçu, tarihsel süreçte bireyin mülkiyet hakkına yönelik doğrudan bir tehdit olarak değerlendirilmiş ve özellikle İslam ceza hukukunda bu fiile karşı oldukça caydırıcı yaptırımlar öngörülmüştür. El kesme cezası, bu suçun toplumsal düzen üzerindeki yıkıcı etkisini ortadan kaldırmaya yönelik ciddi bir tedbir olarak konumlandırılmış; ancak söz konusu cezanın uygulanabilmesi için birçok hukuki ve ahlaki şartın bir arada bulunması zorunlu kılınmıştır. Bu durum, İslam hukukunun adalet ve hakkaniyet ilkelerini ön planda tuttuğunu göstermektedir.

Öte yandan günümüzde hırsızlık kavramı, teknolojinin gelişmesiyle birlikte maddi eşyaların çalınmasının ötesine geçerek dijital kimliklerin, kişisel verilerin ve sanal varlıkların hedef alındığı karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Kredi kartı sahtekârlıkları, siber dolandırıcılıklar ve veri ihlalleri gibi çağdaş suç tipleri, geleneksel ceza sistemlerinin sınırlarını zorlamakta; mevcut düzenlemelerin caydırıcılığını ve işlevselliğini tartışmaya açık hale getirmektedir. Ayrıca, suçluların ceza almalarına rağmen aynı fiilleri tekrarlamaları, cezaların ıslah edici ve önleyici etkisinin sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, hem klasik hem de modern hukuk sistemlerinin, caydırıcılık ile toplumsal adaleti birlikte sağlayacak şekilde yeniden değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. İslam ceza hukukunun temel ilkeleri olan adalet, denge ve merhamet; günümüz

hukuk sistemlerine esin kaynağı olabilecek etik ve normatif bir temel sunmaktadır. Bununla birlikte, dijital çağın getirdiği yeni suç türleri karşısında hem hukuki altyapının hem de cezai mekanizmaların güncellenmesi, toplumsal güvenin yeniden tesis edilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir.

5.5. Borç Cezasında Caydırıcılık: İslâmi Ve Modern Hukuk Yaklaşımları

Borç, hem İslâm hukukunda hem de modern hukuk sistemlerinde önemli bir hukukî ilişkiyi temsil eder. Hem alacaklıların haklarını güvence altına almak hem de borçluyu ödeme yükümlülüğüne zorlamak amacıyla düzenlenen bu ilişki, her iki hukuk sisteminde de çeşitli yaptırımlarla desteklenmiştir. İslâm hukukunda, borçlunun ödeme yapmadığı takdirde cezai yaptırımlar devreye girer ve bu yaptırımlar, borçluyu ödeme yapmaya zorlamak için tasarlanmıştır. Özellikle borçlunun hapisle cezalandırılması, bir tür teminat olarak değerlendirilir. Borçlu, borcunu ödeyerek hapis cezasından kurtulabilir (Karaman, 2010: 112).

İslâm hukukunda borç, bir nevi teminat olarak kabul edilir; zira alacaklının hakları garanti altına alınmış olur. Borçlu, borcunu ödememesi durumunda, hapis cezasına çarptırılabilir. Bu durum, borçlunun, borcunu ödeme yapmadığı takdirde sadece mali yükümlülüğünü değil, aynı zamanda özgürlüğünü de kaybetme riskini taşır. Böylece borçlu, hapis yatmamak için borcu karşılığında verecek parası ya da malı varsa ödeme yapmak zorunda kalır. Ancak burada önemli olan, hapsin bir ceza olarak değil, borçluyu ödeme yapmaya zorlayıcı bir tedbir olarak uygulanmasıdır. Bu da borçlunun, hapis cezasına girip kurtulmak gibi bir düşünceye sevk edilmesini engeller. Dolayısıyla, borçlunun cezai yaptırımlar karşısında aldığı kararlar, borçlu üzerindeki caydırıcılık etkisini artırır. Ayrıca, bu durum, kişilerin dolandırıcılık yapmalarını engelleyecek ve hak aramalarını kolaylaştıracak bir mekanizma oluşturur. İspat yükümlülüğünün alacaklıda olması ise, iftiranın önüne geçecek önemli bir engel olarak öne çıkar.

Miktarı ne olursa olsun borç konusunda öngörülen hapis cezası, toplumsal ve ticari etik açısından büyük bir öneme sahiptir. Bu durum, hukukun düzenini sağlama ve emniyeti temin etme konusundaki önemini vurgular (Bardakoğlu, 1997: 58). Ancak günümüz modern hukuk sistemlerinde, alacak davalarının uzun süreçlerde sonuçlandığı ve borçlunun borcunu ödemesi için hapis cezası uygulamasının nadiren görüldüğü bir gerçeklik söz konusudur (Pekdemir, 2014: 131). Modern hukukta, borçlu sadece evraklarla kanıtlanabildiği ve mali gücü yeterli olduğu sürece borcunu ödemekle yükümlü tutulur. Hapis cezası ise, borcun

ödenmesi için bir yaptırım olarak uygulanmaz. Bu bağlamda, modern hukukta borç, daha çok şahıs ile sorumluluk meselesi olarak değerlendirilir ve borçlunun hapisle cezalandırılması mümkün değildir (Günay, 2000: 45).

Subhi el-Mahmasânî, borçlu olduğu halde ödeme yapmayan kişinin hapse atılmasını; “ticari işlerinde ve alacaklılara karşı sorumsuzca davranışları alışkanlık haline getirmiş borçluların, alacaklılara karşı bu sorumsuzca davranışlarını bertaraf etmek ve toplumda güven ortamını oluşturmak için onları hapsetmek sadece bir tercih değil, bilakis adaleti korumak, kamu çıkarlarını gözetmek ve ödeme imkânı olan borçluların borç ödemelerini sağlamak için aynı zamanda da bir zorunluluktur. Zira imkânı olduğu halde alacaklının hakkını vermeyen kimselerin, insanların mallarını çalan ve hile yapan kişilerden bir farkı yoktur.” şeklinde yorumlamaktadır (Mahmasânî, 1983: 515-516) (akt. Uyanık, 2017b: 144-145).

Modern hukuk sistemlerinde ise, borçluya hapis cezası verilmemesi, borçlunun ödeme yapmaktan kaçınmasına zemin hazırlamaktadır. Alacaklı ve borçlu arasındaki davalar uzun sürebilir ve bu süreç, caydırıcılığı zayıflatır. Bu durum, borçluyu ödeme konusunda harekete geçirecek etkili bir cezanın yokluğu ile sonuçlanır. Modern hukukta borçlunun cezalandırılması yerine, alacaklının haklarını arama sürecine odaklanılmaktadır (Smith, 2015: 157). Bununla birlikte, borçlu üzerinde caydırıcı bir etki yaratacak alternatif yasal düzenlemelerin olup olmadığı sorgulanmalıdır.

6. SONUÇ

Toplum düzenini sağlamak amacıyla tarih boyunca farklı dönem ve medeniyetlerde çeşitli ceza yöntemleri geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden biri olan hapis, bireyin özgürlüğünü sınırlayan ve onu sosyal hayattan geçici olarak izole eden bir uygulamadır. Suçluyu topluma yeniden kazandırmayı amaçlayan bu ceza türü, zamanla farklı coğrafyalarda çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmıştır.

İslam tarihinde hapis cezası, başlangıçta asli bir ceza değilken, özellikle Hz. Ömer döneminden itibaren daha sistematik bir hâle gelmiştir. İlk dönemlerde suçlular mescit, ev, kuyu gibi geçici alanlarda tutulurken, sonrasında bu amaçla özel yapılar inşa edilmiştir. Hz. Ali döneminde ise, ilk defa taştan yapılmış kalıcı bir hapishane kurulmuştur. Bu gelişmelerle birlikte, hapis cezası İslam coğrafyasında kurumsal bir yapıya bürünmeye başlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de açıkça hapis cezasına dair bir hüküm yer almasa da, dolaylı bazı anlatımlarla bu ceza türünün meşruluğuna işaret eden olaylar mevcuttur. Hz. Peygamber'in uygulamalarında da hapis cezasının sınırlı ve daha çok tedbir niteliğinde olduğu görülmektedir. Fakat ilerleyen dönemlerde, suçun türüne ve niteliğine göre bu ceza şekli daha yaygın kullanılmaya başlanmıştır.

İslam hukukunda suçlar genel olarak "had", "kisas" ve "ta'zîr" olmak üzere üç gruba ayrılır. Hapis cezası ise ta'zîr kapsamına giren ve hâkimin takdirine bırakılan bir yaptırım türüdür. Bu bağlamda, hapis cezası sadece adi suçlarda değil, kamu düzenini tehdit eden durumlarda da kullanılabilir hâle gelmiştir.

Osmanlı Devleti, ilk dönemlerinde hapis cezasına mesafeli yaklaşmış, suçlulara genellikle sürgün ya da kürek cezası gibi farklı yaptırımlar uygulamıştır. Ancak zaman içinde devletin gelişimiyle birlikte hapishane sistemi de yaygınlaşmış ve cezai yaptırımlar arasında yerini almıştır. Mahkûmlar, kalelerde veya adalarda cezalarını çekmiş, cezanın şekli ve süresi suça göre farklılık göstermiştir.

İslam hukukçuları, hapis cezasının uygulanması sırasında mahkûmun haklarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ebû Yûsuf'un dönemin Abbasi halifesi Harun Reşid'e sunduğu öneriler, bu konuda önemli bir yere sahiptir. Ona göre mahkûmların yiyecek, barınma, ibadet gibi temel ihtiyaçları sağlanmalı, işkence kesinlikle yasaklanmalıdır. Ayrıca suçlu ile suçsuz ayrımı net yapılmalı, adalet mekanizması geciktirilmeden işlemelidir.

Suçların önlenmesinde toplumsal yardımlaşma ve toplumsal kontrol, önemli bir yer tutar. İslâm toplumunda, fertlerin yalnız bırakılmaması, onlara hem maddi hem de manevi destek sunulması gerektiği vurgulanır. İslâm'da toplumsal bağlar çok güçlüdür ve fertlerin

toplumla birlikte hareket etmeleri teşvik edilir. Örneğin, namaz gibi bir ibadet, yalnızca bireysel değil, toplumsal bir eylem olarak kılınır. Cemaatle kılınan namaz, fert olarak kılınan namazdan daha faziletli kabul edilir. Bu, toplumsal yardımlaşma ve ortak bir sorumluluğun, bireysel eylemlerden çok daha fazla anlam taşıdığını gösterir. İslâm'da birey yalnız bırakılmaz, toplumun her bir ferdi bir arada hareket etmeli, birbirine destek olmalıdır. Toplumda suç işlenmesinin önüne geçilmesinde de bu dayanışmanın önemi büyüktür.

İslâm hukukunda, caydırıcılık kavramı da temel bir yer tutar. Hem Kur'an-ı Kerim'de hem de Hz. Peygamber (sav.)'in hadislerinde, suçlulara karşı belirli bir caydırıcı yaklaşım sergilenmiştir. İslâm'ın cezalandırma sisteminde caydırıcılık, yalnızca ceza ile değil, aynı zamanda adaletin sağlanması ve toplumsal düzenin korunması amacını güder. Bu bağlamda, cezaların şahsiliği, suç ve ceza arasındaki denge, adalet ilkelerinin gözetilmesi gibi temel ilkeler İslâm hukukunun erken dönemlerinden itibaren belirginleşmiştir. Özellikle, bir kişinin suçluluğu ispat edilinceye kadar masum sayılması, ceza kanununun geçmişe etkili olmaması gibi modern batı hukukunun daha geç benimsediği bazı ilkeler, İslâm hukukunun temel taşlarıdır.

İslâm hukukunda cezaların uygulanması, toplumsal düzenin sağlanması ve bireylerin ıslah edilmesi amacını taşır. Caydırıcılık yalnızca suçluya yönelik değil, tüm toplumu koruma ve bireyleri suçtan uzak tutma amacı güder. Hapis cezası, suçluların topluma kazandırılması adına önemli bir araç olsa da, caydırıcılığın sağlanmasında en etkili yolların başında, cezaların yalnızca suçluyu cezalandırmak değil, toplumun genel ahlâkî yapısını güçlendirmek olduğu görülür. Toplumda adaletin sağlanması, bireylerin ahlâkî ve dini değerlerle donatılması suç oranlarını azaltmada önemli bir rol oynar.

Özellikle günümüzde suç oranlarındaki artış ve bunun yarattığı huzursuzluk, adaletin sağlanmaması durumunda toplumları tehdit etmektedir. Binlerce insanın canını kaybetmesine ve milyonlarca insanın malını yitirmesine yol açan suç dalgasının hızını kesmek, ancak etkili bir caydırıcılık stratejisiyle mümkün olabilir. Adalet, özellikle ilahi adalet, toplumu koruma ve düzeni sağlama adına temel bir ilkedir. Adaletin göz ardı edildiği ve suçluların hak etmedikleri hakların korunduğu bir toplumda kaos, huzursuzluk ve mutsuzluk kaçınılmaz olacaktır.

İslâm hukuku, suçların ve suçluların cezalandırılmasında toplumsal düzenin korunmasını ve bireysel ıslahı temel alır. Toplumun huzuru ve güvenliği, ancak adaletin etkin bir şekilde uygulanmasıyla sağlanabilir. İslâm'ın önerdiği ceza yöntemleri, yalnızca cezalandırma değil, aynı zamanda toplumu koruma, bireyleri eğitme ve toplumsal

dayanışmayı teşvik etme amacı taşır. Bu, suçların önlenmesi için çok daha etkili ve uzun vadeli bir çözüm sunar. Adaletin sağlanması, toplumsal huzurun temelini oluşturur ve bu, sadece bireysel suçluların cezalandırılmasıyla değil, tüm toplumun eğitim ve bilinçlendirilmesiyle mümkün olur.

KAYNAKÇA

- Akarsu, M. (2018). “İlk Dönem İslâm Tarihinde Yargının Kurumsallaşmasında Dört Halifenin Rolü”. Eskiye, 37, 57-79
- Akbulut, İ. (2003). “İslâm Hukukunda Suçlar ve Cezalar”. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52 (1), 167-181.
- Akbulut, Y. (2003). İslâm Ceza Hukuku. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.
- Alsabbagh, G. A. T. (2021). “İslâm Ceza Hukukuna Hakim Olan İlkelerden Suç ve Cezaların Uyumu İlkesi”. Bitlis İslâmiyat Dergisi, 3 (1), 1-15.
- Alşahin, M.E. ve Artuk, M. E. (2015). “Hapis Cezaları ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi”. Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 21 (2), 145-185.
- Aslan, N. (2014). “Kur’ân ve Sünnete Göre Sanık ve Mahkûm Hakları”. Muhsin Demirci (Ed), Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları IV: Kur’ân ve Sünnete Göre Temel İnsan Hakları (ss. 531-557) İstanbul: Ensar Neşriyat
- Atalay, A. H. (2018). “Hukuk Sistemleri ve Türk Hukuk Tarihi”. Aydın, U. ve Sütken, E. (Ed.), Hukukun Temel Kavramları içinde (ss. 3-19) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Atar, F. (1990). İslâm İcra ve İflas Hukuku. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Atar, F. (2012). “Töhmüt”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (41, 274- 277) İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Atmaca, T. (2004). “İslâmnda Suç ve Suç İle Mücadele Yöntemleri”. Dinî Araştırmalar, 7 (20), 333-353.
- Avcı, M. (2014). Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler. Konya: Mimoza Yayınları
- Ayaklı, M. H. (2022). “İslâm Hukukunda Suç ve Ceza Kavramları”. Kırıkkale Hukuk Mecmuası, 2 (2), 487-525.
- Aydın, M. (2015). İslâm Hukukunda Cezaların Hikmet ve Gerekçeleri. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Aytekin, H. (2019). İslâm Ceza Hukukunda Caydırıcılık İlkesi. Ankara: İSAM Yayınları.
- Bardakoğlu, A. (1997). “Hapis”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (16, 54-64) İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Başoğlu, T. (2011). “Ta’zîr”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (40, 198-202) İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Beccaria, C. (2009). Suçlar ve Cezalar Üzerine (Çev. H. L. Önel). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Orijinal eser 1764 yılında yayımlanmıştır).

Boran Güneysu, N. (2018). “Sosyal Düzen Kuralları ve Hukuk”. Aydın, U. ve Sütken, E. (Ed.), Hukukun Temel Kavramları içinde (ss. 43-59) Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Boynukalın, M. (2009). “Suç”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (37, 453) İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Buhârî, M. İ. (2001). Sahîh-i Buhârî (Hudûd, 12). Riyad: Dâru’s-Selâm.

Buhârî, M. İ. (2002). Sahîh-i Buhârî: Tercüme ve Şerh (A. Davudoğlu, Çev. ve Şerh.). İstanbul: Çağrı Yayınları.

Çağrı, M. (2009). “Seyyie”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (37, 78-79) İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Demirbaş, T. (2005). “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi”. E.G. Naskali ve H. Oytun Altun (Ed.) Hapishane Kitabı içinde (ss. 3-40) İstanbul: Kitabevi yayınları.

Demirbaş, T. (2020). Ceza Hukukuna Giriş. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Durkheim, E. (1994). Suçun toplumsal işlevi (M. Özbek, Çev.). Ankara: Vadi Yayınları.

Ebu Davud, S. (1990). Sünen-i Ebû Dâvûd (Cihad, 112). Beyrut: Dâru’l-Fikr.

Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Nîsâbü’rî, el-Câmi‘u’s-şâhîh, ed. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beyrût: Dâr-ü İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), “İmân”, 128.

El-Avâ, M. A. S. (1972). The Theory of Punishment in İslâmic Law. Ann Arbor: ProQuest LLC

El-Mâverdi, Ebü’l-Hasen Alî B., Muhammed B., Habîb el-Basrî. (1989). el-Ahkâmü’s-Sultâniyye. Kahire: Mektebetü Dâru’t-Türâs.

Erdoğan, S. (2023). “Ta‘zîr Suç ve Cezalarının Kanunilik İlkesi Açısından Değerlendirilmesi”. İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 42, 1-38

Erman, S. (1946). “Ceza Hukukunda Hukukî Bilmeme ve Yanılma”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 12 (2-3), 509-536.

Erturhan, M. (2007). İslâm Ceza Hukukunda Had Cezaları. Ankara: Adalet Yayınları.

Erturhan, N. (2007). İslâm Ceza Hukukunda Suç ve Ceza. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Erturhan, S. (2007). “İslâm Hukukunda Suçla Mücadele Yöntemleri”. İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 9, 101-142.

Fendoğlu, H. T. (1994). “Beraber Yaşama Sorunu: İslâm ve Osmanlı Ceza Hukukunun Esasları”. *Bilgi ve Hikmet*, 7, 141-163.

Günay, M. (2000). “İslâm Hukuk Doktrinde Hapis Müessesesi ve Mahpuslara Yapılacak Muamele”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 35-62.

Hanay, F. (2019). “Hz. Peygamber'in Adalet Anlayışı Çerçevesinde Yargı Bağımsızlığı. Milel ve Nihal”. *İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 16 (2), 5–25.

Hanay, H. (2019). “İslâm İnfaz Hukukunda Mahkûmun Hakları”. *Adalet Dergisi*, 62-63, 265-289.

İbn Âbidîn, M. (1992). *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürrü'l-Muhtâr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.

İbn Manzûr (1414). *Lisanu'l –Arab*. Beyrut: Daru Sadır.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. (1414 h.). *Lisânü'l- Arab* (3. bs., C. 4, s. 561–562). Beyrut: Dâru Sâdır.

İbn Manzûr, Lisânü'l- Arabî'l- Muhît, Kahire, ty. , I, 702-vd.; el- Makrîzî, Kitâbu'l- Mevâiz Ve'l- İtibâr, ty. , II, 187-vdd.

İbn Manzûr. (t.y.). *Lisânü'l- Arabî'l- Muhît*. Kahire: Yayımlanmadı.

Kalkan, İ. (2022). Abdurrahîm B. Ebî Bekr b. Süleymân el-Mar'aşî, el-Mu'âdil şerhü Mülteka'l-ebhur. Beyrût: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye.

Karaca, A. (2005). “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün”. E.G. Naskali ve H. Oytun Altun (Ed.) *Hapishane Kitabı* içinde (ss. 152-162) İstanbul: Kitabevi yayınları.

Karaman, H. (1996). “Fıkıh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (16, -1-14) İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.

Karaman, H. (1996). *Mukayeseli İslâm Hukuku I. Cilt*. İstanbul: Nesil Yayınları

Karaman, H. (2010). *İslâm Hukukunda Suç ve Ceza*. İstanbul: Ensar Yayınları.

Karaman, H. (2013). *İslâm'da Ceza Hukuku ve Ölüm Cezası*. İstanbul: İSAM Yayınları.

Karaman, H. (2018). *İslâm Hukuku Açısından Suç ve Ceza*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Kâsânî, A. (1997). *Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

Kortantamer, S. (2005). “Memlûklerde Hapishaneler”. E.G. Naskali ve H. Oytun Altun (Ed.) *Hapishane Kitabı* içinde (ss. 93-100) İstanbul: Kitabevi yayınları.

Köksal, A. (2007). *Tefsir Usulü ve Uygulaması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Köse, S. (1996). “İslâm’da Hukuk Devleti İlkesinin Dinamikleri”. İLAM Araştırma Dergisi, 1 (2), 7-52.

Kur’an-ı Kerîm. (n.d.). El-Bakara, 2:161; El-Ahkâf, 46:20; El-Hac, 22:9. (Diyanet İşleri Başkanlığı, Çev.). Ankara: Diyanet Yayınları.

Maverdi, E. (2014). “el-Ahkâmu’s-sultâniyye,”. Kahire: Darul Hadis Yayınları

Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b., Muhammed b., Habîb el-Basrî. (t.y.). El-Ahkâmü’s-sultâniyye. Kahire: Dâr al-Hadîs.

Maydani R. ve Dağcı, Ş. (1990). “İslâm Ceza Hukukunun Genel Prensipleri”. İslâmî Araştırmalar Dergisi, 4 (1), 61-70.

Muslim b. Haccâc. (t.y.). “Kitâbu’l-Îmân”. M. Fuad Abdulbaki (Ed.), Sahîh-i Müslim (Hadis No:127). Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî.

Özay, H. (2019). İslâm Ceza Hukukunun Temel Prensipleri. Ankara: İksad

Özay, M. (2019). İslâm Ceza Hukuku Dersleri. İstanbul: İSAM Yayınları.

Özdemir, M. (2001). İslâm Hukukunda Ta’zîr Cezaları ve Uygulama Alanı. Ankara: Fecr Yayınları.

Özdemir, Ş. (2001). “İslâm’ın İlk Dönemlerinde Hapishanelerin Doğuşu, Kurumsallaşması ve İşlevleri”. TabulaRasa: Felsefe ve Teoloji, 1 (3), 97-107.

Özekes, M. (2015). Temel Hukuk Bilgisi. Ankara: Yetkin Yayınları.

Özkul, A. E. (2005). “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs’ta Kalebentler ve Cezirebentler”. E.G. Naskali ve H. Oytun Altun (Ed.) Hapishane Kitabı içinde (ss. 130-139) İstanbul: Kitabevi yayınları.

Öztürk, N. (2005). “Osmanlılarda Hapis Olayları (1300-1512)”. E.G. Naskali ve H. Oytun Altun (Ed.) Hapishane Kitabı içinde (ss. 101-129) İstanbul: Kitabevi yayınları.

Pekdemir, Ş. (2014). “İslâm Hukuku Açısından Para Borçlarında Cezai Şart”. İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi, 23, 129-156.

Rabi’u, S. O. (2016). “The Philosophy Of Punishment As Attainable Under English And Islamic Laws”. International Journal of Business & Law Research, 4, 67-75

Rahimov, İ. (2014). Suç ve Ceza. İstanbul: Türkiye Barolar Birliği Yayınları

Rençber, A. (2017). “Kur’an’da Cezaların Affı, Sulh ve Tövbe”. Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 38, 59-78.

Shariati M. H. vd. (2022). “Imprisonment And Its Application Injunction In Islamic Law”. *Journal of Positive School Psychology*, 6 (1), 1744-1753

Smith, A. (2015). *Modern Debt Law: Theory and Practice*. London: Oxford University Press.

Songur, H. (2003). “İslâm Ceza Hukuku Üzerine”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 1, 187-195.

Şafak, M. (2021). “İslâm Ceza Hukukunda Suç ve Cezanın Orantısı”. *İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 56 (2), 75–90.

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. (1997). “Cürm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (8, 27–28). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Tepecik, F. (2016). “Hukuk Uygulayıcılarının ve Hukuk Öğretisi İle Uğraşanların Gözüyle Suçun Nedenleri”. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (3), 161-185

Tirmizî, M. B. İ. (1995). *Câmi’ es-Sahih*. Riyad: Dâru İbn Hazm.

Tonry, M. (2011). *Punishing Race: A Continuing American Dilemma*. New York: Oxford University Press.

Üdeh, A. (1976). *Et-Teşrî‘u’l-cinâ’iyyü’l-İslâmî*. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî.

Uslu, R. (2015). “İslâm Hukukunda Suç ve Ceza Kavramı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37), 1049-1063.

Uslu, R. (2015). “İslâm Hukukunda Sürgün Cezası”. *Yeni Fikir Dergisi*, 7 (14), 120-131.

Uyanık, M. Z. (2015). *İslâm Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane (Doktora Tezi)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı İslâm Hukuku Bilim Dalı

Uyanık, M. Z. (2016). “İslâm Hukukunda Mahkûmun Hakları ve Mahkûma Yapılacak Muamele”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 27, 331-391

Uyanık, M. Z. (2017). “İslâm Hukukunda Hapishane Çeşitleri, Hapishanenin Fiziki Şartları ve Personeli”. *Artuklu Akademi Dergisi*, 4 (2), 97-108.

Uyanık, M. Z. (2017). *İslâm Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları.

Üçok, C. (1946). “Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler”. *Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 3 (1), 125-146.

Vurucu, İ. (2020). “Etno-kültürel Farklılar ve Suç Davranışı”. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9 (25), 482-507.

Wall, D. S. (2007). Cybercrime: The Transformation of Crime in the Information Age. Cambridge: Polity Press.

Yılmaz, M. (2001). “İslâm Tarihinin İlk Üç Asrında Hapishanelere ve Mahkumların Durumlarına İnsan Hakları Bağlamında Genel Bir Bakış”. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12 (12-13), 539-581.

Yılmaz, M. (2001). Kur'an'da Kadın. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Yılmaz, M. (2015) “Emevî Valisi Haccâc b. Yûsuf'un Zindanları”. İstem, 25, 3-29.

Zemahşerî, J. A. B. O. (2016). El-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmid'i't-Tenzîl ve 'Uyûn'i'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl (Cilt 1). Beyrut: Dârü'l-Ma'rifa.

